

Letters Jaap Vos

A series of letters from 7 May 1943 when he was taken away to 22 May 1944. The letters are typed copies of the originals sended to Ms Van Gybland Oosterhoff during the war - these copies are mentioned several times in the correspondence. Also in the collection is two hand written letters to Ms Van Gybland Oosterhoff as well as a letter from Dirk Vos a cousin of Jaap.

2008.02.19.001

Van Gybland Oosterhoff

Jacobus Christiaan (Jaap) Vos (1920-1974) was a POW from Den Haag in the Netherlands. He was kept in Marinefelde in Berlin, it was the Foreign camp of the concentration camp Sachsenhausen. He worked in the Fritz Werner Machine Company in Berlin.

Afgestempeld OMMEN 8.V.12 1. 1943
Ontvangen DEN HAAG 10.V.43 9 uur vm.
(was gefrankeerd)

7 Mei '43.

Lieve Allemaal,

Even een berichtje, dat alles goed gaat. We zijn om 9 uur van de van Alkemadelaan vertrokken. Waren vannacht om $\frac{1}{2}$ 4 hier in het kamp. We gaan vandaag of morgen vroeg verder. De behandeling is goed, er is ruimschoots met de Duitsers gesproken.

Pech gehad met een koffer, handvat gebroken.

Behandel deze brief en volgende als oom Ferry. Overigens proberen zoals met Ger getracht van brieven en kranten dagboek samenstellen. Ik, van deze kant, doe het ook. Volgens geruchten zullen we waarschijnlijk gekeurd worden. Indien waar, dan mooi. Zodra ik kan, meld ik meer, en tevens correspondentie-adres.

Groeten aan allen

Jaap.

Stemming is hier overigens best. Slapen in tenten op stroo. Weer slecht. Maar ook dat went. Overigens loopt ook Bas Begeer hier rond!

Ik had geen postzegels, daarvandaan strafporto, want ook niet te koop.

P.S. 2

Inderdaad, doktersattesten worden gekeurd.

J.V.

Onze brievenbus is een gesneuvelde koffer.

Afgestempeld Ommen 8.V.20
Ontvangen den Haag 10.V.43 n.m.
Strafport.

2
8 Mei '43
1/212.

Lieve Allemaal,

Ik ben goed gekeurd, beschränkt middel. Het attest was niet sterk genoeg. Op dit oogenblik zin ik nog op een middel tot rekken. Overigens is alles hier goed. Stemming is, zoals gezegd schitterend. Het weer werkt niet mede. Het waait en giet van de regen. Zojuist komt het nieuws, dat de eerste duizend vannacht weggaan, naar Brandenburg.

Jap zit ook in dit kamp. Toon de Groot niet. Misschien gaat de rest ook, anders Maandag of Dinsdag. Er zijn over het gehele land ongeveer 4000 man gekomen! De andere getallen kennen jullie wel.

Ik zend hierbij een tekening. Bewaren jullie die voor me? Maken jullie vast klaar voor opsturen: een pakketje bevattende:

- 1) losse slappe boorden, Tevens een geschreven attest voor
- 2) een goede spiegel, operatie behandeling.

Nu luidjes, ik ga de bullen trachten in orde te krijgen. De hartelijke groeten en een zoen.

Jaap.

Afgestempeld Zwolle 10.V.11. 2.
Ontvangen 11.V. bij terugkeer
Strafporto.

3
Ommen, 9 Mei 1943.

Lieve Allemaal,

Nog even een briefje. A.s. Dinsdag gaan we door ^{naar} Brandenburg, vermoedelijk Potsdam. Indien inderdaad zo, dan zal ik contact zoeken met Steinheuer.

Hartelijk dank voor het pakje. Ik zat net op de keuring, zodoende kon ik niet komen.

Verder hierbij een proeve van stemming, ons nieuwe lied. Hartelijke groeten en een zoen.

Jaap.

P.s.

Hartelijk gefeliciteerd met het slagen van Evert. Met Henk gaat het hier volgens de dokter slecht. Rudolf schijnt het ook goed te maken. Wilt U deze brieven bewaren voor het samenstellen van een dagboek? Wil heb ik ook geschreven, en heb haar gevraagd om even naar U te gaan.

Jaap.

HET OMMENLIED

(wijze: de Spaansche vluchteling)

Hij dook maanden lang onder water,
Maar de toekomst bood hem geen bestaan.
Men dreigde zijn Pa met de kogel,
Toen is hij maar naar Ommen gegaan.

Refrein:

Ver van alles, waarvan ik heb gehouden,
Zwierf ik eens rond in alle eenzaamheid;
Die ik heb lief gehad,
Zal ik gauw weer aanschouwen.
Vergeet mij niet en stuur van tijd tot tijd
Een fikse zoen aan mij, die, oh zo graag, eens vrijt.

-.-.-.-

Men stuurde ons 's avonds naar Ommen,
Ik knapte van moeheid haast af;
Maar het kan ons geen rot meer verdommen,
We gaven geen pest om geblaf.

Refrein.

-.-.-.-

Maar eens dan komen wij weder
En we zuipen ons dan lekker zat;
We keren naar kast en kathedr,
And last but not least naar de schat.

Refrein.

-.-.-.-

Afgestempeld OMMEN 10.V.18. 1 1943
Ontvangen den Haag 12.V.18. 8.30 v.m.
(strafporto)

4

Ommen, 10 Mei 1943.

Lieve Allemaal,

Op deze voorjaarsdag, met vele herinneringen, voornamelijk onaangename, begin ik uit vervalg maar weer eens een brief. We lagen in tenten, toen in een barak, nu weer in een tent. Als je hier zou zijn, zou je niet zeggen, dat de boel zo ernstig was.

Eerst even een zakelijk stukje: Als we weg zijn, wilde ik graag nog hebben:

- a) een overall. c) samballans.
- b) zout. d) gesterilliseerd brood van Hus.

Nu zal ik eens trachten een meer uitgebreide beschrijving te geven. We liggen met tien man in een tent. Het gros studiegenoten uit Rotterdam. Naar woonplaats verdeeld: 3 Hagenaars, 1 Overschieenaar en de rest Rotterdammers. De anderen zitten kousen te stoppen.

We hebben weer een uurtje zitten bridgen. Dat doen we nog al eens.

En nu het vervolg van mijn verhaal. We vormen een van de gezelligste groepjes hier en hebben bar veel plezier. De tent davert soms van het lachen. We hebben vernomen, dat het smoesje gaat, dat er 4 studenten gefusilleerd zijn. Dit is absoluut niet waar. Tijdens het vervoer van kazerne en station zijn er echter 3 ontsnapt bij de Nirwanaflat.

De brieven, die U van hier ontving, werden in het kamp niet gecontroleerd, want meestal geven we hem meteen af aan de postbode.

Dit is waarschijnlijk de laatste brief uit Ommen. Morgen gaan we door.

De 10 Mei herdenking bestaat uit niet zingen, geen muziek en geen gepraat met bewakers of wie dan ook van de tegenpartij.

Vraag aan Mejuffrouw Oosterhoff, of ze regelmatig voor me blijft zorgen.

Nu mensen tot spoedig weer schrijvens van uit Duitschland.

Keep smiling.

Jaap

Ontvangen in Ommen

5

11-5-'43

Vader, wil U zorgen voor het volgende:

Adressen: van Steinheuer en Sandoz

Overall,

Rugzak,

Samballans,

Scheerspiegel.

Zout,

Een uitvoerig doktersattest vermeldende observatie voor operatie,
dieet enz. enz.

We gaan dadelijk weg. Volgende brief zal wel lang duren.
Wacht dus met sturen van pakketten en brieven tot nader adres
bekend is.
Verzend alles aangetekend en nummer de brieven. Ik zal het ook
doen.

Afgestempeld Dotsdam 13-5-43 . 17
Ontvangen Den Haag 21-5-43 8 u. v.m.

6

1.

12 Mei '43.

Lieve Allemaal,

Zoals U bemerkt, zijn we in goede welstand gearriveerd. We zitten hier in een prachtige omgeving, maar we blijven hier slechts kort. We worden van hieruit over de verschillende bedrijven gedistribueerd. Hoe gaat alles thuis? Jammer, dat U niet bent blijven wachten tot 's avonds dan had U mij nog gezien. Tante Joh en Henny heb ik nog gezien. Het was wel even moeilijk.

De treinreis was vermoeiend, daar we niet konden slapen, maar is vlot verlopen. Uitvoeriger brieven volgen spoedig, ook aan wat uitgebreidere kring, indien ik tijd er voor heb. In ieder geval schrijf ik heden den heer Steinhauer, en ga eens bij hem op visite. Vermoedelijk zal onze tentkern wel uit elkaar geslagen worden, maar we zullen contact houden. Dus zo houden we de hand vast. We blijven allemaal in de omgeving van Berlijn.

Na luidjes, de groeten, nog bedankt voor koffer met inhoud, waarbij de eerste toegezonden aan , die voor verdere verzending zorgt.

Hertelijke groeten en een zoen van

Jaap.

Afgestempeld BERLIN-MARIENFELDE 18-5-43. 14

Ontvangen DEN HAAG 21-5-43 11 uur

Luchtpost.

Brief I.

14 Mei 1943

Lieve Allemaal,

Bindelijk de eerste brief uit Duitschland. Wat zal ik eigenlijk vertellen? Over de reis: Hoe lang het was en hoe vermoeiend. Deze brief begin ik te schrijven op de laatste avond in het Durchgangslager Rehbrücke, en ik eindig dit schrijven op de uiteindelijke plaats van bestemming. We mogen slechts 1 velletje per enveloppe versturen, maar net zoveel enveloppen als we zelf willen. Het zal wel één maal per week worden, anders houd ik geen tijd voor andere bezigheden. Zo hebben we onder andere a.s. Zondagmiddag een grote reunie van alle aanwezige studenten in de omgeving van Berlijn. Dat omvat ongeveer 1500 man. Programma is tot nog toe onbekend. Ik wilde gaarne nog opgestuurd hebben: 2 hangsloten, 2 klerenhangers; samballans; zout, overall, zeepdoosje, w.c.papier, emaille bordje. Verder nog de fotocopiën van mijn diploma's. De H.B.S.diploma-copiën liggen in mijn bureau links, ondersta la. Boekhouddiploma ligt in de safe. Daarvan moeten fotocopiën gemaakt worden bij van den Ahrend.

Deze brief schrijf ik verder in Berlijn/Mariendorf, de uiteindelijke bestemming. Van onze tent zijn we met zijn drieën samengebleven. Dat is reuze fijn. We zijn in een groep van plus minus 75 man. In deze groep zit ook nog Renardel de Lavalette. Mijn adres is nu:

Jac.Vos

econ.stud.

Gemeinschaftslager 11

Daimlerstrasse 111

BERLIN/Marienfelde

bij vermelden: in dienst

Frits Werner A.G.

We liggen hier in heel goede barakken. We hebben ondanks dat besloten op kamers te gaan wonen! Denken jullie vooral om de doktersattesten. Ik heb ze hard nodig. Vandaag, Zondag, ben ik op zoek geweest naar den heer Steinheuer. Hij was niet thuis, maar ik zou een telefonische afspraak met hem maken. In het kamp hier zitten Fransen, Hollanders, Vlamen en Russen. De laatsten zijn reuze schobbejakken. Ze stelen als de faven en zijn zo vies als ik weet niet wat.

Ik schrijf een beetje verward, maar ik schrijf, zoals het voor de pen komt. De indrukken zijn zovelen, dat ik ze nog niet heb kunnen ordenen. Bij onze reis van Rehbrücke naar hier hebben we veel gedacht aan Holland, dat al drie jaar gebukt gaat onder de oorlogsgesel. Vannacht heb ik heel slecht geslapen. We liggen hier met veertien man op een kamer. Een reuze gezellige keet. De stemming is weer zeer goed geworden. In Rehbrücke was het een beetje zenuwenwerk. Op den Anhalter Bahnhof werd luid gezongen het schone lied van de ouwe taale. Vandaag in Berlijn zijn door + 1000 studenten de kroegen geinspecteerd. Wij hebben er een stuk of vier verwerkt en waar je kwam of zat, overal Hollandse studenten, een pracht feest is het geweest. De beste kroeg was Achinger in de Friedrichstrasse, daar was het beste bier en het beste eten.

Het

Het eten is hier goed en de rantsoenen zijn hier iets hoger als in Nederland. Gaarne ontving ik ook nog een broekenklem, die ik aan een haak kan hangen. We beginnen hier al aardig te acclimatiseren en te wennen. Morgen gaan we naar de fabriek, een machinefabriek. Dan krijgen we ons werk toegewezen. De economen hopen op kantoorwerk. De werktijden zijn van 7-5 van Maandag t/m Woensdag en Vrijdag. Donderdag tot 4 uur en Zaterdag tot 1 uur. Na, luidjes, morgen verder. Ik ga nog een stukje eten en dan naar kool. Stuur nog geen adreswijzigingen, want als we verhuizen, dan is het hommeles. Voorlopig zou ik maar het privé adres van Steinheuer aanhouden, voor belangrijke stukken. Denk er om, dat pakketten aangetekend verstuurd worden en mededelen, dat er bederfbare waren in zitten. Dan komen de bullen sneller over.

17 Mei '43. Zo juist een briefkaart verstuurd. We blijven hier toch wonen. Dus kan alles hier naar toe. We hebben hier een Nederlandse postbode! Avondmaaltijd bestond uit 250 gr. roomblanck wittebrood. Het was gelijk cake. Morgen word ik geregistreerd, en vandaag heb ik het eerste geld ontvangen, een voorschot van 10 R.M. Kunnen jullie nog een leeg jampotje sturen, als het kan, wat meer, of lege blikjes om jam, suiker e.d. in te bewaren. Schrijven jullie vooral hoelang de briefkaart van de 17e er over gedaan heeft en deze brief. We zoeken n.l. naar de snelste verzending. Er gaan hier natuurlijk vele nieuwtjes rond, maar we horen niets uit Nederland. Overigens maken we het hier uitstekend. Donderdag gaan we even naar Berlijn. Dan gaan we eens kijken, of we studieboeken kunnen krijgen om onze vrije tijd door te brengen.

Zijn jullie al onze filma wezen bekijken? Let daar op en ga er heus eens heen. Het is de moeite waard. Nu, ik ga eindigen. Ik moet nog een paar dingen in orde brengen. Ontvang de hartelijke groeten voor thuis en bekenden en een zoen van

Jaap.

Bewaren jullie alle tijdschriften die voor mij komen?

Koop bij het Lichtbeeld Klein beeldfoto regelmatig!

Stuur mijn tabaksrantsoenen ook op, punaises, wasknijpers, Duits zakwoordenboekje.

Afgestempeld POTSDAM 14-5-43
Ontvangen Den Haag 25-5-43 8 uur.

8

2.

14 Mei 1943.

Lieve Allemaal,

Nog even een kaartje. Ik kan hier elk ogenblik vertrekken om naar mijn uiteindelijke adres te vertrekken. We worden volkomen uit elkaar gerukt. Soms gaan 2, soms 10, dan weer meer studenten samen weg. Het eten is goed. Gisteren kregen we spinazie, aardappelen en een ei. Het is zoo veel, dat we het af en toe niet op kunnen. Ik raad jullie aan eens naar de bios te gaan, dan kunnen jullie alles zien. We zijn n.l. gefilmd door de Ufa, speciaal voor het Hollandse nieuws. Ook de organisatie is goed, precies zoals we het ons voorgesteld hadden. Vannacht hebben we betrekkelijk goed geslapen. We liggen op hout, wat een beetje hard ligt, maar, als er niets storends is, slaap je toch goed. Brieven zal ik later wel eens schrijven, en dan trachten een logisch verhaal samen te stellen. Ik schrijf niet aan bekenden en familie, alleen dadelijk even naar Oma Dijkshoorn, anders wordt het onbegonnen werk. Hoe gaat het met Evert en Rudolf? Ik heb natuurlijk sedert Ommen niets meer van hen gehoord.

Hartelijke groeten en zoen

Jaap

Groeten aan allen.

Rehbrücke, 14-5-43.

Lieve Oma,

Even een kaarije uit het hartje van Duitsland, om U te vertellen, dat met mij alles goed gaat. Het is hier prachtig weer, een schitterende natuur en we genieten hier volop.

De stemming is hier best, er wordt veel gezongen, en we hebben hier elke avond cabaret gehad. We liggen hier met 16 man op één kamer en er heerst hier een sfeer van ware vriendschap. Moreel helpen wij elkaar, maar ook op ander gebied. Nu, Oma, ik ga eindigen. De hartelijke groeten en tot spoedig ziens

Uw kleinzoon

Jaap Vos.

P.S.

Laat U deze kaart ook even thuis lezen en overnemen.[?]

Afgeestempeld BERLIN/Marienfelde 17-5-43

Ontvangen DEN HAAG 24-5-43.

Luchtpost.

17 Mei 1943.

9

Lieve Allemaal,

Even een kaartje met mijn adres. Dit luidt:

Jac. Vos

econ. stud.

Gemeinschaftslager 11

Daimlerstrasse 111

BERLIN/MARIENFELDE

Eventueel bij vermelden in dienst Frits Werner A.G.

Brief volgt spoedig. Groet allen, dit adres kan
doorgegeven worden. Schrijf spoedig. We zijn reuze be-
nieuwd naar alles.

Jaap.

Afgestempeld BERLIJN 22-V-43 18
Ontvangen DEN HAAG 27-V-43 11 uur.

10

21-5-43.

Beste Hen,

Even een briefje met een paar verzoeken. Gaarne wilde ik, dat je voor Wil zo'n vriendschapsring kocht. Verder wilde ik graag nog hebben:

mijn hockeyschoenen, shirt, kousen en stick. H.O.C. Sadge, mijn fluitje.

Verder moet je elke maand mijn fotomateriaal bij het Lichtbeeld halen. Mijn klantenkaart ligt thuis. Verder als het kan een pannetje om te koken.

Wat zegt Sien overigens van het geheel? Ik ben reuze benieuwd, want er klopt iets niet.

→ Verder zit ik te springen op brieven van jullie, want we vervelen ons 's avonds hier afschuwelijk. Spoedig schrijf ik wel eens uitgebreider naar huis en Wil.

Tot dan en spoedig ziens,

je broer

Jaap

Afgestempeld BERLIJN 24-V-43 20
Ontvangen DEN HAAG 28-V-43 10 uur.

2.

23 Mei 1943.

Lieve Allemaal,

Het is Zondag en dus heb ik nu een uurtje gevonden om weer eens een brief te pennen. Het is prachtig weer en dadelijk gaan we met een hele pluk naar Berlijn om daar de anderen weer te ontmoeten. We liggen hier in een kamp, waar ongeveer 4000 mensen in kunnen. In onze barak liggen uitsluitend Hollanders, waarvan \pm 75 studenten. De ligging is hier goed, wel niet op matrassen en met lakens, maar je slaapt en dat is de hoofdzaak. Goed slapen is hier nogal moeilijk geweest. We hebben weer een paar nachten zeer slecht geslapen. Maar zelfs daaraan raak je gewend. Het is hier zeer primitief, maar gezellig. We koken ons eigen potje, meestal met 2 of 3 man tezamen. Wat ik het meeste van alles nodig heb, is een bordje en een pannetje, met een inhoud voor een twee pond aardappelen. Verder potjes om jam, suiker en boter enz. in te bewaren, de eerste twee eventueel gevuld. Verder wilde ik ook nog graag Salatoma hebben. We eten n.l. veel sla, omdat dat het gemakkelijkst is voor ons. Over het algemeen is het een kampeerpartij met bepaalde comforts. Dat wat het leven buiten het werk op de fabriek betreft. Hiermee verdienen we 73 Pf. per uur, werken 55 uur per week en de belastingen zijn zwaarder dan iets anders voor ons. Het is \pm 40-45% van je loon. Voor levensonderhoud gebruiken we \pm 10 Mark in de week. Overhouden wordt dus een toer, tot nog toe was het toeleggen. Vanmorgen hebben we ontbeten met gruttenpap (zelf gekookt) in zure melk. Over een uurtje gaan we aardappelen eten, met een stuk worst en een beetje boter en vanavond gaan we in Berlijn eten. Brood zijn we namelijk al lang doorheen. We hadden deze week nogal veel last van de honger en dat zal wel zo blijven. We staan 's morgens om kwart over vijf al op en liggen er 's avonds om 10 uur pas weer in. Een lange dag en een zware dag dus, waarin veel gegeten wordt. Gisteren heb ik getracht mijn goed te wassen. Veel is er niet van terechtgekomen. Dat is wel het ergste van alles, dat we ons goed hier niet al te gemakkelijk kunnen wassen. Ik ga tenminste voor de grote stukken zoals hemden, pyama's enz. een wasserij opsnorren. Morgenavond ga ik proberen mijn sokken te stoppen. Ik ben benieuwd hoe dat zal gaan. Als je zo in onze kamer een kijkje zou kunnen nemen, zou je stijl achterovervallen. We hebben het zo gezellig mogelijk gemaakt en het is gelukt ook. Als nu dadelijk de punaises enz. gearriveerd zijn, kunnen we het nog een beetje opknappen met foto's en dergelijken. Dan wordt het hier een echte studentenkast. Woensdagavond hebben we nog eens echt gefuifd. We zijn in dure restaurants wezen eten, hebben veel bier gedronken, zelfs wat wijn los weten te krijgen en zijn laat thuisgekomen. Een toffe avond is dat geweest.

Gisterenavond zijn we weer in Berlijn aan de rol geweest. We hebben een reuze fijne eettent gevonden in de Friedrichstrasse, een heel klein knijpje. Daar hebben we reuze goed gegeten. Het menu bestond uit soep, longenbachee met sla en aardappelen en griesmeelpudding met een vruchtensap er over, toe. Aan bonnen waren we kwijt 50 gr. vlees, 5 gr. vet en 50 gr. Nährmittel en de kosten bedroegen R.M. 1,54 fooi inbegrepen. Reuze goedkoop dus.

Ondertussen

Ondertussen wacht ik op brieven vanuit het Haagje. Ik hoop gauw wat te horen, we zijn namelijk reuze benieuwd, hoe of het thuis staat. Sedert Ommen hebben we niets meer vernomen, je voelt dus wel dat we vol spanning zijn. Zo te lezen lijkt het, dat we het hier prettig hebben, maar ik heb het af en toe zeer moeilijk en met mij de anderen. Vandaag is alweer een knaap jarig op onze kamer. Dit is de tweede man al. Als ik zo dan denk aan de komende familiefeesten, wordt het me wel eens benauwd om mijn hart. Maar we moeten er doorheen en we komen er wel doorheen, hoofdzakelijk door de hoop weer gauw thuis te zijn. Wanneer dat echter is, dat weten we niet, en dat is het ergste van alles.

Nu, allemaal, we gaan piepers jassen, koken en eten en dan op naar Berlijn voor de wekelijkse studentenreunie. We zijn zelfs al sportfeesten aan het organiseren. Zo komen we er wel. De hartelijke groeten en een zoen van

Jaap

Afgestempeld BERLIJN 2-VI-43

Ontvangen DEN HAAG

Marienfelde 25 Mei 1943.

Lieve Willeke,

Domweg uit nijd begin ik aan deze brief. Ik heb zwaar de pest aan de hele beweging. Het is weer de beroemde stemming. Trouwens algemeen is de stemming hier zo, met alle gevolgen van dien. We kunnen bij lange na niet voldoende. Het weer is hier op het ogenblik slecht, het giet al twee dagen van de regen. Alles is hier slijk.

Als je eens een kijkje kon nemen in de fabriek zou je even zenuwachtig worden als ik. Al die donderende machines en fluitende gierende installaties, en je staat daar tien uur per dag in, dan weet je ook niet, hoe of je draaien of keren moet. Ik sta aan vier machines, en als je dat niet gewend ben, is het niet bepaald onvermoeiend. Enfin, je merkt het wel aan deze brief. Bovendien is de herrie hier in de kamer niet te overschreeuwen. Gedachtenconversatie is dus niet al te best mogelijk. Overigens voel ik me niet al te best. Een dokter krijgen we pas als we half buiten asem zijn. Ik ga dus trachten een privé-dokter te vinden, die me op grond van m'n bestaande attesten nieuwe geeft en dan begint de hoop te herleven op een spoedig terugkeren naar huis. Ik heb nog steeds geen brief uit Holland, en dus wachten we nog steeds op brieven. Ook heb ik totaal geen idee, dat pas 19 dagen weg ben, het lijkt al veel langer, zoveel hebben we meegemaakt, en doorleeft. Is dat voor jou ook zo? Toch heb ik nog geen spijt, dat ik gegaan ben, want ondanks alle narigheid, hebben we ook veel gezelligheid gehad, en veel plezier. Dat is alles nu veel minder, daar we te moe zijn 's avonds om nog lang na te praten en te kaarten of dergelijken, wat voor ons dan de grootste gezelligheid en afleiding geeft. Ons menu is ook niet vol afwisseling. 's Morgens brood, 's middags warm eten van de fabriek, wat heel smakelijk is, en 's avonds gekookte aardappelen en brood. Enige mensen gaan nu pas eten en het is al kwart voor tien. Zolang duurt dat koken. Wij hebben onze aardappelen om $\frac{1}{2}$ zeven te koken gezet en om 8 uur pas gegeten. Het duurt dus nogal lang voor de boel gaar is. We hebben zo juist uitgerekend, dat we per week 20 Mark kwijt zijn aan eten, een Zondagmiddag in Berlijn en postzegels. Eén gulden is 1.32 Mark dus het is ongeveer f 17,50 per week, een flink sommetje dus. Nu voor vanavond houd ik er mee op, want ik ga maffen. Wel niet met een strijkplank en een teil boven mijn hoofd, maar met een man boven mijn hoofd. Pit ze. Ik ga verder. Het is Zaterdag 29 Mei, 's middags vier uur. We zijn zojuist terug van inkopen. Er is een berg post voor deze kamer, maar ik heb nog niets ontvangen. Ik ben reuze benieuwd naar nieuws temeer daar wij van verlofgangers nogal wat raar nieuws hoorden. De stemming is er niet beter op geworden, en ben nog steeds even saggerijng, maar vooral gedeprimeerd. Maar we leven op de hoop, dat het spoedig terugkeer naar Nederland luidt. Het verhaal dat we Pinksteren al met verlof mogen, is voorlopig niet waar. Wij zijn voor onbepaalde tijd, en als er geen wonder, die overigens de wereld nog steeds niet uit zijn, gebeurt, komen we

pas

pas over een jaar met verlof. Mijn vel papier geraakt langzaam aan vol. Bovendien moet ik de was nog doen, aardappelen schillen, en tenslotte mijzelf wassen. En dan gaan we weer in de stad eten. We hebben een paar goede eettentent gevonden en die we nu uitbuiten. Overigens hebben we zojuist enige bevestigingen van berichten uit het Vaderland gekregen o.a. van de radio-inlevering en het oproepen van de Grenadiers. Nu, Willeke, ik moet nog enige brieven schrijven, die overmorgen eigenlijk al in Nederland moeten zijn. Ik ga dus eindigen, en tot de volgende brief. Ik hoop, dat ik dan bericht van je heb en dat ik daar dan antwoord op kan geven. Overigens nog een antwoord op een vraag van je. Alles mag gestuurd worden, uitgezonderd lucifers, spiritualiën e.d. Levensmiddelen, tabakswaaren enz. mogen, zover wij weten gestuurd worden. Vraag echter voor de zekerheid nog even op het postkantoor en stuur de bullen aangeteekend. Overigens de hartelijke groeten aan je ouders, en voor jou een zoen

en so long

Jaap.

Afgestempeld BERLIJN 2-VI-43 20
Ontvangen DEN HAAG 9-VI-43 10 uur v.m.

12

3.

26 Mei '43.
's avonds 10 uur.

Lieve Allemaal,

Zo juist de brieven van Vader en Moeder resp. dd. 24-V-'43 en 22-V-'43 Ontvangen plus lijstje en afschrift brief van Mejuffrouw Oosterhoff. De afstempeling was als volgt: Haag 26-V-43, Marienfelde 31-V-43. Wat de kwestie van Mejuffrouw Oosterhoff betreft: dit gaat gewoon door. Voor haar moet ook één van de twee foto's, liefst de laatste, gereserveerd worden en overhandigd.

Vervolgens de brief van Vader: Wij werken in een machine- en werktuigen-fabriek. De naam is Frits-Werner A.G., adres: Frits Wernerstrasse Berlin/Marienfelde. Mijn nummer is: Kontroll Nummer 48049. Namen van mensen, waar ik mee samenlig, zal ik in een volgend maal geven. Mijn beste kameraad is geworden: Lauwrens Petri, Ruychrocklaan 100, Den Haag. Zijn Vader is directeur van de uitgeversmaatschappij van Stockum.

Wat het werk betreft, wij staan achter de machine. Het werk is voor mij geestdodend en lichamelijk tamelijk zwaar. Ik ga inderdaad proberen van bedrijf te veranderen en trachten werk te vinden op het gebied van bedrijfs-economie of op het gebied van mijn liefhebberijen. Hiervoor ga ik ook morgen-avond naar den heer Begeer. We zullen dat verder nog wel zien. Ook bij Onkel Julius ben ik reeds bezig de weg hiervoor te zoeken.

Betreffende de attesten had ik mij hetzelfde gedacht. Daarom wilde ik een attest, betreffende: bronchitis (waar ik momenteel zeer erg last van heb), darmzweer, en de fotocopiën van mijn knieattesten, die ik helaas vergeten ben in de zenuwachtige stemming van het vertrek. Bij Onkel Julius ben ik reeds een avond geweest, toen ik zwaar in de put zat. De ontvangst is allerhartelijkst geweest en zij hebben mij aangeboden ook mijn verjaardag daar te komen doorbrengen, wat ik in dank aanvaard heb, en waar ik dan met Petri naar toe ga. Wat het pakje betreft, dat met den heer Begeer meeging, dat ben ik elk ogenblik wachtende, daar hij het zo juist vandaag per post aan mij afgestuurd heeft. Oma Dijkshoorn heb ik reeds geschreven. Het is alleen reuze moeilijk, aangezien ik zoveel mogelijk alles aan U schrijf en dan is het moeilijk aan de Oma's en de kennissen weer wat anders te schrijven. Toch werk ik langzaam, maar zeker het rijtje af, maar veel tijd voor schrijven heb ik niet. Eigenlijk slaap ik al om deze tijd 's avonds. Het wassen hier is een tantaluskwelling. Warm water hebben we niet en je krijgt de boel bijna niet schoon. Daarom dragen we zo min mogelijk verschillende bullen. Nu ga ik voor vanavond eindigen en binnen enige dagen schrijf ik verder. De brieven, die ik met mijnheer mee wilde geven, moet ik even overschrijven en dan zal ik nog het resultaat schrijven van onze bespreking. Dus tot morgen of overmorgen.

Vanavond (1 Juni)

Vanavond (1 Juni) schrijf ik dus verder. Ik heb gegeten met den heer Begeer en Bas. Als ik zo de verschillende mensen hoor, hebben wij het nog niet zo erg gek. Ik heb, zoals geschreven, constant last van bronchitis en niet zo'n klein beetje ook. Mijn siroop Famel is daardoor reeds op. Gaarne ontving ik dus nog een nieuwe fles. Verder moeten de "Cinema en Theater" gebracht worden naar van Stockum, den heer Petri (zie boven). Hij zal voor verdere verzending zorgdragen. Levensmiddelen, liefst verpakt (dus blik), waardoor geschikt voor langere bewaring en andere noodgevallen. Verder uit mijn bovenste, rechter bureaulade, enveloppes en blocnote, aangezien die hier slecht verkrijgbaar zijn. Verder ook Nationaliteitsinsignes en witte stukjes of cocardes. Hoe gaat het met Oma Dijkshoorn? Als het mis loopt, gaarne zo snel mogelijk waarschuwen!

Makkelijk is het niet altijd, en af en toe een fikse opkikker heb je wel nodig. Schrijft Sien ook nog eens, ik ben reuze benieuwd. Nu, ik ga eindigen, ik ga slapen, ik ben moe. Dus welterusten, tot de volgende brief en spoedig ziens. De hartelijke groeten aan allen en een zoen

van

Jaap.

Afgestempeld BERLIJN 2-6-43 20.

Ontvangen DEN HAAG

192

Marienfelde 30/V/'43

Beste Oom,

Even wilde ik U feliciteren met Uw verjaardag. Ik hoop, dat U met Tante Nell en Rob een prettige dag zult hebben. Volgend maal hoop ik U weer persoonlijk te kunnen feliciteren.

We maken het goed, moeten veel en hard werken, 10 uur per dag aan de machine. Wanneer je dat niet gewend bent valt het in het begin niet mee. Het went echter wel op de duur.

Het uitgebreidere nieuws zult U al wel van Vader en/of Moeder gehoord hebben, zodat ik maar niet in herhalingen zal vallen.

Beste Oom, U en de Uwen al het beste toegewenst, en de hartelijke groeten van Uw neef

Jaap Vos.

Marienfelde, 6 Juni 1943.

Lieve Allemaal,

Zo juist kwam ik tot de conclusie, dat het vandaag precies een maand geleden is, dat wij weggingen. Waar is de tijd gebleven? Hij is voor ons omgevlogen. En toch vragen wij ons elken dag weer af: Hoe lang nog? Elken dag spreken we weer mensen, die net uit Nederland gekomen zijn, en elken dag horen we weer het laatste nieuws van huis. Overigens heb ik de gecombineerde brief van Moeder en Hen en de brief van Sien ontvangen. Stempeling 28/V/43 aankomst hier 1/VI/43. Ook de fotocopiën gekregen. Voor alles hartelijke dank. Ben reuze benieuwd, hoe de film was. We verwachtten een zeer uitvoerig verslag. Ook pakket gearriveerd. Voor overall kunt U zich wenden tot Fa. Stapels, Vierambachtstraat 26, Rotterdam. Zoon ken ik goed, is n.l. een tentgenoot uit Ommen. Ook van Pluymert is mooi. We kregen met dezelfde post bericht, dat de respectieve moeders elkaar goed kenden. Rust heerst helemaal in me. Het is strijd en nog eens strijd om me er boven te verheffen, maar het is moeilijk. Heb echter veel steun aan Onkel Julius. Ben er weer geweest, nu te eten, en besprak met hem mogelijkheden van herkeuring. Deze bestaan, echter niet via zijn huisarts, maar via Amtsartz. Gebeurt dan ook, maar hoopde attesten, waarover gesproken werd in vorig schrijven. Maak het zo duidelijk mogelijk. Darmzweren en Keelziekten is men ~~niet~~ niet opgesteld. Ook aan de liefhebberij wordt gewerkt n.l. ben ik bezig met de Ufa. Hoop, dat vooral eerste lukt, maar tweede is ook goed. Wij krijgen hier nu ééns per week via een soortgenoot ook berichten van Henk, die hem toevallig zeer goed kent, en dus eens per week opzoekt. Hij schijnt nogal veel quillanti en macaroni te nuttigen. Nu, dat smaakt best, vooral met ham en kaas en tomatensaus. Wat drinken betreft, hebt U verkeerd begrepen, dat is een afscheidsavond geweest, waarop 1 glas wijn genuttigd werd. Bier is verder practisch de enige drank, die we krijgen kunnen en dorst hebben we nogal. Maar het is reuze onschuldig bier. Ik heb hier gelezen, dat ik me als krijgsgevangene had moeten aanmelden. De rest zou U niet over schrijven, als U de stemming betreffende dit onderwerp bij ons kende. Hij, die gesnapt wordt, is zwaar.

De Oma's zal ik vandaag schrijven en ook juffrouw Oosterhoff. In deze enveloppe ook een brief voor Sien. Mijn enveloppen zijn op en kan moeilijk hier nieuwe krijgen. Voor Wil haar brief moet ik er al een lenen. We weten nu weer onze hele tent te zitten. Acht man in de omgeving van Berlijn en één aan de Bodensee. Je moet maar boffen. We gaan dus een reunie organiseren. Dat zal wel mooi worden.

Wat Vader vorig maal schreef over het niet begrijpen der omstandigheden: Houd dergelijke mensen voor ogen, dat wij geen spijt hebben, dat we gegaan zijn. Integendeel, het is voor een boel dingen goed geweest. Een ander feit is het, dat we liever niet gegaan waren. Maar daar is nu niets meer aan te veranderen. Veel verandert er hier niet. Het leven is saai en eentonig en we stompen langzaam, maar zeker, af. Als we hier lang

zitten

zitten zie ik vele van deze knapen niet afstuderen, tenminste onmiddellijk, want je eigen opvatting en initiatief is dan grotendeels weg, en dat zal je weer helemaal aan moeten kweken. Wij trachten ons op pijn te houden door te studeren. Daartoe kopen we hier studieboeken. Die kunnen we hier betrekkelijk goed kopen, maar duur. Derhalve zou ik gaarne mijn studietoelage voor de helft in Marken ontvangen hier. Dat wil dus zeggen 50 gld = 66 R.M. Dit kan men het beste telegrafisch overmaken.

Nu, beste mensen, ik ga voor vandaag eindigen. Morgen zal ik weer wat schrijven en dan gaat deze brief weer snel weg naar huis. Brief van Sien gaat toch apart. Wilt U Oom Karel voor sambal en Oom Sander voor cigarettten danken. Ik zal wel even een kaartje sturen in de loop van de week. Vraagt U ze dan even om de teksten voor de album. Ook de Oma's ga ik schrijven. Dus vraagt U die ook even. Alles gaat gelijktijdig weg en op dezelfde wijze. Alles kan dus ook op dezelfde dag aanwezig zijn in Nederland.

Dank U erom, en speciaal Hen, om 15 Juni Wil haar moeder te gaan feliciteren en een bloemetje voor haar namens mij mee te nemen. Nu, de brief is vol. Ik ga eindigen en zend U mijn hartelijke groeten en een zoen. Keep smiling en overigens zijn wij van mening dat Carthago enz. enz.

Jaap.

Afgestempeld BERLIJN 7-6-43 16.

Ontvangen DEN HAAG

Marienfelde 6 Juni 1943.

Beste Sien,

Hartelijke dank voor je brief. Hij was in drie dagen in mijn bezit. Het gaat dus nogal vlug. Tot nog toe alles ongeopend. Hoe was dat met mijn post? De opmerkingsgave is inderdaad nog niet verslapt, eerder toegenomen, maar treedt door overgrote vermoeidheid niet zo sterk aan de dag. Ik ben blij van je te vernemen, dat Wil zich flink houdt, want dat was een moeilijk probleem voor me, vooral tegenover thuis.

Ik schrijf haar in dezelfde hoeveelheid als naar huis, n.l. ééns per week een brief. Het verzetten over de vele dingen is moeilijk, dat zal je misschien wel al begrepen hebben, maar ik leef hoofdzakelijk op de hoop spoedig weer voor de deur te staan. Hoe dat zal gaan, weet ik nog niet, maar we zullen wel zien. Ik wacht maar op de attesten van Dr. Bos en Walewijn.

Het lijkt mij een gezellige keet ginds, een vrouwengemeenschap. Brr, niets voor mij hoor!

Wat luchtalarm betreft: de eerste week was bar, nu is het rustig en kunnen we Gode zij dank, goed slapen.

Verder lees ik, dat Ge en Rita toch getrouwd zijn. Erg leuk is zo'n huwelijk niet, ik stel me tenminste van mijn eventuele trouwpartij iets anders voor. Wie heeft hun eigenlijk kerkelijk getrouwd?

Ik heb van de vrienden en kennissen nog weinig, of beter gezegd niets vernomen. Post is iets onontbeerlijks voor ons, ook al beantwoorden we niet of zeer langzaam. Vrije tijd hebben we echter weinig.

En zo, Sien, ben ik weer uitgeput, wat nieuws betreft. Ik ga eindigen en beginnen aan een paar verjaarsbrieven, want dat is iets, waar we elke Zondag even op letten, want dat kan men je kwalijk nemen, als je dat vergeet. Zo is de mens. En dus de hartelijke groeten en een poot

van Jaap.

138

Marienfelde 6 Juni 1943.

Lieve Willeke,

In de allereerste plaats mijn hartelijke gelukwensen met de verjaardag van je moeder. Het spijt mij natuurlijk reusachtig, dat ik dien dag niet aanwezig kan zijn, temeer daar Oma Dijkshoorn ook jarig is. Maar Henny zal me wel vertegenwoordigen op deze dag. Hoe was overigens de film van ons? Hen schreef me namelijk, dat jullie er heen gingen.

Tot nog toe heb ik geen post van jou ontvangen. Als je schrijft, verzend dan aangetekend. Dat gaat namelijk enorm snel, gemiddeld 3-5 dagen, terwijl gewone post dikwijls 14 dagen en langer erover doet. Bovendien kost aangetekend maar 10 cent meer, dan gewoon. Ik hoop spoedig een brief van je te krijgen, misschien in de loop van deze week, bovendien leven we op de post en is het schrijven voor ons makkelijker. Het wordt een beetje vervelend elke dag weer te schrijven, dat de boel ons verveelt, dat we hopen spoedig terug te zijn enz., enz.

Verder ben ik aan het werk getrokken voor herkeuring. Wanneer ik nu mijn attesten krijg, ga ik hier naar die kennissen; deze zullen me dan naar ^{den} Amtsarzt sturen, die mij herkeurt en dan eventueel mijn attesten aanvult. Dan moet ik gekeurd worden door den Betriebsarzt en dan tenslotte door den vertrouwensarts van het Arbeidsbureau. Wanneer deze 3 mensen mij nu afgekeurd hebben, dan moet dit nog geverifieerd worden door 't Arbeitsamt, en als die goed vinden, dat ik terugkeer, dan moet ik nog een week lopen om mijn papieren in orde te krijgen. Is dat allemaal gelukt, dan gaan we met de nachttrein terug. We zullen het ogenblik zegenen, dat we hier kunnen vertrekken. Ik zie n.l. tegen de komende maanden op als ik weet niet wat. Al die verjaardagen, vooral mijn eigen verjaardag zie ik met angst naderen. Enfin, dien avond gaan een vriend en ik bij een kennis doorbrengen. Zo hoop ik er dan nog een gezellige van te maken.

Zeg, Wil, ik doe een brief voor je Moeder in deze enveloppe, aangezien die hier op zijn. Die wil je dan wel op de 15e aan haar overhandigen.

Nu, ik ga eindigen. We hebben slaap en morgen is het weer om 5 uur dag. Dus tot spoedig ziens, de hartelijke groeten en een zoen

van je

Jaap.

Afgestempeld BERLIJN 9-6-43

Ontvangen DEN HAAG 17-6-43 10 uur v.m.

14

Marienfelde, 9 Juni 1943.

Lieve Allemaal,

Zo tussen door een brief om mijn gevoelens te luchten. Ten eerste voor de prachtige pakketten via Runne/Steinh., via Dienstpost en rechtstreeks. Ik ontving alle drie op 9 Juni, dus kwamen ze op 8 Juni aan. Tussen aankomst en uitreiking ligt namelijk ongeveer een dag. Alles zat erin, ze worden niet geopend. Verder ontvangen brief van Vader 31/V/43 ontv. 5/VI/43 en Dene Kloosterman 31/V/43 ontv. 5/VI/43. Zoals U al begrepen zult hebben uit mijn vorige brief, ben ik met Onkel Julius aan het bespreken en uitdenken, hoe ik op de juiste plaats te komen, en zelfs zoeken we een weg voor herkeuring te krijgen met een zo gunstig mogelijke uitslag. Aan Wil heb ik zeer uitvoerig geschreven, hoe de herkeuring zijn beloop heeft, en dat is nogal een ingewikkelde procedure, waar flink tijd overheen gaat. Wij hebben kort na aankomst zeer veel lekkernijen te verwerken gekregen, zodat ik 5 nachten niet goed heb kunnen slapen van de maagpijn. Maar dat hinderde niet zo erg en tegenwoordig heb ik niet zo veel snoepgoed meer, dat we er maagkramp van krijgen.

Van Oene buitengewoon aardige brief. Zal hem zelf nog even schrijven met Pinksteren.

Het beroerdste van alles is, dat er hier gegapt wordt als de raven. Ook mij hebben ze te pakken gehad, o.a. mijn spiegel, mijn lepel, bril en 500 gr. brood! Dus nogal een gevarieerde lijst.

Ingesloten vindt U een brief voor Oma Dijkshoorn, voor haar verjaardag, waarmee natuurlijk U allen ook van harte gefeliciteerd wordt.

Hoe of we de Pinksterdagen door zullen brengen is nog niet bekend. Dat zal wel grotendeels afhangen van het weer. Indien het goed weer is, gaan we naar buiten, naar Potsdam of Spandau of zo iets. Anders wordt het in de barak zitten of in de bios of iets anders.

Waar we wel reuze spijt van hebben is, dat we geen fototoestel bij ons hadden, want we hadden heel wat aardige foto's kunnen maken. Maar wat niet is, kan niet zijn. Daarom dus niet getreurd.

U moet allen de hartelijke groeten hebben van Onkel Andreas en Dicky. Van hen krijg ik verse vruchten. Lekker!

Nu, ik ga weer eens slapen. Morgen, voordat de boel op de post gaat, eindig ik deze brief, en zal trachten de laatste belevenissen mede te delen.

Na gegeten te hebben (het is kwart over één) begin ik aan de laatste ronde van deze brief. En dit is dan een zakelijke ronde. Gaarne ontving ik nog mijn oudste grijze flanellen broek en Hansaplast. Verder wilde ik vragen de abonnementen van Focus per 1 Juli ad f 3,12 voor 2de halfjaar en "Lawn Tennis" ad ± f 4,50 voor een jaar te storten op de respectieve girorekeningen.

Nu, beste mensen, ik ga eindigen. De hartelijke groeten en een
zoen van

Jaap.

Afgestempeld BERLIJN 9-6-43

Ontvangen DEN HAAG 17-6-43 10 uur v.m.

14^a

Marienfelde 9 Juni 1943.

Lieve Oma,

Vanuit de vreemde zend ik U ter gelegenheid van Uw verjaardag mijn hartelijke gelukwensch, en spreek daarbij de hoop uit, U spoedig weer te kunnen spreken. Het spijt mij enorm, dat ik niet aanwezig kan zijn, maar in gedachten ben ik natuurlijk in Rotterdam. Ik hoop, dat, zover mogelijk, U een aangename dag zult hebben.

Gelukkig maak ik het goed, en ook de lange werktijd, van 's morgens half zeven tot kwart over vijf, en anders ongemakken beginnen te wennen. Leuk is echter anders, maar we denken elken Zondag maar weer: " We zijn weer een week dichterbij onze terugkeer naar huis".

Nu, Omatje, ik ga gauw deze brief posten, anders ben ik te laat. Tot spoedig weerziens en de hartelijke groeten aan allen, en voor U speciaal een verjaarszoen van Uw kleinzoon

Jaap Vos.

Afgestempeld ?
Ontvangen DEN HAAG 22-6-43 10.30 v.m.

13
Marienfelde 13-14 Juni 1943.

Lieve Allemaal,

Ontving de brieven van Henny 1/VI/43 - 7/VI/43 en zoals reeds gemeld, van Vader van 31/V/43 - 5/VI/43. Wat beider vragen, betreffende kerkdiensten, te zeggen valt is niet veel, maar opwekkend. Wij gaan n.l. Zondags naar Nederlandsche Kerkdiensten in Berlijn. Daar is één Nederlandsche dominee, één evangelist en twee of drie afgestudeerde theologische studenten, door wie daar speciaal voor Nederlandsche arbeiders diensten gehouden worden. Bij deze afgestudeerden is zelfs nog een kennis van mij, n.l. Kees Knijff, een oud-lid en tevens een broer van den voorzitter van de Jeugddienst Kerkcommissie. Ik heb hem zelf nog niet gesproken, maar als ik hem zie, zal ik hem vragen ook eens een avond in het kamp te komen, en dat eventueel regelmatig te herhalen. Dus onze geestelijke verzorging baart geen zorg. Over de brief van Henny betreft, en meer speciaal over de Piccolo, daar ben ik het volkomen mee eens, daar was ik zelf al volkomen van overtuigd, tenminste als de attesten voldoende uitwerking hebben. Maar ik wacht maar af, en zal zien, hoe de teksten luiden van de nieuw aangevraagden. Het eten is kwalitatief goed, maar we lijden toch nog wel honger. Het ergste is broodbelegsel zoals jam of soets. Dat zwarte brood droog eten is niet lekker. Genoeg ruimte om je bullen op te bergen heb je niet, maar je kan alles in je kast sluiten als je tenminste de zaak goed organiseert. Sien gaat, geloof ik, inderdaad gelijk krijgen, want nu gaat Joh ook weg en Beb verwacht een kleintje en meerdere andere dingen, alles wijst er op, dat het einde niet verre meer is. Waar mijn klantenkaart van het Lichtbeeld ligt, dat weet ik niet; ik heb hem op het laatste ogenblik uit mijn zak gegooid. Over Mei had ik niets gekregen, dus dat heb ik ook nog tegood. Wat bedoelde Hen met het: "Je krijgt misschien n.l. nog wat"?

Mijn verjaardag ga ik 's avonds naar Steinheuer, zoals trouwens reeds eerder geschreven. Op deze manier kan ik dan toch nog een gezellig huiselijke avond doorbrengen, wat voor ons zeer veel waard is. Verder is ons gebleken dat er over ons veel praatjes de ronde doen, o.m. over verlof en andere kwesties. Wat dat verlof aangaat, als we dat krijgen dan niet voor volgend jaar Mei of Juni, dus over een jaar. Die andere kwesties kan ik absoluut tegenspreken, dat is absoluut niet juist. We zijn hier gewoon als arbeider. Het is zelfs zo, dat in enkele kampen aan de studenten officieel verboden is met Duitse, Fransche en Russische vrouwen ook maar enig contact te zoeken. Verder zend ik hierbij een lijst met adressen van kamergenoten en van verzonden post. Wanneer niet speciaal vermeld, zijn het allemaal brieven. Ik heb nog behoefte aan de volgende dingen: een schoenlepel en een flinke, harde nagelborstel. Die ik bij me had, is reeds versleten! Ook een washandje zou ik nog wel willen hebben. Verder bezit ik geen goede foto's van Henny en Vader. Kijkt U eens, of er nog niet een aardige foto van deze personen thuis te vinden is. Binnenkort, d.w.z. met een week of zes,

zeven

zeven gaan we verhuizen naar Lichtenrade. We komen dan een eind verder van de fabriek af. Een reuze strop dus, want we moeten dan nog vroeger op, maar zijn ook veel later in het kamp. Maar daar maak ik me voorlopig nog maar geen zorgen over. Als het zover is, zullen we wel weer zien. Verder heb ik zo snel mogelijk nodig mijn paspoort. Die ligt in een licht bruine portefeuille in de linkerste bovenla van mijn bureau, achterste vakje, bij mijn girobiljetten. Stuur het zo snel mogelijk, want we hebben het nodig voor alle politiezaken. We verheugen ons buitengewoon op de Pinksterdagen. Twee dagen achter elkaar vrij en uitslapen. Een enorme weelde, die je niet kan beseffen, als je niet elke dag om vijf uur op moet, dan 10 uur staan en dan nog uren in de rij moet staan en lopen voor je eten. Bepaald onvermoeiend is het leven hier nu niet. Als U eventueel officiële berichten betreffende ons wil hebben, meldt U dan tot den rector magnificus van de Amsterdamse Gemeente Universiteit, Professor Deelman. Die heeft het officiële informatiebureau onder zijn beheer. We krijgen nu ook les en wel tekens en praktijklessen. Dit duurt acht weken, elke week een middag van kwart voor twee tot kwart over vijf. Dat brengt tenminste een beetje afwisseling, die zeer gewaardeerd wordt. Deze brief begon ik op 11 Juni te schrijven, zodoende had ik toen nog niet Uw pakket van 9 Juni. Dit ontving ik gisteren, Zaterdag 12 Juni, juist voordat we naar Berlijn gingen om daar te eten en een gezellige avond door te brengen. Die hebben we daar dan ook doorgebracht en hoe! We ontmoetten een stel studenten, die bij de Mauserfabrieken werken en enige Hollanders, die werkzaam zijn bij de Ufa. Met deze laatsten heb ik onmiddellijk een innig contact gezocht en van hen vernomen, dat er een sterk tekort is aan fotografen, camera-assistenten en "Vorfürer". Hij raadde mij daarom aan zo snel mogelijk te proberen vrij te komen en mij bij de Ufa te voegen, en te vertellen, dat ik fotograaf ben. Nu moet ik alleen zien gedaan te krijgen, dat het Arbeidsbureau hier toestemming geeft. Dat is misschien wel mogelijk via Onkel Julius. We komen dan ook niet in barakken, maar op een kamer en ook de verdiensten zijn veel beter, terwijl de mogelijkheid open blijft, dat we in Nederland in de studio's tewerkgesteld worden. Ondanks dit ben ik toch van plan die herkeuring aan te vragen, en zo gaat dan het mes naar twee kanten snijden. Nu verder over mijn laatste pakket. De inhoud was compleet en is overheerlijk. Zoals U in het begin van deze brief wel gelezen en daaruit begrepen zult hebben, wordt de jam buitengewoon gewaardeerd. Trouwens alles, want alles, wat de dagelijkse smaak van het eten varieert, is hier goud waard. En zo is Pinksteren 1943 weer aangebroken en zitten we weer drie jaar er in. De moed verliezen we niet, neen, veeleer de hoop herleeft. Vooral nu we dergelijke connecties gevonden hebben. Ook van Evert hier via een omweg goede berichten ontvangen en vernomen, dat hij voor zijn eerste doctoraal tentamen geslaagd is. Proficiat! Over een dag of zestien is het weer eens een feestavond, die we vieren met orangade-limonade. Laatie fijn zijn! Verder nog een verzoek. Wacht nog even met de verzending van mijn hockey-stick en schoenen. Dit zijn te waardevolle spullen, om zo'n verzendingsrisico te nemen, en 's zomers hockeyen we toch niet. Vraag verder eens aan dokter Bos, wat er te doen is tegen kuitkramp. Daar heb ik ineens erge last van, soms twee aanvallen per nacht.

nacht. Zenden jullie ook gauw papier en enveloppen. Ik ben aan mijn laatste velletjes papier bezig, en heb al geen enveloppen meer. Het is nu negen uur, en dus gaan we nu eens ontbijten. Gruttenpap met gedroogde abrikozen. Het eerste is ons weekkrantje, het tweede een extractie voor de Pinksteren. Dus straks verder, de maag knort.

14 Juni 1943.

Het is 's avonds half acht. Buiten raist een verkoelende regen meer. Vandaag hebben we een heerlijke dag gehad. Prachtige wandeling gemaakt door Wannsee, Babelsberg en Ufa-Stadt met één van onze kennissen van de Ufa. Hij zal van de week naar den directeur van de Ufa gaan en voor ons, dat is Petri en mij, moeite doen, dat we naar de Ufa overgeplaatst worden. We hopen nu maar, dat het lukt. Dat zou reuze zijn.

En nu, beste mensen, ga ik eindigen. Deze brief is fijn lang geworden, langer dan ik verwacht had. Nu nog een brief aan Willy schrijven en dan weer naar bed, na twee heerlijke vrije dagen. Dus de hartelijke groeten aan allen en een zoen

van Jaap.

Gewaardeerde zaken i.h.a. zijn: gecondenseerde melk, havermout, enz. Niet om maar een, twee drie te sturen, maar meer als leidraad. Ook bruine bonen of zo iets. We kunnen n.l. zelf koken.

Adressen kamergenoten:

Lauwrens Petri	Ruychroeklaan 100	Den Haag	775584	econ.	13-7-1920
Frank Pot	A 106	Nieuw Lekkerland	6	W	18-1-1922
Han Boas	Brenhorstlaan 20	Wassenaar	8937	elec. t.	17-8-1924
Hans Voorzaat	Burggravenlaan 16	Leiden	21784	econ.	17-3-1919
Kees v. Leeuwen	Heerenstraat A 170	Maasland		civ.	10-1-1922
Jaap Seydel	Vogelkerestr. 46	Den Haag	398960	wisk.	19-8-1919
Kees Metz	Boschstraat 25	Zaibommel	25(512)	civ.	12-11-1919
Jaap Snijders	Buys ballotstr. 67	Den Haag		W	25-9-1922
Jos Hesp	Perd. Bolstraat 69	A'dam	24690	econ.	19-5-1923
Joop Pückel	Thomsonlaan 164	Den Haag	395380	W	7-11-1922
Fiet v. Niehoff	Bonairestr. 28 ²	A'dam (W)		econ.	23-5-1924
Kees Bekker	Linnegushof 42	A'dam (O)		geolog.	26-10-1924
Niek Pijmert	Julianalaan 106 ^B	Schiedam		W	3-5-1919

Verzonden post:

Fam. D. Vos Den Haag : 18/5; 26/5; 2/6; 7/6; 9/6
Henny Vos " " : 22/5
Oom Is Vos " " : 2/6
Oma Vos " " : 7/6 (kaart)
Oom Arie v.N. Rotterdam : 31/5
Henny v.N. " : 2/6
Willy v.B. Den Haag : 18/5; 2/6; 7/6
Ge Bakker " " : 31/5
Lisette Bersenbrugge : 31/5
Mej. v. Gybland Oosterhoff: 7/6 (kaart)
Niet Olie : 22/5
Ds. Laarman : kaart en 7/6
Sien v.d. Velden : 7/6
Oma Dijkshoorn : 9/6

Buiten alle post vanuit Rehbrücke aan:

Oma Dijkshoorn,
thuis en Willy.

Den Haag, 16 Juni 1943.

L.S.,

Het adres van Jaap is U bekend, maar voor alle zekerheid herhaal ik het:

Jac. Vos
econ. stud.
Gemeinschaftslager II
Daimlerstrasse 111
BERLIN/MARIENFELDE

Hij stelt correspondentie zeer op prijs. Indien U aan hem schrijft, sluit dan in Uw enveloppe een retour-enveloppe bij, omdat hij die in Berlijn niet kan krijgen. Het is zaak deze retour-enveloppe reeds bij voorbaat te adresseeren; Jaap heeft dan een beter overzicht van de adressen, waaraan hij nog een antwoord verschuldigd is. Op de enveloppen der brieven aan hem te verzenden moet behalve het adres voorkomen:

1. vermelding van de taal, waarin de brief geschreven is;
2. de naam en het adres van den afzender;
3. de naam en het adres van degene, die den brief aan het postkantoor afgeeft.

Aangeteekende brieven worden aanmerkkelijk sneller bezorgd dan die, welke per gewone post gaan. De brieven moeten ongefrankeerd aan het loket worden afgegeven. De postzegels moeten worden betaald, zij worden door den ambtenaar geplakt.

Bij het eventueel zenden van pakketten dient toegesien te worden op goede emballage. Van een bepaald artikel mag niet meer gezonden worden dan een enkel wekrantsoen. Voor tabak b.v. dus niet meer dan één pakje van 20 sigaretten of 5 sigaren of 25 gram tabak. Pakketten bij voorkeur met aangeteekende waarde. Haalt eerst de douane-verklaring en vult die nauwkeurig in, vóór U het pakketje maakt. Er moeten n.l. nettogewichten worden vermeld, die na verpakking niet meer te constateren zijn en onvolledige of onnauwkeurige invulling zou tot gevolg hebben, dat het pakket geweigerd of in beslaggenomen wordt. De aangeteekende waarde mag die van de douane verklaring niet te boven gaan. Deze waarde

kont

- 2 -

komt natuurlijk overeen met de officieele prijzen en niet met de prijzen, welke in de clandestiene handel gebruikelijk zijn. Alcohol en lucifers mogen niet worden gezonden. Drukwerk en boeken alleen rechtstreeks door den uitgever of door de boekhandel.

Ontvangt U zelf brieven, waarvan de inhoud voor anderen belangwekkend kan zijn, zendt die dan ter inzage aan Dirk Vos, Josef Israëlelaan 42, Den Haag, om ze te laten vermenigvuldigen ten behoeve van de anderen, welke regelmatig copieën van zijn correspondentie ontvangen. U krijgt het origineele schrijven daarna terug, tenzij U uitdrukkelijk meldt, dat dat onnoodig is, in welk geval het origineele schrijven tusschen de oorlogsherinneringen van Jaap wordt ingemapt te zijner latere beschikking.

20 Juni 1943.

16

Lieve Allemaal,

En zo, begin ik dan maar weer aan mijn wekelijkse brief. Het is op het ogenblik rustig hier en weer goed weer. Weer een lekker nachtje kan het dus weer worden. We zijn er vannacht gelukkig niet uit gevoeven, maar in de nachten van 13/14, 15/16, 16/17 en 18/19 zijn we in de schoolkelder geweest. Aan post heb ik ontvangen de brieven van Sien 8/6-15/6, Willy, 5/6-16/6, Vader 11/6-18/6, Tante Joh 8/6-18/6, Henny v. Nieuwenhuysen 8/6-18/6 en Henny 11/6-18/6. Verder ontving ik afgezonden door Watterz een boek van Prof. J. Huizinga getiteld "Nederlands Beschaving in de 17e eeuw". Dat ontving ik gisteren 19 Juni. Wie de schenker is, is mij onbekend. Kan U dat eens inforaeren. Alles, wat door Vader opgesomd werd van pakketten en brieven aan mij verzonden, heb ik ontvangen, alleen pakket van 11 Juni is nog niet aangekomen. Foto's en begeleidend schrijven kunnen er in verpakt worden. Wat de studie betreft, heeft U al het een en ander vernomen uit mijn vorige brief en wel, dat we hier goede studieboeken kunnen krijgen, maar dat ons loon daarvoor niet toereikend is. Daarom vroeg ik de helft van mijn maandgeld over te sturen. Dat is + 66 RM. De beste manier is telegrafisch verzenden en dan rechtstreeks aan mij. Dat is de beste en vlugste en ook de veiligste manier. Verder nog enige dingen, die wel voor U moeilijk zullen zijn, omdat ze op de bon zijn, maar als het eens mogelijk mocht zijn dan zijn ragoutblokjes ook reuze fijn. Daar brouwen we een lekker sausje van, waar menige Nederlandse huisvrouw jaloers op zou worden. Trouwens over het algemeen zijn we allemaal goede koks geworden en maken we van niets altijd nog wel iets. Economie in de ware zin des woords wordt hier wel toegepast, en hoe. Alleen de was en het stoppen zijn zaken, die niet onze sympathie hebben.

Tot mijn vreugde heb ik vernomen, dat de vesting een zelfstandig geheel wordt. Waar is dat bonnen-afhaaladres? Minder leuk is het natuurlijk, dat er gasloze dagen komen.

Dit wordt weer een korte brief, na de lange brief van vorige week, maar er komt er van de week nog wel een met zeer uitvoerige gegevens. Wat ik nog wel kan vertellen is, dat er + 900 Nederlanders hier in het kamp liggen en wel 150 man van Werner, 300 Organisatiom Todt en 400 voor Riga als frontarbeider. Deze laatsten zijn van de Arbeitseinsatz. Dan werken nog + 50-100 man hier aan het kamp. De pakketten hebben een ware vreugdestorm opgewekt en met Pinksteren hebben we heerlijk gegeten.

Nu, beste luitjes tot de volgende brief dan maar weer. Tot spoedig ziens, de hartelijke groeten aan allen en een zoen van

Jaap.

P.S. Gaarne had ik nog mijn oude schoenen en mijn sandalen.

17
21 Juni 1942.

Beste Allemaal,

Eindelijk dan eens een brief, zoals ik hem altijd heb willen schrijven, een brief die eigenlijk wel geschreven wordt, maar nooit verzonden. Ik zal trachten, let wel trachten een beschrijving te geven van de afschuwelijke rommel, die hier heerst. Wat de organisatie in het algemeen en op de fabriek in het bijzonder betreft, die is zo beroerd als maar mogelijk is. Je kan er je werkelijk geen voorstelling van maken. Als voorbeeld wil ik even noemen het organiseren in de Frederikskazerne. Daar werden we op rijen van 5 gezet, maar men begon van voren en van achteren, zodat in het midden het zaakje niet klopte. Dan begon men opnieuw op dezelfde stomme manier. Natuurlijk werkten wij zeer bereidwillig mede.

Ik schreef al eens: Er zijn twee woorden die ons de keel uithangen en dat zijn: organisatie en registratie. Het is om af en toe gek van te worden.

De stemming is zo, dat ongeveer 70% van de arbeiders zwaar communistisch is en 70% van de bevolking anti-Nazi. Dat ziet er dus wel fris uit.

Wanneer Engeland nacht aan nacht een paar uur boven Berlijn bommen zou gooien, gaf ik geen cent meer voor de hele Duitse oorlogsvoering. Dit is trouwens wel gebleken bij het laatste grote bombardement van Düsseldorf. Hierover hebben we namelijk een uitvoerig verslag gekregen van een Nederlander, die daar werkt. Het begon 's nachts om 1 uur en duurde 1½ uur. Het eindsignaal was niet waar te nemen, aangezien er geen sirenes meer waren. De stad was één felle vuurzee. Mele wijken zijn vernietigd. Düsseldorf is met de grond gelijk gemaakt. Op een enkele fabriek en enkele huizen na, is Düsseldorf van de kaart verdwenen. Na het bombardement was er geen eten in de stad meer. Restaurants waren er niet meer. De bevolking heeft daarom een extra rantsoen gekregen, bestaande uit: 1 ei! 50 gram boter! en een $\frac{1}{2}$ liter brandewijn. De buitenlanders behoorden TOEN echter niet meer tot de bevolking. Wat het luchtalarm hier betreft: sedert 11 Mei hebben we 11 x 's nachts en 2 x overdag luchtalarm gehad, maar een zware aanval hebben we nog niet meege-
maakt.

Zwarte handel is ook een aardig punt om te behandelen. Die tiert hier welig. Veel duurder dan thuis bij ons vertrek zijn de bullen hier niet. Af en toe kopen we dan ook wat bij, zoals brood, suiker en jam. Ook cigarettten kopen we bij.

Wij zijn toch after all beter uit dan de mensen van 18-35 jaar. Die gaan ondanks beloften als frontarbeider naar Rusland. Bovendien hebben ze het genoeg als SS-soldaat opgeleid te worden om tegen de Partisanen ingezet te worden. Je ziet, we mogen ons gelukkig achten, dat we niet getskend hebben.

Wat

Wat onze behandeling betreft, die is middelmatig. Er zijn mensen, die het heel beroerd hebben. Dit is een klein percentage. Er zijn mensen, die het, zoals wij, tamelijk beroerd hebben, dit percentage is iets groter en er zijn mensen, die hebben het prachtig. Dat percentage is iets groter dan het onze. Zo in verhouding 4-5.

Hoe onze behandeling is, wordt geïllustreerd door het volgende. Er is een extra-toewijzing voor de kantine voor alle arbeiders. Ze worden echter alleen uitgereikt aan de Duitse Arbeiders. Wij mogen ook wat, als extratje, en wel 's avonds schuilkelders graven! Zijn hè? Reuze blij zijn we, zo blij als een kind met Sint Nicolaas. Maar voorlopig doen we het nog niet.

Men heeft trouwens aan ons een reuze last, en ze hebben dan ook flink het land aan ons. Maar daar hebben wij weer plezier om.

En nu nog feestgenoten tot slot een woordje in het algemeen. Ook wij vieren de verjaardag van den Prins en hoe! Wij, hier in Duitsland, zenden onze hartelijke gelukwensen aan U allen en wensen U, voor zover mogelijk een prettige feestdag toe.

Verder de hartelijke groeten en vergeet het nooit

Hoe zwaar ook de tijding.
We zijn weer een dag dicht bij de bevrijding.

Jaap.

P.S.

U kunt deze brief, want daarvoor is hij geschreven, aan alle aanwezigen op 29 Juni voorlezen.

JV.

22 Juni 1943. 18

Lieve Allemaal,

Jullie zult wel raar opkijken: twee brieven in één enveloppe. De ene brief is bestemd voor algemeen gebruik, een natuurgetrouw verslag van de toestand, zoals die hier nu is. Ik weet niet, of ik er in geslaagd ben om het goed te beschrijven, maar het is hier rot. Dat is het enige woord, wat ik er voor vinden kan. Vandaag ontving ik Uw pakket, dat via de Dienstpost kwam. Het bevatte een pak Sanovite, een zakje suiker, een zakje borstplaat, fluit, peper-munt, Wybertjes, cigarettten. Het is weer heerlijk. Verder ligt er nog een pakket voor me, dat ik morgen krijg. Van wie het is, weet ik nog niet. Misschien zie ik nog kans dat in deze brief te melden. Ik ontving tot nu toe: 2 pakketten per Dienstpost, 2 aangetekend express per post, 1 per heer Begeer en 1 via den heer Sanne.

Wij zien hier dagelijks de beroemde Tiger rijden. Die worden gebouwd bij Daimler en Mercedes Benz.

Nu beste mensen eindig ik voor vandaag weer. Ik krijg maf, en het zal vannacht wel weer lichterlaars zijn. Dan missen we weer te-veel slaap, en dat is niet prettig. Dus voor vanavond het beste, de hartelijke groeten en een zoen van

Jaap.

P.S. Hoe gaat het met alle vrienden en kennissen tussen 18 en 35 en de reserve-officieren? Wie moeten gaan en wie mogen blijven? Verder ingesloten een plattegrond van onze kamer.

23 Juni 1943.

Heden Uw pakket met roggebrood, peper-munt, Wybertjes enz. ont-vangen. Het roggebrood smaakte heerlijk, en wat Uw vraag betreft wat ik preferer, zou ik zeggen, laat dat van de mogelijkheden van het verkrijgen afhangen. Ik heb vanavond nog staan praten met de jongens van 18-35 jaar. Morgen gaan ze naar Rusland. Ze hebben Engelse of Canadese uitrusting, ook wel Franse en Russische unifor-men en gasmaskers. In ieder geval zijn ze finaal het haasje. Ik heb 66n overall gekocht van de voornoemde knapen. Ze verkochten al-les, aangezien ze anders de ballen af moesten geven. Er is zoveel wat je de haren te berge doet rijzen, dat ik maar eindig. Ik kan toch niet alles schrijven. Dus tot spoedig schrijvens.

De hartelijke groeten en een zoen van

Jaap.

24 Juni 1943. 19

Lieve Ouders,

Heden brieven ontvangen van Moeder d.d. 8 Juni en afschrift Vader 9 Juni. Tante Ans Schmidt 10 Juni. Verder ontving ik reeds brieven van: Vader van 24 Mei, 31 Mei en 11 Juni; van Moeder: 22 Mei, 28 Mei; Henny 22 Mei, 26 Mei, 1 Juni; Sien 27 Mei en 8 Juni, afschrift juffr. Oosterhoff 9 Mei, Willy 27 Mei; Oene 31 Mei, Tante Joh 8 Juni en Henny v.N. ook 8 Juni, verder afschrift brief van Riet Olie van 30 Mei.

Ik verzend nog een kaart met de data, dat ik aan U en anderen post verzonden heb. O.a. ook op een bijzondere manier.

Hartelijke groeten

Jaap.

P.S.

Geld in Ommen ook ontvangen. f 75,- gewisseld en daarvan 6 weken moeten leven. Het was een reuze toer, die niet geheel geslaagd mag heten.

JV.

24 Juni 1943.

Lieve Zus,

Ik heb je laatste brief ontvangen. Hartelijk dank daarvoor. Een uitvoeriger antwoord volgt. Ik heb post verzonden naar huis: 15, 18 en 24 Mei, 2, 7, 9, 15 en 21 Juni; aan jou 22 Juni, oom Is 2 Juni, Oma Vos 7 Juni (kaart) Willy 18 Mei; verder 2, 7, 15 en 21 Juni. Juffr. Oosterhoff 7 Juni een kaart, Riet Olie 22 Juni, Oene 15 Juni, Ds. Laarman 7 Juni, Sien 7 Juni, Oma Dijkshoorn 9 Juni (ingesloten in een brief naar huis) fam. Bickers 21 Juni. Verder nog eenige verjaarsbrieven Ge Bakker, dochter Mevrouw Piepers, Oom Ary en Henny v. Nieuwenhuizen en enige kaarten aan Jeugdkerkewerk en Willemskerkcommissie. A.s. Zondag schrijf ik weer uitvoeriger. Ik ontving vandaag een verbaasd leuke brief van Tante Annie Schmidt.

Enfin spoedig meer. Hartelijke groeten van je broer

Jaap.

2)

de 30 brieven geopend! Er was niets uitgeknipt.

De ontmoetingen vonden in Berlijn plaats bij Aschingen op de Alexanderplatz. Er zijn nu echter hopen café's en restaurants, waar we elkaar Zondags treffen en met elkaar eten. Uiteraard derzaak hebben we nieuwe kennissen opgedaan en ontmoeten ook nog oude bekenden.

Het schijnt, dat er één brief van mij zoek is en net diegene, waarin ik mijn werkzaamheden beschreef. Ik sta n.l. aan een "Hotel" machine en moet ruw materiaal op maat schaven. Het is een half automatische machine en het werk er mee is zeer vervelend en geestdodend, zodat ik buiten de lichamelijke vermoeing ook een sterke geestelijke vermoeing optreedt. Zitten is niet toegestaan, alhoewel ik stiekum wel eens ga zitten. Als echter de meester het ziet, ben ik zuur en is Leiden in last. Dit brengt mij meteen op het punt van de medische verzorging. Die is hier zeer slecht. Van de week was ik zo beroerd, dat ik een dag ben thuis gebleven en 's middags naar een Nederlandsche arts geweest, d.w.z. naar een Nederlandsche student (semi-arts). Morgen, Vrijdag, moet ik terugkomen en zal hij me geheel onderzoeken. Hij trok wel een bedenkelijk gezicht, toen hij me zag. Is hij niet tevreden, dan zal ik probeeren die dokter van Oom Julius te bezoeken, hetgeen officieel niet toegestaan is. We zullen dan wel zien, hoe we de zaak hier klaar spelen, lang hier uithouden kan ik het niet meer. Ik moet het afleggen, hoe of ik me er ook tegen verzet. Zenuwzinkingen volgen elkaar in steeds sneller tempo op. De hoofdoorzaak is wel het werk, dat ik moet doen en de oververmoeidheid.

De Econ. Berichten behoeft U niet te sturen, want die krijgen we al. Eén exemplaar is voldoende. Uw retourenveloppen heb ik ontvangen en gebruik deze voor eventuele luchtpostzendingen.

De familie Seifert heb ik bezocht en in de loop van de volgende week ga ik er weer naar toe. Hulp kan hij me in ieder geval bieden. Hoe weet ik nog niet. Hij weet meer dan goed voor hem is, en dat krijg ik er wel uit.

Fototoestel niet sturen, want ik krijg geen materiaal, en kan het ook niet afwerken of laten afwerken. Het is dus zonde om de risico van de verzending te lopen. Een fotografeerverbod bestaat echter niet.

Originele paspoort gebruik ik alleen in geval van nood en bij den terugkeer naar Holland. spaart het me misschien weer een boel werk. Kwaad kan het dus nooit.

Ik ben bij den directeur van de Ufa geweest en hij zal probeeren ons (Lauw Petri en Metz) los te krijgen. We kunnen dan daar werken tegen een goed loon en weer een gesiviliseerd leven leiden gaan. Dat is veel gewonnen. We hopen dus dat het doorgaat. In mijn volgende wekelijksche brief hierover meer. Het werk, dat ik te doen krijg is camera-werk, d.w.z. artistiek en fotografisch werk.

De Nederlandsche kerkdiensten zijn verboden, omdat ze een Joods-Bolsjewistisch-Plutocratisch karakter droegen! Is 't die even fijn. Meldt dit zo spoedig mogelijk aan Ds. Laarman. Tevens verzoek ik U mij zo spoedig mogelijk het adres van Kees Knijf (predikant te Berlijn) toe te zenden. Dit kunt U te weten komen bij Fem Drop.

Oom Meyleyn heb ik geschreven. U moet de hartelijke groeten hebben van hem en Dicky. Uw tabak en sigaartjes heb ik ontvangen. Ze waren en zijn een welkome aanvulling op ons rantsoen, dat niet te groot is. Deze maand kregen we 50 cigarettten en een half ons niet te roken tabak. We moeten krijgen 120 cigarettten.

Het geld heb ik nog niet om geschreven, maar dat moet ik nu doen, aangezien Uw postwissel nog niet doorgekomen is.

De foto's van Vader en Hen sieren reeds den wand. Ik krijg nu tenminste een gezellig hoekje.

Nu, beste mensen, deze brief is weer mooi lang geworden. Snel ga ik nu eindigen, aangezien ik nog veel moet doen. Zondag schrijf ik wel weer en dan zal ik trachten wat meer van onze morele strijd te schrijven.

Ontvang ~~ontv~~sschen de hartelijke groeten, Houdt moed en houdt vol.

Jaap.

Al diegenen, die deze maand jarig zijn en die ik nog niet gefeliciteerd heb, langs dezen weg mijn hartelijke gelukwensen. Ingesloten oude bonkaarten. Gelieve die voor mij te bewaren. Heeft U de foto's al ontvangen? Hoe vond U hem? Van de pakketten zal ik vanaf heden ook nauwkeurig aantekening houden en zo van tijd tot tijd aan U toezenden. De pakketten, die ik van de week ontvangen heb, gaan daar niet meer bij. Nu de brief gaat dicht en tot speedig ziens.

Verzenden post:

k = kaart.

Fan. D. Vos	15/5, 18/5, 24/5, 2/6, 7/6, 9/6, 15/6, 21/6, 25/6, 28/6, 5/7 (brief aan Kimean en via den Hr. Hamer)
Henny Vos	22/5, 25/6(k), 30/6.
Oom Is	2/6
Oma Vos	7/6(k), 28/7
Oom Arie	31/5
Henny v.N.	31/5
Willy	18/5, 2/6, 7/6, 15/6, 21/6, 5/7 (en via Hr. Hamer een)
Ge Bakker	31/5
L. Bessenbrugge	31/5
Oosterhoff	7/6(k)
Riet Olie	22/5
Arne Kloosterman	15/6
Ds. Laarman	7/6
Sien	7/6
Oma Dijkshoorn	9/6
Jeugd Kerkeweek	k
Willemskerkoom.	k
Bikkers	21/6
Oom G. Kloosterman	28/8(k)
Phil v. Nierop	5/7(k)
Ge Zandvoort	5/7(k)
de Kruyff	5/7(k)

Ontvangen post:

Vader	24/5, 31/5, 11/6, 9/6, 17/6, 29/6 (via Hamer)
Moeder	22/5, 8/6, 12/6
Henny	26/5, 1/6, 11/6
Sien	27/5, 8/6, 17/6
Willy	27/5, 6/6, 12/6, 16/6, 21/6
Oosterhoff	9/5 (afschrift)
Oeme Kl.	31/5, 17/6
Tante Joh. v. N.	8/6

4)

Vervolg ontvangen post:

Henny v.N.	8/6
Tante Ans	10/6
Riet Olie	22/5
Oom Is	10/5
Fam. de Vey :	18/6
Frank Luns	17/6
Oma Vos	18/6.

Berlin-Marienfelde, 27 Juni 1943.

21

Lieve Allemaal,

Van deze week veel post ontvangen en wel Tante Annie 10/6-24/6, Moeder 8/6-24/6, Riet Olie 30/5-25/6, Vader 9/6-25/6, Willy 6/6-25/6, Oene 17/6-25/6, Oom Is 10/6-25/6 en dan nog Vader 17/6-27/6, Sien idem en 2 brieven Willy resp. 12/6 en 16/6 ontvangen 27/6. Tevens pan, grijze flanelen broek en pakketje, daarbij behorende, ontvangen. Op 26/6 ontving ik via Dienstpost een pakket met Haverhout, cigarettten van Oma Dijkshoorn (hartelijk dank) enz. We gaan weer studeren en wel, schrik niet daarginds, het is raar, maar waar, we leren Russisch! Het is een leuk tijdverdrijf. Over tijdschriften het volgende: Alleen Cinema en Theater opsturen. Dit is betaald over 2e, 3e en 4e kwartaal, dus tot 1 Januari 1944. Rest niet versturen, want die tijdschriften moeten gebonden worden, en wat hier komt daarvan is weer ballast, als ik terugkam. Bovendien heb ik dan wat te lezen. Focus moet per kwartaal betaald worden, de rest zoals N.S.B., Lawn-Tennis en Maandblad voor Handels-Wetenschappen per jaar en wel resp. f 1,56, f 13,—; f 4,50 en f 4,50. Betreffende krant is een krant van meer behoudende strekking aan te bevelen. We hebben hier een nieuwskrantje n.l. "Het Volk", maar dat is zeer slecht. Verder hartelijk dank voor de foto, Hen. Reuze.

Ik schreef Onkel Meyleyn om tabak, welke intussen slinkt. Hij schreef daarbij, dat hij ziek was, al drie maanden te bed lag, maar hij is nu aan de beterende hand. Van hem krijg ik ook binnenkort van de appeloogst een gedeelte!

Over mijn werk en de fabriek en het leven hier zal ik een uitgebreid verhaal in elkaar trachten te zetten en in de loop van deze week aan U versturen. Ik kan U wel vast schrijven, dat ik achter een "Hobelmachine" sta, en ruwe stalen staven op maat moet brengen. Het is ruw werk en mijn handen zijn al niet toombaar meer van het vuil en de smeden, die er in zitten. De Sanitäter heeft me al 3x onder handen gehad. Voor de kleinste bloedende snede moeten we naar hem toe. Over de opleiding het volgende: Wij krijgen hier een Schölung, die 8 weken duurt. Per week krijgen we een middag les van $\frac{1}{2}$ tot $\frac{5}{4}$. De scholing, die we krijgen, is zeer algemeen en zeer oppervlakkig. Ook over het kaap spoedig meer. Het ligt niet in de bossen, maar we kunnen een aardige wandeling maken van hier naar Laukwitz (\pm 3 km), dwars door de korenvelden. Werkelijk schitterend.

Bovendien moeten we elken dag lopen naar de fabriek gedurende \pm 20 minuten. 's Morgens is dat reuze fijn, zo omstreeks zes uur en als het mooi weer is.

Vanmorgen ben ik bij Mevrouw Seyffert op visite geweest en heb daar enkele belangrijke mededelingen vernomen, die de toekomst weer iets minder/duur worden. Verder hoop ik in staat te zijn binnen 2 weken een belangrijke mededeling te kunnen versturen, die U wel aangenaam zal aandoen. Het is voor mij een reuze verbetering van de toestand.

Het boek van Watterz heb ik ontvangen. Het werd met gejuich ontvangen en we lezen om de heurt er uit. U ziet, we leven hier in gemeenschap van goederen, waat zeer goed mogelijk is, aangezien je met mensen samen bent, die op hetzelfde niveau staan. Verdere titels enz. zal ik wel bedenken, en U dan mededelen. Zo op dit moment zou ik niets weten.

Ik

Ik vind, dat het in Ierseke mis gaat. 't Mos niet magge om zo te zeggen. Daar komt wat van! De kennis van Tep is niet geweest. Misschien het kamp niet kunnen vinden? Het is nogal moeilijk te vinden en toch is het vanuit de trein te zien. Maar in het kamp, zoals ons adres aangeeft, wonen wij niet, maar daar zetelt alleen het postkantoor. Binnenkort kunt U van mij een pakketje verwachten, waarin de broek, die ik op de fabriek gedragen heb, toen ik nog geen overall had. Ik hoop, dat U de aanblik overleeft. Verder een hemd, dat enige scheuren vertoont en ook pyama's in dezelfde toestand. Die kan ik zelf onmogelijk repareren.

Verder vernam ik tot mijn vreugde, dat mijn vloerkleed zijn laatste bewerking ondergaat. Dan zal mijn kamer wel een gezellig aanzien krijgen.

Verder kunt U mededelen, dat er Nederlandse krijgsgevangenen zijn even ten O. van Berlijn. Enkele mensen zijn tot het kamp doorgedrongen, maar gesproken hebben we ze nog niet, dus weten we nog niet, welke eenheid en/of eenheden daar liggen.

Het kerkelijk werk staat nog stil hier, maar we doen alle mogelijke moeite om dit te gaan laten draaien. Wat het bezoek van de kerk betreft, dit was in de Ned. diensten in Berlijn. Maar volgens geruchten zouden deze diensten thans verboden zijn. Helaas, kon ik vandaag het gerucht niet controleren, omdat ik vanmorgen mijn pan ben wezen halen.

Nu, geachte lezers, eindig ik weer. Many happy returnings of the day en tot spoedig ziens. De hartelijke groeten en een zoen

van Jaap

P.S.

Feliciteert uit mijn naam Oom Ger. Ik heb helaas niet tijd disponibel om een felicitatie op tijd weg te krijgen.

J.V.

Berlin-Marienfelde, 29 Juni 1943.

22

Lieve Zus,

In de allereerste plaats hartelijk dank voor je verjaarsbrief. Hij was reuze.

We zijn verhuisd van barak, gisteren ben ik dan ook laat in mijn bed gekomen, en vanavond gaan we er dan ook vroeg in. Mijn bed bestaat uit een "stroozak" gevuld met houtwol, daarover een "paarden"deken, als kussen mijn regenjas en een deken van thuis en als bedekking nog een deken van thuis en een 2e "paarden"deken.

Ik krijg zo de indruk, dat er een waardige opvolger gekomen is voor Ds. Bos.

Verder heb ik nog een vraag. Wil jij eens naar Ds. Laarman of Fem Drop gaan en om het adres vragen van Kees Knijf hier in Berlijn? Die hebben we hard nodig. De materiële nood is nu even gelenigd, maar de geestelijke nood stijgt en zelfs ik en ook vele anderen kunnen die niet meer verhelpen. Dus gaarne zo snel mogelijk.

Die verhuizing is me een feest geweest. We zijn in een barak gekomen, waar Fransen in gelegen hebben. Het was een Augiasstal, en dus hebben we eerst de boel eens op zijn Hollands een grote beurt gegeven. Het was een geboen en een geplas van jewelste. Een Nederlandse huisvrouw zou er ja-loers op geweest zijn, maar misschien bovenal verwonderd. Trouwens zonder de huishoudschoolopleiding kunnen we toch vrij aardig hier de huishouding doen. Koken, bakken en braden van verschillende groenten, aardappelen enz. kunnen we als de beste, en oh wee als de corveër de boel niet gaar op tafel brengt. Dan wordt hij aan stukjes gehakt. Reken maar!

Ik heb zojuist de brieven ontvangen van Moeder 12/6-28/6, van Wil 21/6-28/6 en gisteren van Ds. en Mevrouw de Vey 18/6-28/6.

Nu, Hen, ik ga eindigen, want ik moet Wil ook nog schrijven. Dus de hartelijke groeten aan allen en tot spoedig ziens.

Een poot van

Jaap.

P.S.

Riet schreef, dat ze + 30 Mei een pakket zou versturen. Is dat al gebeurd? Ik ontving het nog niet, dus, indien verstuurd, ben ik bang, dat het verloren gegaan is.

J.V.

22

JONGENS IN DUITSLAND.

Jongens in Duitsland, ik kom je wat vragen;
Kijk niet verwonderd, ik bedoel het zo goed!
Ginds zul je alles alleen moeten dragen;
Daar is geen ander, die dat voor je doet!
Ginds sta je alleen voor het jachtende leven,
Ver van hen allen, die houden van jou.
Hier zijn je dierbaren achter gebleven,
Hier in het land van Rood, Wit en Blauw!
Namens hen allen schrijf ik deze woorden,
Lees en bewaar ze diep in je hart,
Denk er eens aan, als je in vreemde oorden
Heimwee mocht krijgen, of moeite of smart.
Jongens in Duitsland, misschien lig je wakker,
Aan ons te denken, des nachts in je krib;
Lees dan deez' woorden, misschien dat je makker
Ook ligt te peinzen, met trillende lip.
Denk aan je ouders, je meisje, je broers en je zusters
Als je getrouwd bent, denk dan aan je vrouw,
Je hebt het niet gezellig en knusjes,
Maar ondanks alles denken ze aan jou!
Wil niet je leed, je zorgen verdrinken,
Gooi niet te grabbel je eer, je fatsoen;
Laat niet te vroeg al de moed je ontzinken,
Zo iets zou jij ook in Holland niet doen!
Blijf wat je bent, en laat anderen praten,
Eens zal men je vragen wat of je daar deed;
Dan kun je zeggen: "Dat heb ik gelaten",
"Terwille om jullie, was het, dat ik leed",
De kus van je moeder, de hand van je vader
De zoen van je meisje, je kinderen, je vrouw,
Dat is je dank, dat je vastberaden
Terug bent gekomen, de dank voor je trouw!!
Jongens in Duitsland, toon al je krachten,
Toon al je Fierheid, je trots en je moed,
Wees wat wij allen toch reeds van je dachten,
Een Hollandse jongen, met echt Hollands bloed!!!!

Berlijn, 4 Juli 1943.

23

Lieve Allemaal,

Zo begin ik dan dit wekelijks schrijven maar weer met het vermelden van de post van deze week en wel van Moeder 12/6-29/6, Fam. de Vey 18/6-28/6, Frank Luns 17/6-30/6 en van Oma Vos 18/6-3/7. De laatste 3-4 dagen hebben we geen aangetekende post en bijna geen andere post ontvangen. Verder ontving ik de pakketten van thuis 22/6-27/6 en 24/6-29/6, welke ik beide op 30 Juni in ontvangst kon nemen. De vriend van Tep is nog niet geweest. Maar zoals gezegd, het is moeilijk om het kamp te vinden. Of is hij nog niet naar hier gekomen?

En nu een leuk verhaaltje. Spoedig zal ik trachten aan U en aan Willy een foto te sturen van 14 knapen, zijnde de bevolking van onze kamer. Op de foto ziet U van links naar rechts op de voorgrond L. Petri, F. v. Niehoff en Jac. Vos, 2e rij: E. Voorzaat, N. Pluymert, J. Seidel, G. Metz en J. Puckel, op de 3e rij J. Snijders, C. Becker, C. van Leeuwen, Jos Hesp, H. Baas en Frank Pot. (Tussen haakjes, we hebben zo juist bezoek van een paar Fransen. Reuze leuke kerels). De fotograaf, die hem gemaakt heeft, was een reuze vermakelijk mannetje, een tikje geschilderd met pandjesjas en streepjesbroek, een camera van de vorige eeuw en een caricatuur van een atelier. Ook zoals hij die groep in elkaar gezet heeft, was prachtig. We hebben tenminste krom gelegen van de lach. Enfin ik zal dat later wel eens uitgebreid vertellen, zoals zoveel eigenlijk alleen maar te vertellen is, en zo moeilijk te schrijven. Maar dat we ondanks de vele moeilijkheden, die we hebben, wel eens plezier hebben en ons op een verzetje tracteren, is duidelijk. Trouwens dat moet ook wel, want anders gaan we er onder door. We kunnen er niet meer tegen op. Ikzelf tenminste heb het af en toe zwaar te verantwoorden. Vooral nu de Nederlandsche Kerkdiensten verboden zijn wegens het Joods-Bolsjewistisch-Pluocratich karakter, dat ze dragen. En dus zitten we nu zonder geestelijke verzorging. Nu zullen we trachten hier kampdiensten te gaan organiseren.

Gisteren was het groot feest op de fabriek. De Ufa maakt n.l. een film "Die goldene Spinne". Hierin komt een werkpaauzeconcert voor. Dat is bij ons op de fabriek opgenomen en dus heb ik voor de film gespeeld. Zelfs 's middags heb ik nog bij de opnamen gezeten. U begrijpt wel, dat mijn hart open en dicht ging. In ieder geval het was leuk om eens mee te maken. Het was een reuze verzetje. En zo gaan we van het ene filmpraatje naar het andere. Het eerste grote nieuws. Van de week moet ik verschijnen bij den directeur van de Ufa. Dan horen we hoe, waar en wanneer we ons werk bij de Ufa kunnen beginnen. D.w.z. we zijn officieus aangenomen! Nu moeten we alleen (wat de moeilijkste hap is) zien van het Arbeidsbureau toestemming te verkrijgen om bij Werner weg te gaan. Maar daar spannen we de Ufa voor. We vragen n.l. om een stuk van het Reichspropaganda Ministerium. Dan is de zaak zo gezond. Alleen weet ik nog niet wat ik ga doen, camera-assistent of fotograaf of wat dan ook. Dat moet ik nog afwachten. Wanneer ik als camera-assistent wordt aangenomen, dan krijg ik een beginsalaris van + 600 Mark per maand. Dat is netto + 450 Mark. Maar we zijn er nog niet. Het is best mogelijk dat de attesten mij helpen om in Den Haag in de studio's tewerkgesteld te worden. Nu, beste luitjes, mijn papier is weer vol. Dus weer tot de volgende brief. Intussen de hartelijke groeten en een zoen van

Jaap.

Berlijn, 28 Juli 1943.

24

Lieve Alleenal,

Eindelijk dan weer eens een brief. De regelmaat is er uit, ik weet het, maar we zijn momenteel in staat zeer veel per speciale gelegenheid te zenden, en dat doen we dan ook. Deze weg is sneller en we kunnen iets vrijer schrijven. We beginnen dan maar weer met de ontvangen post te vermelden, en dat is heel wat. Buiten de brieven van Vader t/m 16 Juli (gedeeltelijk in copiën), van Moeder t/m 17/7 (idem) heb ik nu binnen: Henny 27/6 (O.) Tante Joh.v.N. 27/6, Tante Ans 24/6, Oene 6/7, Sien 11/7 (O) Riet Olie en Fan Olie beiden van 28/6, Kortleve 21/6, Inneme 21/6, Tante Da 23/6 (K) en Tante Gor Menenbreukes 24/6.

Vandaag ben ik op het Zweedse Gezantschap geweest. Daardoor heb ik lekker van 29 - 31 niet gewerkt. Wat een genot is dat. Morgen moet ik er weer naar toe. Vandaag hebben we ons 14e luchtalarm mee gemaakt, en was Maagdenburg het haasje. Het is door ruim 300 vliegtuigen gebombardeerd. Elken dag een stukje nader, eerst Hamburg, toen Hannover, vandaag Maagdenburg, morgen Berlijn? Wij rekenen er wel op en houden er ook rekening mee. Elken keer hopen we weer, dat onze fabriek kapot gaat, maar het heeft niet zo mogen zijn.

Ik zit buiten, bovenop een houtstapel, heerlijk rustig, maar vooral koel. Het is hier de laatste dagen enorm warm. In de fabriek heersen temperaturen van $\pm 35^{\circ}$ C.! Het water loopt dan in stromen langs je lichaam en we drinken maar. Bier, water, limonade, als het maar vochtig is, en bovenal koel. Als je ons hier zo eens mee zou kunnen maken, zou je niet zeggen, dat het in de wereld zo beroerd is. Alles is even vredig en rustig en onwillekeurig komt de gedachte in je op: "Kon dit maar eeuwig duren!" Maar even zo goed moeten we er morgen weer vroeg uit en moeten we morgen weer naar die snert-stoffige-hete fabriek en moet je werken aan machines, waar straks wapens en munitie mee gemaakt wordt, waar je landgenoten misschien het elscotffer van worden. Dat is de consequentie, die nu pas tot je doordringt en waar je het land over in hebt en toch anders, nee dat nooit. Dikwijls wordt er nog over deze kwestie gesproken, en elke keer weer, hoe of we de zaak ook belichten, dit was en is de enige juiste houding, die we aan konden nemen. We vinden alleen, dat het nu net lang genoeg geduurd heeft om alleen het prettige er van te bewaren in je gedachten, en, als het te lang duurt, onthoud je alleen de beroerde dingen. Daarom hopen we, dat het gauw afgelopen is deze waanzin van mensen om elkaar nou en lekker dood te maken. Dit is niet de enige reden en ook niet de voornaamste, maar hij is momenteel wel doorslaggevend. En daarmee, beste luiden, tot een volgend keer.

De hartelijke groeten en een zoen van

Jaap.

P.S. 1. Gefiltreerd met de Quillanti. Jammer, dat me nu alweer een borrel door me neus geboord is. Maar ik krijg jullie wel. Reken maar van yee. Taboe-Tabeh.

J.

P.S. 2. Kan Vader een resumé samenstellen van onze behandeling en toestand en dat aan onze Rector Magnificus, Prof. Gongrijp sturen? Zijn adres weet ik niet, maar dat kunt U aan Mevrouw Houwink wel vragen.

Berlijn, 11 Juli 1943.

Lieve Allemaal,

25

Zo beginnen we maar weer onze wekelijkse brief op de dag, dat ik twee maanden uit Nederland ben. We beginnen maar met de ontvangen post en wel een brief van Lisette Berssenbrugge van 17/6 en tante Mien Bickers van 16/6 en pakketten van Fam. Kloosterman op 9/7, van Riet Olie op 9/7 en van thuis op 10/7. Tevens ontving ik van Onkel Andreas een pakketje met koekjes en vruchtenpastei. De vangst van deze week was maar liefst 8 pakketten. Ik begin nu een fijne voorraad te krijgen, zodat ik tegen eventuele mogelijkheden van niet te eten krijgen gedekt ben. Tot nog toe hebben we daar geen last van. Zo maken we vanavond een nasi goreng van gort. Reukjes mijnheer, nou reuze. Wat zullen we smullen!

Wat de Ufa-kwestie betreft, vandaag zouden we de uitslag horen. Bereikt hebben we tot nog toe, dat we niet gehoord hebben: "Mijnheer, het spijt ons, maar helaas ..." enzovoort, enzovoort. Dinsdag horen we de positieve uitslag. We zullen het beste er maar van hopen. Er zijn optimisten die beweren, dat we ons contract al half in onze zak hebben, maar zo optimistisch ben ik nog niet. Dit zal wel weer een lange brief worden, aangezien ook deze brief weer per speciale gelegenheid zal gaan. Deze brief gaat dus later weg, maar hij komt ongeveer op dezelfde tijd aan, tenminste volgens mijn berekening. Deze afgelopen week is weer vol mooie belevenissen: Een van onze kamergenoten voor goed naar huis terug. Verder de landing op Sicilië, wat we hier in de krant lazen. De intrekking van de veploven voor Nederlandsche arbeiders. En zo draait ons leventje hier maar rustig door.

Van de week ga ik naar Professor Zahle, de huisarts van Onkel Julius, om mij helemaal te laten onderzoeken. Op de Zondag, als ik volkomen rust kan houden, voel ik mij niet zo slecht als door de weeks met de grote vermoeidheid. Ik ga dan proberen een attest van hem te krijgen, dat klinkt als een klok. En dan zullen we eens zien, wat de officiële instanties er van zeggen. Misschien kan ik het wel klaar spelen, dat ze me afkeuren.

En nu wat over de morele moeilijkheden, waar we mee te kampen hebben. Die zijn in de beginne voornamelijk geweest: Heimwee en "de pest er in hebben". Dat is nu wel enigszins geluwd. Nu echter (tenminste bij enkelen en bij mij) is het vooral periodiek optredende aanvallen van zenuwslapten. Wat de oorzaak is bij anderen, weet ik niet, bij mij hoofdzakelijk zo halverwege de week, en het besef, dat je niets doen kan. Alles is verboden, d.w.z. je bent net zo veel vrij, dat je je geen gevangene voelt. Dan de oververmoeidheid. Zelfs al zou je een weekend doorslapen, ben je nog niet uitgerust.

Het kan voorkomen, dat ik Germanismen gebruik. U moet die dan maar met een korreltje zout nemen.

"Daar is geen strijd zo zwaar"

"Of het komt wel voor elkaar".

En daarmee voor vandaag: "Tot ziens".

15 Juli '43.

15 Juli '43.

Eindelijk heb ik weer eens tijd om deze brief te beëindigen. Van de Ufa hebben we nog niets gehoord. Dat zal dus wel weer niets worden. Ik ga nu in ieder geval naar verschillende doctoren, ondanks dat ik mijn attesten nog niet ontvangen heb. De post begint langzaam aan weer binnen te komen. Buiten de reeds vermelde brieven heb ik nog niets ontvangen aan post. Op 13 Juli ontving ik het pakje roggebrood van Oom Tinus, dat per Dienstpost kwam. Ik zal ook eens een lijstje samenstellen van wie ik wat gekregen heb en wat. Dat zal ik dan opsturen in een algemene bedankbrief. Dat is iets eenvoudiger dan ieder apart een bedankje te sturen, afgezien van toekomstige zaken. Vanocht hebben we weer eens 70 minuten in een schuilkelder gebivakkeerd. Er werd hevig geschoten, maar bommen zijn er niet gevallen.

Van de week ben ik op stukloon gezet. Hoeveel ik dan per week in mijn handen krijg, weet ik nog niet. Op het ogenblik, ik heb juist vandaag weer mijn loon ontvangen, is het + 30 Mrk. per week, netto verdiensten.

En nu, beste mensen, ga ik weer eindigen. Ik moet me nog wassen en dan naar bed. Dus doe ik allemaal de hartelijke groeten en een zoen

van Jaap.

Berlijn, 18 Juli 1943.

26

Lieve Allemaal,

Regen weken in Berlijn. Dat is de overpeinzing, die ons allen vandaag bezighoudt. Daarbij rijst natuurlijk de vraag: "Hoe lang nog?" "Wat zullen we allemaal nog meemaken?". De zenuwen worden steeds strakker gespannen. Dit kan geïllustreerd worden door de volgende twee feiten. Bij een firma in Feltow werkte één van onze tentgenoten uit Omaen. Deze knaap is 3 weken geleden naar huis gestuurd (voorgoed) wegens een zenuwoverspanning. Bij ons op de kamer is één knaap opgenomen in een zenuwgesticht. Deze jongen is er zeer ernstig aan toe. Verder is er nog een bij ons op de maker, die ook bezig is een zware zenuwzinking te krijgen. Enfin dat is voor ons allen zo. Van de week hebben we ons voorland gezien. Als dadelijk eventueel de bombardementen beginnen en we 's nachts niet meer slapen is het met de meesten snel gebeurd.

Van de week hebben we weer geen post ontvangen. De laatste post dateert van 18 Juni. Na die datum heb ik en ook de anderen niets meer ontvangen. De post is in de war geraakt door het bombardement van Keulen. Daarbij schijnt het gebouw van de sensuur een treffer gekregen te hebben, en de post in de war.

Bijzonderheden zijn er deze weken niet. Wat er was heb ik reeds geschreven in mijn brief die ik Vrijdag j.l. verstuurd heb.

Vandaag zie ik weer enige oud-tentgenoten. Dus zal ik vanavond naar verder schrijven. Dan heb ik misschien meer nieuws.

En we hebben ze dan gesproken. We hebben wel gelachen. Lekker gegeten en een beetje gewandeld.

We krijgen zojuist bezoek van een Russische student die in Charkow electrotechniek studeert. Wel aardig om te vernemen hoe het onderwijs georganiseerd is. Daar zal ik nog wel eens over schrijven.

Vandaag (19 Juli '43) ontving ik brief no. 6 van Willy dd. 27 Juni 1943. Wie moet ik dadelijk ook nog schrijven en ook Bien zal ik proberen spoedig een brief te schrijven.

De post schijnt weer langzaam te gaan doorkomen, dus hopen we spoedig de achterstallige post te ontvangen en te beantwoorden.

Hoe is het met de Amsterdamsse kennissen na het laatste bombardement? Wat is er in Den Haag o.q. Scheveningen kapot gegooid?

Na beste mensen ik ga weer eindigen. De hartelijke groeten en een zoen van

Jaap.

Berlijn, 19 Juli 1943.

24

Beste Sien,

In deze brief ga ik je een sprookje schrijven. Een sprookje, dat naar ik hoop, uit zal komen. Het is mooi weer. Het is zomer. 's Morgens vroeg doet Sien van der Velden gekleed, ze is namelijk net van plan weg te gaan naar haar werk, de deur open voor een jongeman zwaar bepakt en bezakt, die een lange reis gemaakt heeft. Het is ondanks de thuiskomst toch een feestdag en wel een familiefeest. Zou het Moeders verjaardag zijn? We hopen het.

Voor het vertrek echter maakt deze jongeman nog veel mee. Het zal hem dan door de broek lopen van de angst.

Heeft dit sprookje niet een prachtig beeld voor Uwe ogen getoverd? Voor de mijne wel, en daarom hopen wij dat het sprookje waarheid zal worden.

Na Sien schrijf nog eens over dit sprookje. Ik wacht dus maar weer op een brief van je. Tussen haakjes, kan Vader ook geen brieven per Dienstpost versturen?

Ontvang intussen de hartelijke groeten van

Jaap.

22 Juli 1943.

28

Lieve Allemaal,

Vandaag weer eens post ontvangen en wel de brieven van 21/6, 28/6 en 21/6 plus een stel copiën dat gekomen is via de relatie van den heer Sandvoert. Nu ben ik toevallig in staat weer een grote brief per speciale gelegenheid te verzenden. Daarin zal ik nu al deze post trachten te behandelen. De attesten zijn puik en morgen ga ik onmiddellijk naar Onkel Julius om met hem verder de zaak af te spreken en dan Zaterdag naar zijn dokter, Professor Zahle. Zoals ik nu ben maak ik een goeden kans om weer tussen de rollende wielen te komen en de goede kant uit te gaan. Voorlopig reken ik er nog niet op, maar er is zojuist iemand van ons afgekeurd met maag- en darmstoornissen. Het zal echter nog wel de nodige moeite kosten, maar niets is voor dit doel te veel.

Ik zal nu eerst de brieven van Vader behandelen en wel van 22/6 (copie) 2/7 (copie), 6/7 (copie) en 16/7. Het pakket van 12 Juli heb ik nog niet ontvangen, maar dat kan elke dag binnen komen. Mijn verjaardag is zeer rustig verlopen. Uit de fabriek ben ik met Petri naar Berlijn gegaan en we hebben daar samen gegeten. Daarna nog wat gewandeld en naar de barak terug en vroeg naar bed. De dag daarna zijn Lauw en ik bij Onkel Julius geweest. Daar hebben we een glaasje wiskey gedronken en een belegde boterham gegeten en heerlijk rustig wat zitten praten. Fijn, zo'n avond rustig. Ik kom altijd geestelijk volkomen verfrist terug van zo'n avond. Ik waardeer ten zeerste wat ze voor me geweest zijn in deze tijd. Dat is met geen goud te betalen. Het verheugde mij, dat mijn verjaardag ook voor U niet onbemerkt voorbij gegaan is en daar voor ben ik allen die daartoe mede werkten zeer dankbaar.

Adres van Lou genoteerd. Zal hem erdaags eens schrijven. Jap reeds eenige malen geschreven, maar van hem nog niets vernomen. Wat de teleurstelling betreft, wij hebben zojuist van de week geprotesteerd tegen de aard der arbeid, arbeidstijd en voorwaarden, ligging, wasgelegenheden, aantal ziektegevallen (dat is zeer hoog) enz. enz. bij den Zweedschen gezant. Daarop heeft dese prompt de Bevollmachtigde des Reichscommissaris opgebeld en er wordt een conferentie over gehouden. Wat het resultaat daarvan zal zijn, zullen we af moeten wachten. We krijgen allemaal buiten de passen van de Duitse politie een Zweeds beschermingspaspoort. Dit is zeer belangrijk want daardoor kunnen wij nooit naar Rusland gestuurd worden. Als je deze pas niet hebt, kan men je dus naar het Oosten sturen!! Tot nog toe is alle brood en cake goed overgekomen. Het nieuwe eetgerei heb ik ontvangen en wordt nu trouw door mij gebruikt. Het eerste mes is eventueel voor het oorspronkelijke doel. Daar dacht ik onmiddellijk aan Toem ik het vond. Op het oogenblik is het hier om te stikken en vooral op de fabriek is het soms niet om te harden. Overall heb ik ontvangen. Het kantoor van Onkel Julius is nog geheel geopend, alleen de winkel van Godet. U kunt dus dat adres aanhouden. Onze geestelijke moeilijkheden zijn inderdaad groot. Berkdiensten zijn verboden om het Joods-Russisch-Bolsjewistisch karakter dat ze dragen. Ik zal nu trachten met Kees Knyff hier kampdiensten te gaan organiseren.

De Ufa heb ik nog geen uitslag van, maar ik vermoed, dat het wel op niets uit zal loopen. Tot nu toe ontving ik nog geen postwissel en op grond daarvan die 100 Mark van Onkel Julius ontvangen. De f. 100.-- heb ik gedeeltelijk ingewisseld (f. 75.--) en daarvan 6 weken alles moeten doen. Het viel niet mee, aangezien je ± 20-25 Mark nodig hebt voor je eten en andere onmiddellijke levensbehoeften.

2.

En nu de post van Moeder van 20/6, 22/6, 3/7, 11/7. De pan doet prachtige diensten. Er wordt vrijwel dagelijks in gekookt. Alles heb ik ook ontvangen.

Ik wacht vol spanning de foto's af van mijn verjaardag. Intussen zend ik vast mijn hartelijke dank voor mijn verjaarscadeau.

Lichterrade is een eind verder van de fabriek. We moeten als we daar komen te zitten, elken dag met de trein op en neer.

5 uur, Vrijdagochtend.

Zo, nu zal ik dan deze brief af gaan maken, want vanavond gaat hij al naar Holland toe. Voor de tekstpunten enz. zal ik zorgen en trachten nog in deze brief te sluiten, anders volgt hij zo spoedig mogelijk. Op de foto staan: v.l.n.r. voorst rij: Petri, van Niehoff, en mijn persoon, 2e rij: Voorzaat, Wiek Pluymert, Slydel, Metz, Puckel, 3e rij: Snijders, Becker, van Leeuwen, Hesp, Baas en Pot. Familie Seyffert heb ik gesproken en ga er binnenkort weer naar toe op een avond. Strop voor Wim Struys. Had beter bij ons kunnen zitten. Wij kunnen het misschien klaar spelen, dat we in betere omstandigheden komen. Griet het beste met het examen en... we zijn niet bang. Groenten zien we hier niet. Het is alles aardappelen en brood wat de pot schaft met af en toe peentjes. Daar worden we dan ook mee doodgegooid.

Na mensen ik ga weer eindigen. Ingesloten een brief voor Sien, die ik net verzendklaar had en een voor Wil.

De hartelijke groeten aan allen en een zoen van

Jaap.

P.s. Zend geen enveloppen enz. meer. Ik heb momenteel voldoende. Ingesloten weer oude bonkaarten van ons.

Berlijn 25 Juli '43

Lieve Allemaal,

Na mijn vorige brief heb ik weer post ontvangen van Fem Drop d.d. 23/6, Bureau Bijzondere Kerkelijke Gezinszorg dd. 19/6, van Flip 20/6, Mevr. Piepers en Kortleve 21/6. Tevens ontving ik een brief van Zandvoort uit Rathenau en uw pakketten dd. 12 Juni (compleet) en uw pakket via de Dienstpost met cake en staalpillen. Beide pakketten ontving ik op 24 Juli. Tevens stuur ik U in deze brief een Bescheinigung, dat ik in Duitschland werkzaam ben, waarom U gevraagd hebt.

Van de week gaan we weer van barak verhuizen, zij het tijdelijk, aangezien onze barak ontluisd moet worden. Veel nieuws is er niet hier. Gisteren ben ik bij den dokter geweest. Na 2 Augustus moet ik terugkomen en gaan we grof geschut in het veld brengen. Ik heb nu den assistent gesproken. Zeer fijne man, die volkomen begreep waarom het gaat. Na het gesprek met hem kreeg ik wel den indruk, dat zij (dat is de Prof. en zijn assistent) veel bereiken kunnen en zelfs de vertrouwensarts kunnen beïnvloeden in die richting waar we hem hebben willen. Dat wil dus zeggen, de goede richting uit, luistoe. Hoe lang dat echter duren zal deze procedure, weet ik niet. Misschien twee, misschien vier. In ieder geval kom ik bij Werner weg. Dan stap ik naar dat bedrijf van mijnheer Hazer, de Feldsühle. Das verbetering levert het so wie so op. De attesten goed en vooral die staat van ziekten. Alles is hier erfelijk en "erfelijk belasten" is iets waar ze hier het land aan hebben. Overigens zijn we hier algemeen van meening, dat we tegen Vaders verjaardag thuis zijn.

Het is hier om te ploffen van de hitte. Hoe is het nu met het weer in Holland gesteld?

Van de week hebben we foto's laten maken voor onze nieuwe pas. Dat is een Zweeds beschermingspaspoort. Ik zal twee exemplaren bij deze brief in sluiten. Fraai zijn ze niet, maar daar ging het ook niet om.

Tevens ontving ik gisteren Uw postwissel ad 100 Mark. Van Oom Heyleyn heb ik betreffende dat geld niets meer gehoord. Ik heb namelijk erom geschreven. Maar daar hij nog niet geheel beter is, zal dat de oorzaak wel zijn, dat ik het nog niet heb. Hij heeft een zware angina gehad, waarvan hij nu heel langzaam bovenop komt.

De man, die de eerste brief mee zou nemen is nog steeds hier. Maar we zullen trachten nu een andere weg te vinden.

Mu beste menschen, de hartelijke groeten en het beste met alles en allen en tot spoedig ziens

Keep the home-fire burning
while our hearts are yearning.
enz.

Jaap.

aangekomen 16-8-43.

Berlijn, 1 Augustus 1943.

30

Lieve Allemaal,

Het is weer Zondag, maar een onvergetelijke Zondag. De leukste die we tot nu toe hier gehad hebben. Het is de hele dag reuze warm geweest, en nu, het is 8 uur in de avond, zitten we buiten op een houtstapel te schrijven. Het speet me weer dat ik geen fototoestel hier had. Na een onbetaalbaar diner, bestaande uit soep (van tante Ans) aardappelen (van de bon) met bruine bonen en saus van blokjes met uien en pannenkoeken na. Vooraf allemaal een slok, ja wat zou dat nu geweest zijn? Juist U hebt goed geraden, een slok oude Hollandse jenever. Hoe is het mogelijk? zult U zich wel afvragen. Maar bij ons is alles mogelijk, zelfs dat. B n van de jongens op onze kamer heeft in een pakket, dat met een verlofganger meekwam, twee halve kruikjes jenever gekregen. Enfin het is een moordfeest geworden. Na tafel hebben we ergens hoog in de lucht op een bord van een bouwmaatschappij grote redes af staan steken in de Engelse taal. Daarna een zeer uitgebreid watergevecht, waarbij wij bij wijze van zwaar geschut een emmerpomp gebruikten. We waren van dat al er niet schoner op geworden in deze zandwoestijn en besloten toen de avond met een gemeenschappelijke douche, waarbij weer de emmerspuit zeer goede diensten bleek te bewijzen. Het zijn handige dingen en ik kan een ieder aanraden op een hete zomerdag enige verkoeling te zoeken onder de straal van dit zeer nuttige apparaat. Reuze feest dus, waarbij wijzelf, maar ook anderen veel plezier hadden.

Aan post sedert de laatste brief van 29 Juli, ontving ik buiten Uw brieven, waarvan de copiën reeds in mijn bezit via Zandvoort, een brief van Lien van 1 Juli. Er ligt nu veel post te beantwoorden, maar ik heb het zo druk, dat ik er geen raad mee weet. Ik sta nu al enige dagen mijn was te doen en sokken te stoppen, maar vooral de was is iets hopeloos om met koud water te doen.

Ik ben bezig een pakket met vuil en door mij niet te herstellen goed in orde te maken. Als alles vlot verloopt gaat het Vrijdag of Zaterdag op de post. Het wordt aangetekend, met aangegeven waarde verzonden, zodat bijna geen risico bestaat. Het bevat: 1 broek (schrik er maar niet van), 2 pyama's, 3 ledige flessen, 2 overhonden, 1 boord en een busje griesmeel. Dat laatste kunnen we hier volop krijgen en U geloof ik niet meer. Dus zend ik dat maar eens naar huis, vast als verjaarscadeautje voor Moeder.

Nu beste mensen, het begint duister te worden. Tot spoedig ziens en ontvang de hartelijke groeten en een zoen

van

Jaap.

5 Augustus 1943.

31

Lieve Moeder,

Ditmaal een brief speciaal gericht aan U. Dit ter gelegenheid van Uw verjaardag, waarmede ik U van harte feliciteer, en met U alle aanwezigen. In mijn pakket vuil en kapot goed, dat ik heden verzend zit een klein, doch hopelijk nuttig geschenk. Ik hoop van harte, dat alles op tijd aankomt. Verder vindt U ook een lijst met ontvangen en verzonden post. Daarbij komt van zojuist gisteren en vandaag van Vader dd. 23/7 (c.) Wil (no.8) dd. 11/7 (van haar mis ik brief no. 7), Tante Ans 20/7, Oene 27/7 en Sien 24/6.

Lees de ingesloten kranten maar eens, dan kunt U zelf wel concluderen hoe de stemming hier is in Berlijn. Reuze zenuwachtig.

De hitte is vandaag iets minder. Van de week is hier een temperatuur van 40° C. geregistreerd. Wat zeg je van zoiets?

Er is ook een brief van Lawrens. Zendt U die door?

Nu veel nieuws is er heden niet. Dus eindig ik maar weer met de hartelijke groeten en een zoen van Uw zoon

Jaap.

aangekomen 16-8-43.

Berlijn, 10 Augustus 1943.

32

Lieve Allemaal,

Zaterdag ontving ik de brief van Vader dd. 3 Aug. via den Heer Scholten. De kwestie waarover ik antwoord kreeg is reeds uit onze gedachten vervaagd, aangezien de geruchten weer eens niet waar bleken te zijn. Ook de brief van Vader van 23 Juli ontving ik reeds, d.w.z. de copie er van. Deze gezondverzorging en de daarbij te bewandelen wegen zijn zeer ingewikkeld. Momenteel kan Prof. Zahler om technische redenen zich niet tot den vertrouwensarts wenden voor afkeuring of ziekteverlof. Van de week zal ik hem echter nog eens opbellen want ik heb zijn introductie nodig voor den Betriebsartz. Deze man kan mij pas ontvangen als ik een bewijs heb, dat ik ongeschikt ben voor elke of bepaalde arbeid. Dus nu ga ik daar eerst weer op af. De attesten zijn goed, alleen jammer dat ze niet afgestempeld zijn door den Ortskommandantur te Den Haag! Als U dus nog eens de moeite zou willen doen en ook Dokter Bos en mij nog een serie te sturen afgestempeld door den Ortskommandantur. Zendt U ze dan via Scholten, dan is het spul in 4 à 5 dagen over.

Gisteren heb ik een pakje naar huis gestuurd, inhoudende 1 broek, 2 overhemden, 2 pyama's, 3 lege flessen en 1 busje griesmeel. Verder een brief voor Moeders verjaardag, waarmede ook langs dezen weg van harte gefeliciteerd, een brief voor Willy en een brief van Petri voor zijn Moeder.

Vandaag ontving ik een briefkaart van Oom Go dd. 31/7, de copiën via Korenaef uit Kiel en een brief van tante Gré ter Marsch met de copie van een brief van Henny. Verder kan ik de ontvangst van Uw pakketten dd. 22 en 29 Juli melden. Allen en voor alles mijn hartelijke dank.

Ingesloten nog 2 brieven één voor Flip en één voor Wil. Wilt U ze doorzenden? In de loop van de week zal ik trachten verschillende mensen zo eens wat te schrijven, o.a. tante Ans Schmidt en Kortleve en zo enige anderen.

Nu beste mensen, tot spoedig wederschrijvens en ontvang allen de hartelijke groeten en een zoen van

Jaap.

12 Augustus 1943.

33

Lieve Allemaal,

Nog een brief over de medische kwestie. De gevraagde attesten moeten niet alleen door den Ortskommandatur afgestempeld zijn, maar ook door het Gewestelijk Arbeidsbureau te Den Haag. Laat de inhoud ongeveer als volgt luiden:

"De ondergetekende verklaart, dat de Heer J. Vos lijdende is aan "hoofkoorts met allergisch-colitis verschijnselen, die veelal de vorm "aannemen van appendicitis. Tevens lijdt de Heer Vos aan zenuwaanval- "len, die zich uiten door apathie en veelal licht verlies van logisch "denkvermogen".

Het lijkt erg, maar zo erg is het niet. Inderdaad heb ik aanvallen van lichte apathie. De zenuwen worden me de baas temeer daar Prof. Zahler, de dokter van Onkel Julius, mij niet kan helpen. Het huilen staat me momenteel nader dan het lachen. Ik heb een volkomen nieuwe gewaarwording, namelijk: Heiswee. Dat kan je je haast niet voorstellen hoe sterk dat verlangen naar huis kan zijn. Zo eens even in Den Haag rondlopen, gezellig eens uitgaan, rustig thuiszitten, en eens in een goed bed slapen tussen lakens, op een gezellige kamer zonder muizen, en geen kans op vlooiën en luizen. 't Jonge wat zou dat fijn zijn.

Maakt U zich niet te veel zorgen over deze sombere brief. Mijn kop zal ik heus niet verliezen, daar zijn de gevaren te groot voor.

Vandaag ben ik ook nog bij Mevrouw Seyffert geweest. Ik heb heel prettig met haar zitten praten. Ook zij raadde mij aan zo spoedig mogelijk naar huis zien te komen. Anders moest ik proberen ander werk te krijgen. Beide is echter gemakkelijker gezegd dan gedaan.

Vandaag weer een pakket voor mij aangekomen, maar dat ligt nog op de fabriek. Wat het bevat en van welke datum weet ik nog niet. In de volgende brief meer daarover. Tevens brieven van Willy d.d. 23 Juli, gepost 4 Aug. en van Mejuffrouw van Gypland Oosterhof gepost op 16 Juni. Hartelijk dank. Het geeft weer moed en steun enig medeleven te onder- vinden.

Nu beste mensen, ik ga eindigen. Ik hoop, dat ik U niet in een zenuwachtiger stemming gebracht heb, maar ik moest mijn hart eens luchten. Stuur U de attesten zo snel mogelijk? U begrijpt wel, dat ik er om spring.

De hartelijke groeten en een zoen van

Jaap.

17 Augustus 1943.

34

Lieve Allemaal,

Na mijn beide vorige, min of meer brandbrieven mijn wekelijkse brief. Zoals U reeds aan de datum kunt zien is hij achter twee dagen te laat. Dit alles tengevolge van deze zenuwanvalletjes van eind vorige week. Nog zijn ze niet over, maar wel iets afgenomen. Door alle narigheid heen ben ik enkele verjaardagen vergeten o.a. van Cootje Ampt. Verder ben ik vergeten te schrijven, dat ik een pakje boeken ontvangen heb van Wattez bevattende een boek over Djinghis Khan, Maleis leerboek en een boek over microben. Fijn. Verder ontving ik Uw pakket met fruit. De tomaten waren helaas zeer zwaar beschadigd, de rest uitstekend, ook Uw pakket dd. 3 Augustus en een pakketje boggebrood via de Dienstpost. De tomaten kreeg ik gisteren, het brood vandaag. Tevens ontving ik de brieven van Henny dd. 18 Juli/16 Aug. Fem Drop kaart 19 Juli/17 Aug. en een brief van de J.K. 30 Juni/17 Aug. en de brief van Vader 22 Juli/17 Aug. Ook het pakket van Oene heb ik heden ontvangen. Ben ieder hartelijk dank. Vooral nu, nu de moeilijkheden zo groot zijn. Daar nu alle pogingen voor afkeuren en ziekteverlof voorlopig op niets zijn uitgelopen, hoop ik op een spoedige ontvangst van de nieuwe attesten op de wijze zoals ik schreef. Het moet zo, anders kan ik de volgende pogingen ook wel nalaten. En daar blijf ik voorlopig op werken. Het is mijn laatste lichtpuntje.

Ingesloten 2 brieven van 2 Amsterdammers die 9 weken in de pot gezeten hebben. Als je die gezien hebt en je mocht nog plannen hebben om zonder papieren naar huis te gaan, laat je dat wel verder. Zendt U ze dan even verder. Adres staat er op.

Mijn blauwe overall heb ik ontvangen. Laat U de andere nog maar thuis. Zoals U weet bezit ik hier nu twee. Voorlopig gaat het. Ook pakket met sandalen ontvangen. Ook pakketje via Zandvoort ontvangen. Ook duplicaat-brieven van 20 Juni (via relatie v. Zandvoort) ontvangen. Wanneer boeken hier niet meer te bergen zijn, komen ze naar huis terug via een relatie van Lawr. Petri. Wat die krant betreft schreef ik indertijd dat een bad van behoudende strekking het meest wordt gewaardeerd. Contact met de jongens Schotel heb ik nog niet, maar daar zal ik spoedig voor zorgen. Veel interesse voor de buitenwereld heb ik niet. Ik ben blij als ik in mijn bed lig en kan slapen. Baden doen we Zaterdags in een badinrichting. Dat is een reuze opluchting. Ik hoop, dat tante Riek spoedig geheel hersteld is, en zelfs dat ze nu al thuis is. Ik weet nu wat het zeggen wil, dit kleine woordje: Thuis, met al zijn intieme, je vertrouwde bullen, gemoedelijk en gezellig. Dat zijn dingen, die je hier mist, iets dat we niet meer kennen. En dat is een reuze gemis.

Spoedig komt ook Pak weer in Berlijn, tenminste de laatste maal zei hij, dat hij eind Augustus weer naar Berlijn kwam. Is mijn pakket gearriveerd?

Nu beste mensen, de hartelijke groeten en tot spoedig ziens.

Men soen van Jaap.

Ingesloten de rekening van de
N.R.C.

Berlijn, 22 Augustus 1943.

35

Lieve Allemaal,

Bij de aanvang van de 15e week van mijn verblijf hier in Berlijn begin ik maar weer mijn wekelijkse brief met te vermelden, dat ik brieven ontving van Henny 24 Juli, brief van de J.K.C. dd. 30 Juni en de convocatiekaart dd. 19 Juli, Prof. Gonggrijp 28/7 en Willy 8 Aug. Verder het brood van Leni, dat helaas niet meer te consumeeren was. Jammer, want het zag er lekker uit. Verder een pakket boeken geschonken door het Jeugd-Kerkewerk en een boek van Watterz "Om ons dagelijksch brood". Dat was punt 1 van het zakelijk gedeelte. Punt 2 volgt nu:

Het is niet onmogelijk om Sonderurlaub te verkrijgen wanneer ik een bewijs heb, afgestempeld door Ortskommandantur en het Arbeidsbureau dat een zeer na familielid ernstig ziek ligt, en overkomst dringend gewenscht is. Wanneer één en ander goed geredigeerd wordt is succes vrijwel verzekerd. Conclusie: Probeer het met een attest voor Oma Dijkshoorn.

Punt 3. Zendt en ook andere pakkettenzenders, gaarne geen peulvruchten meer. Voorloopig heb ik meer dan genoeg. Ook soepgrondstof enz., meer dan voldoende.

Ten 4e kunt U mijn fototoestel met een grote hoeveelheid films hier naar toe sturen via den heer Begeer. Die komt toch eerstdaags weer naar Berlijn. Afwerken gaat hier wel, materiaal verkrijgen is niet mogelijk. Dat moet dus uit Holland komen. Verder moet van tevoren een loodje aan het toestel gelegd worden door den inspec. van de invoerrechten en accijnzen, zetelende in Bellevue hoek Bezuidenhout/Rijnstraat.

Eindelijk is dan ook de Lagerverpfliegung er door. Hoe die is weten we nog niet. Morgen begint het feest. We weten alleen dat we veel te weinig brood hebben per dag. Daar kunnen we niet mee toe komen. Enfin dat vertel ik de volgende maal wel. Dan hebben we tenminste één week ervaring.

Vandaag heb ik enige studenten uit andere Lagers gesproken, maar het is overal hetzelfde liedje wat medische verzorging en eten aangaat. Slecht en nog eens slecht, maar we hebben gelijke rechten als de Duitse arbeider, alleen mogen we veel minder en moeten we meer doen.

We hebben zo van de week de nodige malen luchtalarm gehad, één maal 3 uur. Frachtfest. Enfin daarover vertel ik later wel eens meer.

Hierbij ingesloten een brief voor Mevrouw Petri. Bezorgt U die zo snel mogelijk. Bij voorbaat onze hartelijke dank.

Na beste mensen de hartelijke groeten aan allen en een zoen van

Jaap.

P.S. Praat over deze Sonderurlaub-kwestie met Mevrouw Petri. A.s. Zondag komt een student terug van verlof, misschien kan hij de bullen meebrengen! Dat zou natuurlijk erg mooi zijn. Hij woont: van Calcerlaan 2, Wassenaar. Naam: Aat Pfeifer.

Jaap.

Sien:

"Wer weisz vielleicht.....?" Weet je nog het sprookje. Is het 31?

Stand op 5 Augustus 1943.

Ontvangen post

Naam	Datum
Vader	24/5, 31/5, 11/6, 9/6, 17/6, 29/6, 22/6, 2/7, 6/7, 16/7, 23/7.
Moeder	22/5, 26/5, 8/6, 12/6, 20/6, 22/6, 3/7, 11/7, 17/7.
Henny	26/5, 1/6, 11/6, 27/6.
Willy	27/5, 6/6, 12/6, 16/6, 21/6, 27/6, 11/7.
Oma Is.	10/6.
Tante Joh.v.B.	8/6, 27/6.
Henny v.B.	8/6.
Tante Ans S.	10/6, 24/6, 20/7.
Tante Mien	17/6.
Gene	31/5, 17/6, 6/7, 27/7.
Frank Luns	17/6.
Mien	27/5, 8/6, 17/6, 11/7, 24/6.
Oma Vos	18/6.
Geaterhoff	9/5.
Riet Olie	30/5, 28/6.
de Vay	18/6.
Lisette Bervenbrugge	17/6.
Flip	20/6.
Mevr. Piepers	20/6.
de Kruyff	24/6.
Pes Drog	23/6.
Schokking	19/6.
Kortleve	21/6.
Pes.Olie	28/6.
Innense	21/6.
Tante Da.	23/6.
Tante Cor M.	24/6.
Lien Aapt	1/7.

Stand op 5 Augustus 1943.

Verzonden post

Naam	data
Familie Vos	15/5, 18/5, 24/5, 2/6, 7/6, 9/6, 15/6, 21/6, 25/6 (K), 28/6, 5/7, 16/7, 25/7, 18/7, 22/7, 29/7, 4/8, 5/8.
Henny Vos	22/5, 25/6(K), 30/6, 4/8.
Oom Is.	2/6.
Oma Vos	7/6 (K), 28/8
Oom Arie (en fam.)	31/5.
Henny v.N.	2/6.
Willy v.B.	18/5, 2/6, 7/6, 15/6, 21/6, 5/7, 16/7, 29/7, 5/8.
G.T.B.	31/5.
Lisette Berssenbrugge	31/5.
Oosterhoff	7/6 (K)
Riet Olie	22/5
Oene	13/6, 12/7 (K)
Ds. Learman	7/6.
Sien	7/6, 29/7.
Oma Dijkshoorn	7/6.
J.K.	K.
Willemskerk	K.
Bikkers	21/6 (K)
Oom Go	28/6 (K)
Phil v.Nierop	5/7 (K)
Ge Zandvoort	5/7 (K)
de Kruyff	5/7 (K)
Frank Luns	16/7 (K)

Ontvangen Donderdag 26 Aug. '43
11 uur v.m. per telefoon.

Dringend telegram:

"Allen gezond - alles verloren - brief volgt".

Jac.Vos.

36

Ontvangen Vrijdag 27 Aug. '43
10 uur v.m.

Aangeteekende briefkaart:

Lieve Allemaal,

Hedennacht in een zwaar bombardement gezeten. Vreselijk. Daar ik luchtbeschermingsdienst had moest ik in de barak blijven. We hebben liggen schudden. Duizenden bommen zijn gevallen. Om gek te worden. Enfin we hebben het leven er af gebracht, en dat is dan ook het enige. Mijn inventaris bestaat uit mijn werkschoenen, 1 colbertjasje, 1 broek, 2 paar sokken, 2 paar headen en 1 sportbroekje. Dat is alles. De rest is verbrand. Ik zal trachten zo spoedig mogelijk uitgebreid nieuws te zenden. In ieder geval ga ik onmiddellijk naar Onkel Julius. Wat mij reuze spijt is het verlies van mijn bijbel, gezangboek en mijn correspondentie.

Nu luidjes, spoedig meer. Misschien zelfs spoedig ziens.

De hartelijke groeten en een zoen van

Jaap.

Pakket dd. 18 Augustus verbrand op het postkantoor.

Ontvangen Maandag 30 Aug. '43
9 uur v.m.

Briefkaart van A.Landman:

Geachte Familie,

Dinsdag, 24 Augustus, jl. is Uw zoon bij mij geweest in Berlijn. Hij verkeert in uitstekende gezondheid, maar zit zonder levensmiddelen. Stuur hem zo gauw mogelijk s.v.p.

Nu werd het dus zaak om ons zelf in veiligheid te brengen. We boften, want het bombardement zelf was helemaal afgelopen. Wel stond de hele omgeving te branden en het regende vonken. Alles bij elkaar had alles maar 40 minuten geduurd, maar in de herinnering lijkt het wel uren. Tot onze redding loopt vlak achter de barak de S-bahn door een vallei. Daar lagen we volkomen veilig voor vonken en vlammen. Door de grote hitte werd door dit dal de verse lucht aangezogen, zodat we ook heel weinig last van de rook hadden. Ook begon het te motregen, wat heerlijk verfrissend was. Onze twee patiënten hadden zich kranig gedragen en hadden helemaal geen hulp van anderen nodig gehad. Trouwens de hele houding van alle aanwezigen was uiterst kalm en vastberaden en liet niets te wensen over. Op de fabriek denken ze daar blijkbaar anders over, maar daarover later.

Op de tijd, dat het normaal licht behoorde te worden, zette onze stoet van een man of 20 zich in beweging op weg naar de fabriek. Alles in de omgeving is hier min of meer gehavend, alleen onze fabriek staat hier trots en fier tussen, dus konden we hier voorlopig in de schuilkelders onder de cantine worden ondergebracht. De man met de gewonde tenen hebben we eerst een eind moeten dragen, maar spoedig vonden we een handkar, waar we hem en alle geredde bagage oplegden en zo naar de fabriek reden. Mindelijk konden we ons wassen en onze bijtende ogen wat betten en wat van de verwoestingen en de schrik bekomen. De fabriek was een oase temidden van de woestijn. Er was alleen glas en dakschade. Een paar boomstammen waren niet ontploft en de brandboomstammen waren direct door de luchtbescherming geblust. Stroom was er niet zodat er pas Donderdag weer gewerkt kon worden. Nu deze dagen hebben we benut om bij te slapen. Er is maar een betrekkelijk klein gedeelte van het Zuiden van de stad getroffen en wij bleken precies in het centrum te zitten. Ja, het is hier wel een troosteloos geheel geworden. Practisch alles hebben we verloren. Zelf heb ik niets meer, want alle geredde zaken hadden we in een kuil gepoid, die later ook helemaal uitgebrand bleek te zijn. Mijn bergbroek en een jasje had ik aan en wonder boven wonder hingen allebei mijn pakken op de fabriek. Dit is dan ook alles wat ik nog heb. Twee dagen ben ik bij allerlei instanties bezig geweest om voor ons allen verlof te krijgen om nieuwe kleren en dergelijke te krijgen. De officiële lichamen geven direct hun toestemming echter moet ook de fabrieksdirectie zijn goedkeuring verlenen, die zij echter niet verstreken, aangezien ze beweren, dat de buitenlanders te slecht gewerkt hebben. Zelfs de Zweedse gezant kan hier niets aan veranderen! Dus zijn we voorlopig in de sap gelogeerd.

De voedselvoorziening was alleen in de beginne slecht. Dinsdag geen ontbijt en bij het middagmaal werden eerst de Duitsers geholpen, terwijl de meesten practisch geen schade hadden! Verder ging het met het eten prachtig. Op aanraden van de Zweedse gezant hebben we een schadekaart aangevraagd en gekregen. Naast het gewone eetrantsoen op de fabriek gaan we nu ook in gaarkeukens eten. Hier krijgen we uitstekend voer. Onbeperkt brood met dik boter en vette worst en vette madelsoep met veel vlees. We zijn dan zo langzaamhand oververzadigd.

26 Augustus 1943.

36

Lieve Moeder, Vader, zus en andere bekenden,

Ten tweede male tijdens mijn verblijf hier in Berlijn, begin ik een brief naar huis op het Zweeds Gezantschap. De eerste maal was de reden van mijn aanwezigheid een grap vergeleken bij nu. Ik sta hier alleen en verlaten, zonder kleren en geld. Ik zal trachten een enigszins regelmatig verslag te geven van wat er gebeurd is.

Maandagavond om half twaalf werd er luchtalarm gegeven. Eerst leek het of het weer zoals gewoonlijk vrij rustig voorbij zou gaan. Na een half uur echter gingen de beroemde rode balletjes er uit en bleek dat wij in het aan te vallen gebied zaten. Zoals ik geloof ik reeds schreef ben ik aangewezen voor de L.B.D. in de barakken, zodat ik de gehele aanval in de barak gezeten heb. Momenteel, nu ik dit zit te schrijven hoor ik en zie ik het alles nog voor mij. Het is om gek te worden. Wat de aanval zelf betreft kan ik alleen zeggen dat R'dam de laatste maal een baby en in Mei '40 een klein kind is vergeleken bij wat wij meegemaakt hebben.

Gelukkig ben ik en ook de anderen er levend afgekomen. Ik had alles gereed, d.w.z. grotendeels, maar op het allerlaatste moment barst een phosphorboom uit elkaar in onze buurt en daarmede was alles wat ik hier had binnen een paar minuten verdwenen. Ik schreef reeds dat het verlies van mijn bijbel wel zeer zwaar gevoeld werd. Vansorgen heb ik deze trouwe kameras in half verkoolden toestand teruggevonden. Natuurlijk is hij opgeraapt en ingepakt en hij vergzelt mij reeds de gehele dag.

Enkel Julius is op het ogenblik met vakantie en ook zijn secretaresse is bijna niet te bereiken. Pan-Seiffert is ook reeds afgereisd naar veiliger oorden, zodat ik moedeloos naar het Zweeds Gezantschap gelopen ben. Hier werkt een nu voor ons dat we verlof kunnen krijgen, want dat wil de firma niet geven. Mijn bezit is op dit ogenblik: 1 colbertjasje, 1 broek, 2 overalls, 2 paar sokken, 1 pr. schoenen zonder zolen, 1 pr. sandalen, 2 overhoeden, sportbroekje en een pyama, c'est tout. Maar het sekkertje loopt nog, en dat is de hoofdzak.

En beste mensen ik eindig. De groeten aan allen, speciaal ook aan Willy. Tot spoedig ziens.

Zoen

Jaap.

P.S. Koffie natuurlijk heel graag. Daar koop je hier alles voor.

JV.

P.S. Brief Mevrouw Oosterhoff enige gespaarde correspondentie.

JV.

Marienfelde, 29 Augustus 1943.

37

Lieve Alleen!

Er is een Duits liedje, dat begint als volgt: "Und wieder ist ein schöner Tag zu ende". Hierop zou ik een variatie willen maken en zeggen: "En weer is een week vol belevenissen voorbij." Ik hoop dat U spoedig mijn telegram en briefkaart via den heer Scholten heeft ontvangen en daaruit reeds enigzins de toestand, waarin we nu verkeren, heeft kunnen opmaken. Na het bombardement zijn we naar de fabriek gebracht, deurs door een muur van branden en over een weg geplaveid met bomscherven enz. We slapen nu in een gedeelte van de fabriek, de zgn. Keubau, op een laagje houtwol op de grond. Avontuur hebben we genoeg, maar bar ongenoegelijk avontuur. We liggen met een heel stel Fransen in dezelfde hal. Het gaat wel, alleen tocht het als ik weet niet wat. Maar we hebben alweer een deken gekregen zodat dat ook wel weer zal gaan.

De eerste dagen heb ik het verbazend moeilijk gehad, vooral bij de gedachten dat de foto's van Vader, Moeder, Hen en Wil in vlammen opgegaan zijn. Ook al mijn boeken ben ik kwijt. Ik had met een pakket boeken klaar gemaakt om te verzenden naar huis. Je moet maar pech hebben! Wat ik verder nog kwijt ben kunt U op bijgevoegde lijst zien. Deze heb ik zo officieel gemaakt, opdat U dan kunt proberen schadevergoeding te krijgen en punten en bonnen om nieuw te bestellen.

Vandaag hebben we een paar uur in Potsdam gezwoeven en in de heerlijke dennenbossen onze ellende even vergeten.

Hoe of de verlofkwestie er momenteel voor staat weet ik nog niet, maar de hoop er op heb ik nog steeds, vooral na ik op 3 manieren tegelijk probeer huiswaarts te keren.

Enfin we zullen zien. Toetsaaming voor verlof heb ik reeds van de politie, het Arbeitsamt en mijn meester, maar de firma geeft mij nog geen Urlaubschein. Ik hoop nu maar dat de 2 stukken waar ik om gevraagd heb, spoedig arriveren en dat die de dooreslag zullen geven. Ik heb met dezelfde post aan Prof. Songgrijp geschreven, dat de hier gelegde Rotterdamse studenten allen gezond zijn.

Verder zit ik hier tegenwoordig in een interacademiale studentenraad in Berlijn. Daar heb ik zeer veel dingen gehoord over het H.S.G. Enfin daarover later meer. Ook heb ik een kaart van Ger gekregen gedateerd 24 Juni.

Na beste mensen ik ben uitgeput wat mijn stof betreft. Spoedig hoop ik weer sover gekalmteerd te zijn dat een meer uitgebreid schrijven mogelijk zal zijn.

Ik zend de hartelijke groeten aan alle familieleden en kennissen en tot spoedig ziens. Een soen van

Juap.

P.S. Het was het 20e luchtalarm. We zijn echter al aan de 22e keer bezig geweest.

30 AUG.

Koffer heden ontvangen. Hartelijk dank. - Lijst voor schadevergoeding volgt later. Spoedig meer

soen

Juap.

Bindelijk moet het er dan eens van weer eens naar Nederland te schrijven. We zijn n.l. nu vrij gebrekkig ondergebracht in een zaal op de nieuwe fabriek. Aangezien er 's avonds geen licht gemaakt kan worden moet er van schrijven door de week niets. Ja we hebben wel een emotionele week achter de rug, maar laat ik het relaas bij het begin beginnen.

Maandag j.l. gingen we natuurlijk als gewoonlijk naar de fabriek. Het enige wat bijzonder voor die dag was, dat we besloten hadden onze kamer een buitengewoon degelijke beurt te geven, aangezien er in de beide buurkamers wandluisen gesignaliseerd waren. Nadat we ons eten van de kamp cantine, een soort dikke vermicellisoep genuttigd hadden, tegen we aan de slag. Alle bedden werden helemaal uit elkaar genomen, en de planken afgeborsteld met een carbolooplossing. De kasten werden in het midden van de kamer gezet en eveneens afgeborsteld. Toen dit alles achter de rug was, werden de muren onder handen genomen. Alle reten werden schoon gemaakt en inderdaad werden de eerste voortboden van onze huisvrienden gevonden en ter dood gebracht. De oogst bestond ongeveer uit een dertigtal lijken! Het was werkelijk een wonder, dat we geen last van die saerige beesten gehad hebben. We waren kennelijk net op tijd met de bestrijding. Tegen half twaalf was alles weer aan kant en lag iedereen in zijn bed. We waren werkelijk bek af, zodat vrijwel niemand zijn gewone luchtbeschermingsmaatregelen getroffen had, als zijn koffer pakken en de goede kleren klaar gelegd. De rust was echter van korte duur, want Piet van Niehoff, die pas 2 September naar huis mag, had weer een aanval. We hadden hem net gekalmeerd en in slaap gekregen, toen de alarmsirenes begonnen te loeien. Ik zelf had nog helemaal niet geslapen en moest beginnen met de jongens wakker te maken aangezien de hele gemeente er door de verwoedheid door heen sliep. Ze wilden het eerst niet geloven!

Ten langen leste hebben we ze naar de schuilkelder gekregen. Wij viere van de luchtwacht, Piet van Niehoff (die niet wakker te krijgen was) en een zieke, wiens beide groote teennagels enige tijd tevoren uitgetrokken waren, bleven in de barak achter. In het begin leek het een loos alarm te worden. Wel waren er veel zoeklichten aan en waren er veel nachtjagers in de lucht. Later bleken er toch wel Engelsers ook te zijn. We zagen er tenminste drie brandend onlaagkomen. Wonder boven wonder was Piet inmiddels, zich van niets bewust, wakker geworden.

Oastroeks half twee begon het ineens menens te worden. De beroemde drie rode aanvalspunten werden uitgezet en toen brak de hellos. Overal om ons heen donderden de bommen neer en horen en zien verging ons. Al gauw kreeg de barak naast de onze een voltreffer, die de hele zaak in lichte laaie zette. Gelukkig was de wind gunstig voor ons, zodat we geen gevaar liepen. In no time stond het hele barakkenkamp in vuur en vlam, alleen onze barak stond er fier en trots tussen. Wel hadden we een paar brandbommen gehad, maar die kleine lokale branden hadden we steeds vlug onder de knie. Aan hulp te verlenen aan de andere barakken was geen denken, aangezien het brandbommen regeende. We lagen alle plat op onze buiken in de gang, terwijl de wanden alle ontzet werden. Op een gegeven moment sloeg de hele zijkant van onze barak weg, tengevolge van een enorme explosie. Door de oaringende branden was alles verlicht, alsof het klaarlichte dag was. Regelmatig hield ik een ronde om te kijken of het soms weer ergens brandde. We zagen echter wel, dat op de duur alleen een wonder onze barak zou kunnen redden en dus begonnen we alvast de belangrijkste dingen en het eten uit de kasten te halen en in de koffers te bergen. Op een gegeven moment sloeg er in de andere kant van de barak een phosphorbom in, die de hele kamer in eens in vlammen zette. Aan blussen viel niet meer te denken, trouwens water en zand waren op!

Den Haag, 30 Augustus 1943.

Naar aanleiding van bijgaande berichten hebben ons reeds van verschillende zijden bijdragen bereikt in den vorm van levensmiddelen, toiletartikelen, kleine kleedingstukken als zakdoeken e.d., welke namens de gevers met spoed naar Berlijn worden doorgezonden. Indien anderen nog wat voor Jaap beschikbaar willen stellen, verzoeken wij de zending over ons te leiden, omdat er thans eenige gelegenheden zijn om het voor hem bestemde met reizigers naar Berlijn mede te geven.

Zoolang nog geen definitief nieuw postadres aan U is opgegeven, verzoeken wij voor Jaap bestemde correspondentie aan ons toe te zenden om die, hetzij mede te geven, hetzij in duplo naar verschillende adressen waar hij in Berlijn bereikbaar kan zijn, door te zenden.

Heeft iemand een oude koffer - bij voorkeur met sleutel - voor Jaap beschikbaar, zoo zou die zeer welkom zijn, aangezien hier geen koffers meer verkrijgbaar zijn.

Binnenkort zullen wij nog nader rondschrijven wat van hieruit niet te vervangen is, om Uw medewerking te verzoeken en het door Uw bemiddeling zoo mogelijk te verkrijgen.

Wij ontvingen reeds verschillende bezoeken van ouders van lotgenooten. Uit de verhalen mag worden aangenomen, dat alle studenten in het betreffende Lager gespaard gebleven zijn, doch dat zij allen alles verloren hebben.

Berlijn, 2 September 1943.

38

Lieve Allemaal,

Nog even een briefje. Koffer met inhoud ontvangen. Berstdsags zal ik weer wat klaaraaken en via den heer de Meer naar huis sturen. Het is de broek en head die ik tijdens het luchtalara droeg. Tevens 2 paar sokken en een pyama. Wassen kan ik momenteel niet, daar we daarvoor geen gelegenheid hebben. Wij zelf wassen ons op de fabriek. Dat gaat wel. De Hospiz waar ik naar toe wilde is ook verbrand! Dus ook daar geen pied à terre meer.

Louwrens is vanavond naar Aad Pfeifer. Ik heb getracht de pakketten van Lauw en mij d.d. 18 Aug. te krijgen. Van Lauw heeft de brand overleefd, het mijne niet. Toch. U kunt dus in Den Haag een schadevordering indienen. De waarde was f 2,50 of f 5,50 francs d'or.

Het geredde was: 2 overalls, 1 broek, 2 hemden, 2 pr sokken, 1 pr sandalen en 1 pr schoenen zonder zolen. Ook mijn horloge heeft de strijd overleefd evenals mijn pan. De deksel hier van echter is verloren gegaan. Hoe dat mogelijk is vertel ik later wel eens. Verlof is uitgesloten voorlopig. Natuurlijk zijn mijn attesten en foto's en diploma's alle verbrand. Ook mijn boeken, en helaas ook mijn geld, + RM 200,- en 30 gulden. Dus sparen we maar weer op. Of ik dit bedrag weer haal? Ik hoop voor die tijd terug te zijn. Daarbij had ik die attesten nodig. Zie maar wat U bereikt. De lijst van wat ik kwijt ben zend ik zodra hij geverifieerd is door de Lagerverwaltung.

Onze nieuwe woonplaats wordt waarschijnlijk Reinichedorf in Noord-Berlijn. Daar komen we er weer goed op te staan... ahem! Het is ongeveer een uur reizen van de fabriek. Lekker fris.

Ma het is te donker om verder te schrijven. De hartelijke groeten aan allen en een zoen van

Jaap.

Lieve Alleen!

In de allereerste plaats hartelijke dank voor mijn nieuwe bijbel en gezangenboek. Ik ben er reuze blij mee. Disternevond heb ik hem ontvangen. Ik heb Aad Pfeiffer zelf niet gesproken, daar hij naar mij en ik naar hem was. We hebben nu voor volgende week een afspraak.

Bedert het vorige bombardement hebben we er weer 2 te verduren gehad, maar gelukkig niet zo erg dichtbij. Vannacht was het weer bar. Het "feest" heeft 3 $\frac{1}{2}$ uur geduurd. Het was in Berlijn hoord, waar wij morgen heengaan. Ons nieuwe lager ligt n.l. in Reinickendorf-Kosenthal, vlakbij Tegel. We hopen maar dat ze nu ook daar klaar zijn. Het lager ligt \pm 5 kwartier reizen van de fabriek, dat is dus beter als zo heel erg dichtbij. We gaan er dus niet op vooruit. Nu nog wat zakelijke dingen.

In de eerste plaats heb ik bemerkt, dat ik vele verjaardagen vergeten ben o.a. van Rob Olie, Don Finus, Kortlove en het ergste van alles mevrouw v. Gybland Gosterhoff-Meyers (3 Sept.). Ook Dien vast gefeliciteerd met komende verjaardag. Al het goede wat te wensen valt....om.....om.

Verder ontving ik nog graag de volgende artikelen: boordenknopjes, manchetknopen, schoenpoetscransel, veters en sokophouders. Verder nog 5 $\frac{1}{2}$ hangslot. Dit kunt U nog wel vinden in mijn gereedschapskoffertje. We bijpassende sleutel(s) mit(ten) aan mijn sleutelring.

Er is een heel stel brieven aangekomen, o.a. die waarvan de copien de laatste maal via den Meer Scholten kwamen.

Tevens heb ik nog een verzoek.

Wil een ieder die mij schrijft, copie houden van het schrijven door of het via Vader te sturen of zelf een copie o.g. doorslag te maken. Me-las is al mijn post verloren gegaan, hetgeen voor mijn dagboek een enorme schadepost betekent. Schrijvers, bij voorbaat mijn hartelijke dank. U zult al wel bericht hebben van Piet van Diehoff. Hij is j.l. donderdag voor goed naar huis gegaan, na \pm 4 weken in een zenuwrichting gelegen te hebben. Hij kan U nauwkeurig omtrent ons leven hier inlichten, aangezien hij alles (ook het bombardement) meegemaakt heeft. Hij zou vandaag aan U schrijven en in de loop van de komende week U komen opzoeken.

Vanavond ga ik naar de personeelsdirecteur van de FeldaHle. Het papier wat ik nu voor mijn brieven gebruik is van hem afkomstig. Ik ga met hem eens praten en na een eventuele mislukking van het afkeuren daar te komen op grond van dat medische attest.

Tevens kan ik U de aankomst melden van een pakketje via de Dienstpost, waarvan de inhoud bestond uit een roggebroodje en smeerkaas. Hartelijke dank hiervoor. Met onze huidige Lagerverpfligung kunnen we zo iets best gebruiken. Wat voor de witte arbeider een bijmaal is, is onze hoofd-maaltijd. Het warre eten dat we krijgen is weinig en van matige kwaliteit. Neartegenover staat echter 500 gram zwart brood per dag. Maar voldoende is het niet.

Wilt U ook bij Lauw thuis even laten weten dat alles nog in orde is. Hij heeft n.l. niet zo'n snelle verbinding als ik voor zijn post.

En nu beste mensen eindig ik maar weer. Ik zend aan allen de hartelijke groeten, keep smiling and.....

Let the people sing...

soen van

Jaap.

P.S. FELICITAS, die herrel mis ik ook weer.

P.S. 2. !!! adres ongewijzigd!!!

Berlin/Rosenthal, 9/IX/43. 40

Lieve Allemaal,

Daar ik nogal last had van mijn ingewanden, ben ik vanmorgen thuis-gebleven, en nu maak ik van deze overvloed van tijd eens gebruik om U te schrijven. Allereerst kan ik de ontvangst bevestigen van 3 pakketten dd. 30 Aug. met een bus vlees, haveramout, Vivomel, koek en scheerkwast, van 31 Aug. met kunsthoning, kaskjes, chocomel, tandpasta, bouillonblokjes, koeken, spiegel, nagelborstel en zeepdoos en van 2 Sept. met roggebrood, koeken, citroen, peer, haarborstel, kleebrorstel en eetgerei. Alle medewerkers en medewerkers aan deze pakketten mijn hartelijke dank. Tevens zal ik eens een lijstje van ontvangen post geven:

Willy 16 Aug. Moeder 10 Aug. Sien: 6 Aug.
Vader 13 Aug.; 3 Aug. Henny 6 Aug.; 10 Aug.

Dit zijn alle originelen. Tevens ontving ik via den heer Scholten een macht copiën lopende van 18 Juli t/m 31 Aug.

Ik zal nu een systematische beantwoording geven van de laatste brieven en daarbij tevens eventuele wensen uiten. In het algemeen echter dit: Stuur geen goed meer. Ik kan me nu redden, en waarom meer risico nemen dan nodig is? Tevens heb ik een nieuwe weg voor ziekteverlof gevonden, waardoor ik veel meer kans heb op een spoedige terugkeer naar het Vaderland.

Vader 31 Aug.

De opgave van verloren gegane artikelen is geschied op de door U aan-gegeven manier. Ook de risicoverdeling door verspreiding van mijn bezit lag in mijn plan, daar éénmaal alles kwijt zijn voldoende is om je zulke dingen te leren.

Extra geld heb ik nog niet opgenomen, daar Onkel Julius momenteel met vakantie is. Ook heb ik voldoende geld om van te leven op 't ogenblik, zodat dat niet nodig is.

Wat ik nog gaarne ontving is een gebedenboekje en een dagorder. Voor het laatste kunt U zich in verbinding stellen met De Laarman. Van hem kreeg ik een exemplaar, dat ook helaas verbrand is. Verder een broekriem. Er moet er nog een in mijn kast hangen.

Het pakket van Sandoz heb ik nog niet ontvangen, evenmin de aanzegging daarvan.

Ons adres is zoals ik al schreef niet veranderd en blijft:

Gemeinschaftslager 11

Daimlerstrasse 111

BERLIN-MARIENFELDE.

Ons nieuwe lager ligt in Wilhelmsruh in Noord-Berlijn, helemaal buiten, ver verwijderd van fabrieken, enz. We hopen dus nu voor verdere on-aangenaamheden gespaard te blijven. We moeten nu 's morgens om 4½ uur op om om half zeven op de fabriek te zijn. Het is dan nog pikdonker en we hebben nog geen electriciteit, daar dit kamp nog in aanbouw is. 's Avonds komen we om + half zeven thuis, snel eten en nog wat post lezen en dan om 8 uur, als het alweer donker is, naar bed. Veel hebben we dus niet aan ons leven. Bar slecht het eten, en doodvermoelend het werk. Enfin U be-grijpt het wel. Vaders brief van 28 Aug. heb ik, naar ik meen, reeds in mijn vorige brief behandeld, zodat die dan rustig overgeslagen kan worden.

Moeder 22 Aug.

Moeder 22 Aug.

Fijn dat U zo ingenomen was met ons cadeau. Ja, dat het geen prettige dag was voor U kan ik me voorstellen. Gelukkig was hij voor mij snel om, en heb ik maar niet te veel gedacht aan het feit. Denken brengt je aan het piekeren, en piekeren leidt tot pessimisme en neerslachtige buien, die we ten koste van alles willen vermijden.

Met spanning zie ik uit naar de dag, dat ik mijn kamer weer kan betreden en reuze herrie schoppen met mijn gramfoon. Als U eens wist wat dat betekent voor ons "muziek"! Vreselijk als je dat alles moet missen. En dan de vertrouwde gezelligheid, je heerlijke bed, je mooie boeken enfin alles, het is reuze naar en droefgeestig zonder comfort te leven.

Van Louis heb ik niets ontvangen, maar de post is hier volkomen in de war.

Ik vind het fijn dat Hen haar proeftijd goed doorstaan heeft. Ook ik hoop de mijne er goed af te brengen, al is hij dan zwaarder en langer. Want je kan beter thuis een zware proeftijd hebben, dan in de vreemde, waar je al het vertrouwde van thuis mist.

Ik ben op bezoek geweest bij den directeur van de Feldmühle. Daar kan ik een baan krijgen als boekhouder, alleen moet ik dan naar Stettin. Veel behoefte heb ik daar niet aan, dus denk ik dat ik dat maar laat schieten. Als ik geen ziekteverlof krijg, dan probeer ik weer naar de Ufa te komen.

Ondanks dat Ger mij niet mag schrijven heb ik een kaart van hem gekregen. Maar misschien kan hij via thuis schrijven.

Oma Dijkshoorn zal ik ook spoedig weer eens schrijven, evenals Oma Vos en vele anderen, zoals tante Annie Schmidt, Kortleve, Jagddienst, Ds Laarman enz. enz. Maar de tijd, daar zit ik mee. Ik moet het dus over verschillende weken verdelen, zodat er nog wel enige tijd mee heen zal gaan.

Gaarne ontving ik ook nog een afschrift van dat gedicht dat Vader mij stuurde bij de beantwoording van mijn brief, betreffende de debatten, ik meen, dat de titel luidde: "Hollandsche jongen".

Van de week heb ik een glas Quillanti gedronken, maar die was niet zo goed als die we thuis hadden. Nee ik prefereer boven alles toch nog de genever, alhoewel de Gordon-gin mag men ook niet versmaden. We kunnen hier zo af en toe eens een glaasje cognac bemachtigen, maar het is geen Martell of Hennicy drie sterren.

Zojuist het bericht ontvangen, dat Evert geslaagd is voor zijn C 1. Proficiat ouwe kneap, en bewaar je wat jagen voor mij? Sakkerloot wat zal ik dronken zijn als ik al de gemiste borrels in moet halen, maar enfin dat mag al weer niet hinderen.

Nu beste mensen ga ik eindigen. Ik ontving een telegram van mijnheer de Heer of ik wou komen, dus ga ik er maar weer op af. Zeker weer een pakketje niet? Nu dat bevestig ik dan nog wel in deze brief en tot spoedig ziens.

Ontvangt allen de hartelijke groeten en een zoen van

Jaap.

P.S. Zendt U zo snel mogelijk mijn attesten? Als het kan met de opmerking er bij, dat Dr Bos net een rusttijd van 3 à 4 mnd. nodig oordelde in Mei '43? Dit is noodzakelijk. Alleen als je kan bewijzen dat je al half dood bent, kom je weg, anders niet. En dit is nodig om een Duitse arts te overtuigen. Laat Dr Bos het maar een zware chronische colitis noemen. Controleren doen ze het toch niet en indien ze het doen, kan ik het toch simuleren. Daarom graag een laxemiddeltje, niet te sterk werkend.

10 Sept. '43.

Zo ik ga maar verder. Gisterenavond heb ik het koffertje met bullen gehaald en gezellig naar de radio geluisterd. Fijn een gezellig muziekje. Toen ik thuis kwam, vond ik een brief van thuis (Moeder en Sien) resp. dd. 7/9 en 5/9 en 200 R.M. Verder een brief van Oene dd. 19/8. Tevens een pakket inhoudende cigarettten, Sanovite, kaas en een blikje sardines. Vandaag ontving ik een brief van Moeder dd. 22/8 en een pakketje met inhoud: cigarettten, cake, bouillonblokjes en Wybertjes. Ook de inhoud van de koffer was enorm. Met geen pen te beschrijven, zoals het gelijkt spreekwoord zegt. Ik heb via de neef van mijnheer de Heer een arts hier gevonden, die waarschijnlijk wel een attest voor 3 à 4 maanden ziekteverlof wil schrijven. Als ik dat in handen heb, dan ben ik een reuze eind op weg.

Dinsdagavond ga ik er weer naar toe en geef deze brief mee en een pakje overtollige bullen. We hebben hier geen kasten om onze spullen in op te bergen, zodat alles in onze koffers moet. Tevens willen we zoveel mogelijk medenemen in geval van luchtalarm. Nu mijn papiertje is vol en ik heb geen papier bij me, zodat ik er voor vanavond mee ophoud. Morgen en/of Zondag meer. So long dus. Maf ze,

Jaap.

Rosenthal 12/9'43.

Lieve allemaal,

Vier maanden in Duitsland. Wat is de tijd snel voorbijgegaan en wat hebben we veel meegemaakt. Het is niet allemaal rozengeur en manschijn geweest. Maar wij hebben het tot nu toe volgehouden, en we zullen het verder ook nog wel volhouden. Zoals ik al reeds schreef ben ik reuze blij met de inhoud van de koffers. Vooral het flesje van Vader en de koffiebonen zijn zeer veel waard. Verder verzoek ik vriendelijk als U de mogelijkheid heeft mij nog 1 pakje cigarettten te verschaffen. Dan heb ik voor iedereen die mij behulpzaam moet zijn bij mijn terugreis een kleinigheid, om als "afscheidsgeschenk" aan te bieden. Dat is n.l. wel noodzakelijk. Als alles meeloopt, en de gehele procedure verloopt zoals ik hoop, dan reken ik met een dag of 14 thuis te zijn. Ik geef a.s. Dinsdag een pakje oud en vuil goed mee, waarin: een broek, een pyama, een jasje, een hemd, 2 paar sokken, en mijn oude bijbel. Wees hiermee zeer voorzichtig, want hij kan zo uit elkaar tuimelen. Tevens sluit ik wat couranten in, waaruit U kunt lezen hoe de gebeurtenissen van deze week hier ontvangen zijn. Wat de knaap in Feltow betreft, daarna zal ik informeren, en zodra ik wat weet schrijven aan U. Ook de foto's van Moeders verjaardag, van Hen en haar "werkplaats" en de grote foto van Moeder vind ik reuze fijn. De foto's van mijn verjaardag zijn zeker in het pakket van 18 Aug. geweest en dus verbrand is het niet? Ook de foto van Willy met de Hansaplast is goed overgekomen.

Ik moet nog brieven schrijven aan Ds Laarman en Mevrouw v. Gybland-Oosterhoff. Ik zal trachten van deze correspondentie nog heden iets klaar te krijgen. Ik heb nu nog 2 uur tijd om te schrijven. Daarna hebben we geen licht genoeg meer om te schrijven.

Morgen gaat een jongen van onze kamer met Sonderurlaub, daar zijn Vader overleden is. Zijn adres is Ferdinand Bolstraat 69, A'dam (Z). Is van Niehoff al geweest? Zijn adres is: Bonairestraat 28, A'dam (W).

Nu beste mensen voor deze week weer genoeg. De hartelijke groeten aan allen en een zoen van

Jaap

Rosenthal 19/9/43. 41

Lieve Alienaal,

Na een week vol met bijzondere dagen zet ik me op deze Zondagmorgen er weer toe U mijn wekelijkse brief te schrijven. Wat die bijzondere dagen dan wel zijn zult U zich afvragen. Wel in de eerste plaats is de 2e Dinsdag in September de Dins van N'dam zodat ik nu 4e jaarsstudent geworden ben, en dan de 15e waren we 4 maanden in Berlijn. Deze twee feiten gecombineerd levert dat niet een erg prettig beeld op wat de studie zelf betreft. En zoals de toestand (alle gunstige perspectieven daarbij niet in rekening genomen) zich op het ogenblik aan laat zien, zal het nog wel minstens een half jaar duren voor wij weer enigszins normaal kunnen gaan werken.

Enfin we zullen maar hopen, dat de gunstige perspectieven ook gunstige resultaten zullen hebben, dan hoop ik nog deze maand thuis te zijn. Maar reken daar niet te hard op, want je staat hier altijd voor rare problemen, maar met koffie en cigarettten bereik je hier wel veel.

Het briefje van Vader betreffende Millenaar, moge als antwoord hebben: De hartelijke groeten aan den heer Kattendijke van den heer Millenaar. Ik kende door mijn bezoeken aan het Zweedse Gezantschap reeds den heer Millenaar. Het is een reuze aardige man, die buitengewoon veel voor ons studenten en ook voor de krijgsgevangenen doet. Als er één een lintje verdient, is hij 't wel. Als antwoord op de assistentie antwoordde hij: "Ik wou dat U mij kon assisteren", wat ik dan ook graag zou doen. Ik heb nu met hem afgesproken, dat ik in noodgevallen als verbindingsman tussen de studenten en het Zweedse Gezantschap optreedt. Voor alle gevallen waarbij de hulp van de Zweedse overheid nodig is, moet ik dus optreden als vertegenwoordiger in de eerste plaats van ons kamp, maar ook van andere kampen.

Ik zal nu ook eens een lijstje meesturen van alle ontvangen post sedert het bombardement, zodat U dat kunt controleren.

Wat de toezending van havermout en bruine bonen e.d. betreft kan ik U raden momenteel hiervan niets te zenden, want we hebben hier nog geen kookgelegenheid, zodat wij voorlopig dergelijke artikelen maar als overbodige ballast beschouwen. Ook het flaconnetje is in goede aarde gevallen en op tijd gearriveerd.

Over alles wat we meegemaakt hebben, kunnen we alles niet schrijven, omdat we eenvoudig de zaak tot ons door moeten laten werken, en dan kunnen we het later misschien rustig vertellen als we thuis zitten achter een kopje koffie en een lekkere sigaret in een luie stoel. In zoverre heeft Oene dus gelijk als hij schrijft dat hij de indruk kreeg dat we niet alles schreven. Ook het pakketje van zijn ouders ontving ik, zodat ik voorlopig weer geen droog behoef te eten.

Ik geloof dat het leven in de vesting weer aardig primitief begint te worden, maar zo primitief als het onze zal het toch wel nooit worden.

Van het bericht van Rob Annegarn ben ik wel enigszins geschrokken. Wat heeft hij eigenlijk gehad, dat hij zo plotseling overleden is?

Zoals U wel gemerkt zult hebben zijn de brieven voor het doorzenden via den heer Scholten gekomen, daar mijnheer de Heer ze niet durft mee te nemen. Ik was al blij dat hij uw brief meenam en voor Willy.

Maandagavond 20-9-43

Maandagavond 20-9-43.

Heden nog niet naar de fabriek geweest, daar ik mij niet goed gevoel. Ik heb steeds koortsaanvallen, bovendien enorme last van mijn buik en kan van vermoeidheid niet meer slapen. Ik ga nu morgen of overmorgen eens naar een andere dokter, die mij geheel onderzoekt en die volgens de neef van mijnheer de Heer, wel genegen is wat voor mij te doen. Dus daar stiefelen we dan eens op af op hoop van zegen. Prof. Zahler is volgens mij niet genegen om mij in deze richting hulp te verlenen.

Vandaag ben ik op visite geweest bij Frau Haacke, de secretaresse van Onkel Julius, die nog steeds met vakantie is, en ontving enige brieven van haar o.a. van Willy d.d. 21 Aug. en de foto's van mijn verjaardag. Verder enige copiën, die ik reeds van andere zijde ook ontving.

Nu luidjes nieuws is er verder niet meer, dus eindig ik maar weer. De hartelijke groeten aan allen en een zoen van

Jaap.

P.S. Het boekje "Gift" komt later wel.

P.S.

Wil Henny vast wat kopen voor Wil haar verjaardag? Ze moet zelf maar beslissen. Ze weet wel hoe of ik het bedoel.

Heb dd. 19-9 brieven gestuurd aan Ds Laarman, Oom Joh en Tante Ans en Fam. Olie.

En dan een lastige vraag: Heeft U nog meer koffie voor Steinheuers' secretaresse en voor hemzelf. U zou me er reuze plezier mee doen.

Berlijn, 29 September 1943.

42

Lieve Allemaal,

Deze week heeft voor ons niet zo veel nieuws gebracht. Buiten het telegram over Oma's toestand en de mededeling dat we weer gaan verhuizen is er niets vermeldenswaardigs.

Ik hoop, dat U de boodschap betreffende het verlof i.v.m. de toestand van Oma hebt begrepen. Hier volgt anders nog een uiteenzetting:

Men ga met de doktersverklaring, dat de persoon stervende (of gestorven) is naar het gewestelijk arbeidsbureau en diene daar een verzoek tot Sonderurlaub in voor X. Daarmee gaan we naar de Ortskommandant, laten het daar stempelen en verzoeken of het gehele geval per Diensttelegram gericht wordt aan het Arbeitsamt in Duitsland (voor mij Berlin). Dit geldt ook voor Jap vermoed ik, zodat daarvoor dezelfde weg bewandeld kan worden. Bovendien lijkt het me niet ongewenst in ons geval een "verklaring van onmisbaarheid" te overleggen, waaruit blijkt, dat de aanwezigheid absoluut noodzakelijk is voor de afwikkeling der rechtskundige en wettelijke kwestie. Hiervoor diene men vanzelfsprekend een notaris te raadplegen, in ons geval Oma's notaris, die, naar ik zo vermoed, hiertegen geen bezwaar heeft.

Voor de zekerheid zou ik U raden over deze kwestie den heer Petri te raadplegen. Hij weet 't precies, aangezien hij het voor Louw geprobeerd heeft, toen zijn moeder ziek was. Voor alles is echter eerste vereischte, dat de persoon waarvoor men terugkomt stervende of gestorven is.

Hoe staat het met de herkeuringskwestie voor mij? Ik heb hier nog niets vernomen. Enfin al met al ik wacht vol spanning af. Ik hoop dat een en ander naar wens zal verlopen en dat we elkaar spoedig weer zien, al zijn de omstandigheden niet zoals wij ze gedacht hadden.

Zaterdag ontving ik een pakket van Wil met een brief, waaruit bleek dat het geheel + 13 dagen onderweg was geweest. Enfin bedank hen vast. Veel post naar Holland zend ik van de week niet, want ik regel hier vast alles zodat alles vlot verloopt als het moet.

Nu beste mensen spoedig meer. De hartelijke groeten aan alle vrienden en bekenden en keep sailing

Jaap.

P.S.

Inhoud van het koffertje is nu de inhoud van mijn maag. Ik heb gesmuld. De laatste restjes heden genuttigd bij wijze van feestmaal. Dadelijk gaan we aan de jajem.

Jaap.

2 October 1943.

43

Lieve Allessal,

Bij het einde van de 20e week in Berlijn begin ik vol goede moed de zoveelste brief naar huis, alhoewel ik niet weet wat te schrijven en de lust mij volkomen ontbreekt. Hoe of het komt, och ik weet het niet, maar de spanning waar ik, sedert Uw telegram, in leef, is af en toe ondrage-lijk. Ik zou zo graag eens wat meer weten, en dan de pech dat mijnheer de Heer van de week niet hier was. Ik leefde de laatste weken op mijn Dinsdagsavondvisite op de Kaiserdama. Zo'n rechtstreekse verbinding, die je de laatste nieuwtjes van thuis kan vertellen, is iets dat met geen goud te betalen is.

Goeven ontdekte ik, dat er weer een flink stel verjaardagen op komt zijn, te beginnen 8 October Froukje Jr, de 9e mijnheer Struys en de 13e via Struys. Wilt U de respectieve personen vast feliciteren? Maar Innemee zal ik vandaag ook nog schrijven en via Scholten sturen. Heeft U de vorige brief ook ontvangen, met de brief voor de fam. Pot?

Tevens ontdek ik, dat Mevrouw Ebes de 15e jarig is. Ook voor haar hierbij mijn hartelijke gelukwensen.

Ik hoop, dat een en ander in mijn vorige brief duidelijk was, zodat U nu alle maatregelen kunt nemen, die genomen moeten worden. Eenvoudig is de procedure niet, maar dat is niets meer tegenwoordig, en waar het hier om een verlofkwestie gaat zult U verapiedelijk wel, aan de ene kant tenminste, met hart en ziel aan het werk getogen zijn. Ik verapied dat 't U wel net zo zal gaan als mij, aan de ene kant verheug ik mij reuze op het weersien, aan de andere kant vind ik de reden waarom afschuwelijk.

U vindt nog ingesloten een briefje voor Oma Dijkshoorn. Misschien is het op tijd, misschien niet. Dat be- en verzorgt U wel hē Moeder?

Enfin ik hoef het niet meer te vragen geloof ik, want tot nog toe liep alles op wietjes, ook al waren er wel eens moeilijkheden waar wij niets tegen konden doen. En we denken maar moeilijkheden zijn er om overwinnen te worden, alhoewel het je wel eens te machtig kan worden.

Volgende week zondag gaan we weer eens verhuizen. We gaan nu naar Reinickendorf. De afetand van de fabriek wordt er niet korter door, waar-schijnlijk zijn we nu nog langer onderweg. En dan gaan we 15 November weer verhuizen, naar Lichtenrade, dan komen we weer dicht bij de fabriek. We hebben uitgerekend, dat we nu aan onze 7e verblijfplaats toe zijn.

1. Ossen 5 dagen
2. Rehbrücke 4 dagen
3. Marienfelde a. barak 48 8 weken en 2 dagen
b. " 37 6 weken
4. Neubau der Fabrik 12 dagen
5. Wilhelmsruh 5 weken
6. Reinickendorf. Hier komen we 5 weken.

So zitten we weer in onze societeit, waarschijnlijk voor de laatste maal, en eindig ik deze brief aan U, zodat hij morgen weg kan.

Veel nieuws is er verder niet meer te vertellen. Luchtalara hebben we nu al 5 nachten niet gehad wat een ongekende weelde voor ons is. Een hele nacht doorslapen is iets ongekends in de laatste maand.

Na beste mensen tot spoedig ziens en de hartelijke groeten en een

zoen van

Jaap.

Lieve Allessaai,

Van de week heb ik rare ontdekkingen gedaan. Nadat ik de verzending van mijn laatste brief verzorgd had, ben ik op visite geweest bij Frau Haacke, de secretaresse van Onkel Julius. Zij had net ongeveer een half uurtje voor ik daar aankwam een boodschap van U gekregen via het kantoor van mijnheer de H. over mijn niet reageren op Uw berichten. Het vermoeden dat ik dus uitsprak in mijn vorige brief over het teloor gaan van post bleek juist. Waar of de fout school wist ik niet. Toen kwam de klap op de vuurpijl. Gisteravond kregen we een krant (toevallig de N.R.G.) van 27 September in handen. Dat nummer heb ik zelf toevalligerwijze niet ontvangen, en daarin lezen we dat de vader van één van onze kamergenoten, Frank Pot, overleden was op 25 Sept, dus op dezelfde dag als Oma. Ook hij had van de week bericht van thuis gekregen, telefonisch uit Düsseldorf waar of hij bleef! Wij vermoeden nu dat de post, c.q. de telegrammen, op de een of andere wijze niet zijn doorgekomen. In hoeverre de fout te wijten is aan onze lagerpost, dat hopen we binnenkort te weten. In ieder geval is hieraede enig licht geworpen op deze duistere aangelegenheid. U ziet dus, ik ben niet alleen, en Frank zowel als ik wachten vol spanning de komende gebeurtenissen af, en hopen gelijktijdig naar huis te kunnen, zodat we nog wat gezelligheid hebben onderweg.

Ingesloten vindt U een brief van Louw Petri aan U beiden gericht.

Dan een heel andere vraag. Hennie is over 9 dagen jarig, en hoe of ik ook gezocht heb, ik kon hier niets vinden om naar huis te sturen. Ik zou U daarvoor willen vragen om namens mij een cadeautje te overhandigen, iets waar ze wat aan heeft. Ik laat het geheel aan U over om te bepalen wat dat zijn zal. U weet dat beter dan ik.

Terwijl ik zo eens zit te piekeren, gaan mijn gedachten natuurlijk zo eens uit naar thuis. Ik stap dan in gedachten op lijn 7 naar de Laan, stap op de trein tot de Bergweg en kom op de Walenburgerweg aan. En dan... ja dan sta ik stil. Dat huis, dat oude vertrouwde huis is leeg. Daar heb ik niets meer te maken. En dan denk ik weer: "Wat jammer dat we dat niet vast houden kunnen, zodat je het later nog eens bekijken kan en we weer alle prettige en ook minder prettige dingen herbeleven kunnen. En dan hoop ik maar dat ik snel terug ben en nog eens kan dwalen door dat, dan stille huis, waar ik zo graag kwam, en waar ik heel wat genoten heb.

En dan die spoorwiel of op de bus naar Overchie, naar de begraafplaats om afscheid te nemen, afscheid door een steen van haar die ik zo liefhad. Het zal een zware dag worden, maar een dag die ik oh zo graag nog zou beleven. Benzema en in alle stilte afscheid nemen, van iemand die ik 5 maanden geleden door de telefoon voor het laatst gesproken heb. Moelijk. Dat is zo mijn dagelijkse overpeinzing, waar ik mijn tijd achter de machine mee kort, en wat ik op de duur alweer een prettige gedachte ben gaan vinden. Prettig omdat de idee "thuis" er weer in zit. En dan ga je zo door filosoferen wat je dadelijk als je thuis bent zult gaan doen. Eerst eens lekker uitrusten en dan weer aan de studie. Zo snel mogelijk zien klaar te komen om je een plaats in de Maatschappij te veroveren, en je land er boven op te helpen, uit al die ellende, uit al dat leed. Maar dan in eens vervaagt het zonlicht der toekomst en trekt er een duistere wolk langs het firmament. En die wolk, dat is de vraag: "Wanneer weer?" Wanneer zal dit alles een aanvang nemen. Je ziet er geen gat meer in. Je hebt je overtuiging, maar het gaat alles zo langzaam. En net op dit punt keer je weer om met je gedachten en ga je terug en pieker je nog eens over de tijd vanaf Mei tot nu. Het vervelende ben je alweer grotendeels vergeten. Je ziet alleen nog het leuke en gezellige wat je meegemaakt hebt.

Je

Je denkt weer aan Oamen, hoe lekker warm dat stroo was en hoe nieuw alles was toen je in Rehbrücke zat en hoe interessant je Berlijn vond toen je het voor 't eerst zag. Je weet al lang, dat je 't niet meer gezellig vindt en dat je zondags liever rust houdt, dan om in die stoffige stad te dwalen, hoe mooi ook en hoe gezellig ook op verschillende plaatsen. Je bent alweer vergeten hoe warm je het gehad hebt hier, als je 's morgens als een klomp ijs wakker wordt. Alleen één ding ben je niet vergeten, en daar denk je telkens weer aan als je de sirene hoort. En dat is die nacht als een hel was. Dat vreselijke, dat onmenselijke, die nacht van het bombardement. En je rilt en heeft alweer bij de gedachte dat zo iets weer zou kunnen gebeuren. Maar dat probeer je telkens weer uit je hoofd te zetten, en niet meer aan te denken, want anders werd je stapelkrankjorum.

Nu moet U niet denken, dat ik een grote pessimist ben, maar ik heb zo eens mijn gedachten op papier gezet, zo goed en zo kwaad als het ging tenminste.

Vansiddag ga ik op visite bij mijnheer de Gruyter Jr., de relatie van den heer Bergmans. In verband hiernaede en de lijst van geschenken die U mij toezond deel ik U tot mijn spijt mede, dat de "rechtstreekse zendingen levensmiddelen" van tante Joh niet aangekomen zijn. Dat ze alsnog aankomen is natuurlijk niet geheel en al uitgesloten, doch niet waarschijnlijk, gezien het feit dat een pakket van Willy, dat omstreeks begin September verzonden werd, ook niet aangekomen is. Ik vrees dus dat ze ten offer gevallen zijn aan luchtaanvallen.

We zijn ondertussen ook verhuisd. Volgende week schrijf ik hierover uitvoeriger. We zijn er in ieder geval op vooruitgegaan. Indien deze brief via de H., dan vindt U ingesloten nog een "Bombenbeschädigte" bewijs. Dit moet U niet afgeven, want dat heb ik nog nodig voor het verkrijgen van distribatiebescheiden.

Nu, ik ga weer eindigen. De hartelijke groeten en tot spoedig ziens, met een zoen van

Jaap.

13 October.

Nog even een vervolgje. Jammer van het telegram. Ik kreeg gisterenavond net Moeders brief van 3 Oct. en Wil's brief van 30 September. Gaarne ontvang ik nog mijn pullover en 1 pr. handschoenen. Verder is de pakketlijst uit Zwitserland al aangekomen. Mijnheer de H. zal U nog eens vertellen over die mogelijkheid tot verlof. In verband hiernaede deel ik mee dat mevrouw Seyffert binnenkort naar Den Haag komt. Koep eventueel haar hulp in. Indien U iets stuurt of laat sturen via Steinheuer, dan graag op de Unter den Linden, aangezien de familie tijdelijk niet meer in Zehlendorf verblijf houdt. Morgenavond ga ik naar Wilma om de bullen te halen die mijnheer Segeer meegebracht heeft.

14 October.

Gisteren brief van Vader ontvangen dd. 5 Oct. Gaarne mijn ijstrui ook nog insluiten volgende week. Hoe staat dat met het telegram van den Orsk. dat heb ik nooit ontvangen. Laten we dan proberen een copie te krijgen en geef dat mee aan mijnheer de H. Tevens ontvangen pakketje via Dienstpost met roggebrood en kaas. Viel op een gloeiende plaat, e.q. lege maag. Een en ander hoort U wel van mijnheer de H. Hartelijke groeten en zoen van

Jaap.

P.S. Gaarne ook wollen sokken en stopwol en garen.

Reinickendorf 17 October 1943.

Lieve Allemaal,

Na een zeer emotionele week ben ik nu eindelijk eens in de gelegenheid rustig aan U te schrijven en verschillende brieven te beantwoorden.

We zijn nu in ons nieuwe lager ingeburgerd, en ik kan niet anders zeggen als: goed. Dat wil nog niet zeggen ideaal, maar we hebben een echt bed! met kussen + lakens enz. goede matras. Enfin we slapen nu goed en rusten tenminste uit. Voor mij is die slaap nog niet denderend, want het gros van de nacht lig je te draaien en te keren in je bed. Ik kan gewoon niet slapen en wanneer ik slaap zeer onrustig, met vaak wakker zijn enz. Ook heb ik dikwijls last van hoofdpijn en duizeligheid. Vooral na dat bombardement, en zoals ik al eens meer schreef: ik heb gewoon de zenuwen als ik maar een vliegtuig hoor. Ook het verlangen naar huis wordt met de dag sterker. Enfin schlus. Laat ik verder gaan met de beschrijving van het kamp. We liggen in barakken waar 1 verdieping op zit. Wij liggen boven, de Fransen beneden. De kamers zijn wel erg klein voor 14 man, maar het gaat. Verder is het lager goed onderhouden en zijn er geen "wandberen".

We moeten 's morgens om 5 uur weg, de trein gaat om 5.14 en dan zijn we om + 6 uur in Marienfelde en 6.10 op de fabriek. 's Avonds dezelfde weg terug wat daarop neerkomt dat je, als je geen pech hebt, om 7 uur thuis bent. Dan eten, wassen even de krant lezen en dan is het weer bedtijd.

Wat heeft Riet dat ze zo plotseling geopereerd moet worden?

Nog een vraag. In het geval dat ik thuis kom, moet ik geloof ik eerst een Notausweis halen om thuis te komen, als ik de verordening goed begrepen heb. Of kan ik er zo in? Of kunt U mijn Ausweis krijgen en me toezenden? Informeer dat eens. Rijden en stoppen bus T en lijn 7 nu nog door en in 't epergebied? Daar ben ik zeer benieuwd naar.

Vrijdagavond heb ik Paul St. gesproken en hij heeft mij een en ander overhandigd en verteld. Dat U alles probeert daar ben ik van overtuigd. Ook ik doe alles voor een eventueel verlof en heb wat de fabriek betreft alles praktisch voor elkaar, alleen als ik maar papieren met stempels heb. Nu lees ik in de brief van Vader van 5 Oct. dat de Ortskommandant een telegram verzonden heeft. Dat heb ik nooit ontvangen, en zoals ik mijnheer de H. reeds vertelde: kan U niet proberen een schrijven te verkrijgen, waarin dit feit vermeld wordt en de inhoud nog eens geschreven wordt? Op grond van dit briefje, dat dan door den heer de H. meegebracht zou worden kan ik weer een poging wagen. Natuurlijk zijn ook daarvoor de andere stukken waar ik reeds om vroeg van belang. Dat ik dit steeds weer schrijf moet U me niet kwalijk nemen, maar ik ken hier de toestanden en weet dus wat nodig is om enig succes te boeken. In Holland hebben de instanties daar geen of praktisch geen kaas van gegeten. Hier eisen ze de dingen zoals ik het U reeds liet weten en zoals ik bemerk is het daar weer anders. De een zegt dit, de ander dat, en al met al is het succes steeds nihil. Maar ik heb een goede hoop, dat alles bij elkaar toch succes oplevert.

Ik schreef reeds in 't kort om wollen sokken, pullover en mijn ijs-trui. 's Nachts vriest het hier al stevig (gemiddeld 40 C) en op de fabriek hebben we het flink koud, zodat ik sterk behoefte heb aan wollen kleding.

Hans V. is in beste welstand en reeds lang terug. Hij is maar één week weg geweest en wel van 26.28 Aug. tot de daarop volgende zaterdag. In die week heeft hij het best gehad. Intussen moeten zij bij hem thuis toch bericht hebben, want hij heeft elke week geschreven.

Wanneer

Wanneer ik terugkom, kom ik in ieder geval met de nachttrein. Dat was ik toch van plan, daar je met de trein die hier 's middags vertrekt op zo'n vervelende tijd (+ 12 uur 's nachts) aankomt. Daarover behoeft U zich dus niet ongerust te maken. Ook heb ik van de week de 150 gulden ontvangen bij de familie Wilm, en heb een half uurtje met Mevrouw zitten praten. Ook met Paul St. heb ik een hele tijd zitten praten en zo het een en ander vernomen. Ik geloof dat ik reeds in deze brief enigszins geantwoord heb. Ik zal ook nog eens naar de Gruyter gaan en met hem het plan bespreken wat Paul me voorstelde. Vorige Zondagmiddag ben ik bij hem geweest, en heb toen enige dingen van hem ontvangen, in hoofdzaak broodbelegsel. Dat is juist wat we het meest nodig hebben, alhoewel we het hier niet zo slecht hebben. De rantsoenen zijn voor 14 dagen: 4500 gr. zwart brood, 2000 gr. wit brood, 400 gr. worst, 125 gr. kaas, 350 gr. jam, 400 gr. suiker, 225 gr. boter en 50 gr. varkensvet. Verder elke dag een portie warm eten, een flinke hoeveelheid van goede kwaliteit. Het is hier, vergeleken met wat we hadden, de hemel op sarde. Dat wil niet zeggen dat we nu verzadigd zijn. We rammelen nog steeds van de honger, maar het gaat.

Ik mis nog steeds mijn fototoestel. Kan de heer de H. dat niet meebrengen met wat films?

Ik heb vanavond weer de zenuwen gewoon weg. Ik krijg hier een soort viaductenvrees. Ik durf niet meer onder een viaduct door terwijl er een trein overrijdt. Waar dat nu in ligt weet ik niet maar het is een feit. Zoxijn er kleine dingetjes waardoor de angst me om het hart slaat.

Nu, beste mensen ik eindig maar weer. En zoals altijd tot spoedig ziens, de hartelijke groeten en een zoen van

Jaap.

20-X-43. 13 uur.

Het is Woensdag. Gisteravond vond ik niemand thuis op de Kaiserdamm. Ik hoop nu morgen met Mevr. Seyffert deze brief en een pakketje mee te geven, waarin o.s. een pyama, een hemd en een paar sokken om te wassen. Schrik niet van de sokken. Het is het gevolg van transpiratie van slechts 3 dagen. Verder een pakje Milei, daar moet Henny haar krachten maar eens op beproeven en een filmpje, n.l. de oorlog in Nederland in Mei 1940. Ik heb het nu veel zoeken hier gevonden. In Nederland is hij sedert geruime tijd niet meer verkrijgbaar. Nu nog enkele wensen: a) een kam. De mijne is namelijk gebroken. Het was surrogaat en dat merkte ik op een goede ochtend toen mijn haar erg in de war zat, en verder heb ik af en toe reuze behoefte en trek in appels. Kunt U mij die, of ander hard fruit, eens een keertje doen toekomen d.m.v. een relatie die hier heen komt? Ik zou het reuze fijn vinden.

We hebben van de week alweer 2 x lusstalarn gehad n.l. Zondagavond om + 9 uur en Maandagavond om half negen. U ziet het begint hier reeds vroeg. Beide keren was ik net bezig naar bed te gaan.

Verder is er geen nieuw alhoewel ... Enfin dat vertel ik later wel eens. Het is nogal belangrijk, maar ja ik houd U een beetje in spanning. Van de hak op de tak. Bij Siemens Schuchert zijn 2 jongens overleden en de derde stervende. Bij ons is nu een geval van diphterie geconstateerd. Wanneer U kunt, zendt U mij dan ook weer eens wat tegen keelpijn. Ik heb het niet, maar voorkomen op gegeven ogenblik is beter dan genezen. Het was gisteren zeker nogal stillletjes thuis. Alleen zeker lotgenoten die ook in het Sperrgebied wonen? Dan is tenminste Vaders beroemde kast niet te duchtig angesproken. Mijn halve flesje heb ik ook nog. Ik heb mijzelf ter gelegenheid van dit feit getraceerd op cigarettten, zelfgedraaiden van zware Belgische shag. Die goeden die ik kreeg zijn ze hier tuk op (zwarte prijs R.M.1,75!!) maar alleen diegenen die ik te vriend moet houden voor een en

ander krijgt er ééntje.

Ik hoop spoedig weer wat te horen van U. Van de week heb ik nog geen letter post ontvangen. Maar wat niet is kan nog komen. Voor het ogenblik eindig ik, want over 5 minuten gaan we weer aan 't werk. Vanavond beëindig ik dan deze brief.

10.45

Het is laat geworden. We hebben luchtalarm gehad van 10 voor 8 tot tien voor tien. Dus eindig ik maar weer en ga slapen. De hartelijke groeten en tot spoedig ziens en een zoen van

Jaap.

P.S.

Kunt U mij nog wat postpapier toe doenkomen?
Ik raak er langzaam doorheen.

24 October 1943
Berlin/Reinickendorf

46

Lieve Allemaal,

Vandaag alweer vijf en halve maand in Duitsland. Waar is de tijd gebleven? Je begrijpt het niet. Het is een nuttige, maar ook een moeilijke en dikwijls een onaangename tijd geweest. Vooral de laatste 2 maanden. Vandaag voor 2 maanden stonden we er anders voor. Zonder kleren, zonder geld liepen we over een pad van glas op zoek naar eten en rookertjes. Hier en daar stond de boel nog in brand, en zo niet in brand, dan smeulde het nog, en stonk het uren ver in de wind. Even flitst weer die wandeling door mijn geest die ik gemaakt heb dwars door het geteisterde gebied.

Het is nu avond. Vanmiddag heb ik het Olympisch Stadion bezocht. Het was heerlijk. Het weer was mooi en de natuur prachtig.

Bijgesloten een namenlijst van alle studenten hier. Wilt U die zo snel mogelijk aangetekend doorzenden naar het Departement van Onderwijs in Apeldoorn? Het is voor een eventueel Sonderurlaub. Dat is voor de hele groep. Ik hoop dat het succes zal hebben.

Helaas heb ik deze week noch contact gehad met den H. noch met Mevrouw Seyffert. De vorige brief is door heer Runne verzorgd. Paul St. zal nu het pakketje meebrengen.

Nu ik eindig maar weer. Tot de volgende brief dan maar weer. De hartelijke groeten aan allen en een zoen van

Jaap.

Lieve Allemaal,

Over drie dagen gaat deze brief weer naar huis, en over drie dagen is het weer een feestdag thuis. Hij komt dus weliswaar iets te laat, maar ik zeg maar beter laat dan nooit.

Om dus met de deur in huis te vallen, begin ik U, Vader, van harte geluk te wensen met Uw verjaardag. Ik hoop dat we spoedig in de gelegenheid zijn het nog eens gezamenlijk op z'n ouderwets over te doen. Ik weet hoe moeilijk het voor U was om 5 maanden geleden mij de raad te geven en tot het besluit te komen, die de huidige positie inluidde. Laat ik U echter zeggen, dat spijt van de gang van zaken heb ik nooit gehad. Makkelijk is deze tijd zeer zeker niet, maar ondanks alles was het een mooie, en zeer goede tijd voor de vorming van het karakter, en van de persoonlijkheid. Niet alleen voor mij maar ook voor het gros van de andere jongens. Het is niet erf prettig om met vuile handen rond te lopen. Op houten planken slapen is niet zo goed als op een matras, en je wordt er stijf van. Je bent niet uitgerust en even zo vrolijk moet je de volgende morgen om 4 uur eruit en naar de fabriek. Evengoed rammel je die dag van de honger met je 300 gr. brood en je bordje vieze koolsoep, die je, als je ze eet, een diarrhee van uren en dagen bezorgt. Evengoed moet je 's avonds, als een hond zo moe, je was doen, of de kamer schrobben of ontluizen of iets dergelijks, maar je doet het. Ik zou wel eens zo willen vragen aan de mensen ginds in Holland: "Weet U wel wat het zegt en wat het is om hier te zijn?"

Buiten deze materiële noden komen dan nog de bombardementen en de geestelijke nood. Alles verliezen en niets vergoed krijgen, geen dubbel-tje, maar zien hoe je aan nieuwe spullen komt. Hebt U wel eens voor deze vraag gestaan? Je niet kunnen wassen en scheren, geen eten te krijgen in 24 uur. Gemeden te worden als een melaatse, omdat je er uit ziet als een landloper. Geen schoenen aan je voeten, geen schone kleren aan je lichaam, alles vies en klef van de blusrommel. Weet U wat dat betekent, Gij "goede" Vaderlanders die mooie stukken schrijven in de Geus en dergelijke krantjes. Weet U wat het is om een boterham te moeten bedelen? En dan krijg je epistels uit Holland, die de mening van de mensen op de zijden kussens, zoals wij ze noemen, verkondigen. Let op:

"De vrijheid van Holland zullen we niet aan de studenten te danken hebben, die zich hebben aangemeld voor de tewerkstelling in D. We mogen ze daarom niet veroordelen, want de omstandigheden, en de ouders zijn medeschuldig aan hun daad. Er zijn ouders, die gezegd hebben toen het op beslissen aan kwam: "Jongen, je moet zelf beslissen". Er zijn zelfs ouders die er prat op gaan hun zoon zomaar de vrijheid te hebben gegeven om zelf te beslissen. Ze vergeten echter, dat ze daarmee de volle verantwoordelijkheid van zich zelf afschoven op de schouders van hun zoon. En de zoon, in dergelijke gevallen het eerst aan de ouders denkend, voelde zich verplicht te gaan. En de ouders wassen hun handen in onschuld en verwennen hun zoons met pakjes en goede raadgevingen, maar voelen zichzelf veilig. En waarom zullen we van deze jongens de vrijheid van Holland niet verwachten? Omdat ze als intellectuelen, die verplicht waren op hun bescheiden manier het volk te moeten voorgaan en te leiden, van te voren hun maatregelen hadden moeten nemen en als

"g en man hadden moeten weigeren. Ze hadden moeten begrijpen dat er een " enheid nodig is om iets te bereiken. Ze hadden in de eerste plaats met "elkaar in contact moeten blijven. Maar ze zaten gezellig thuis te ba - "belen over de politiek en de een wist het nog beter dan de ander hoe "de oorlog zich zou ontwikkelen, maar denken aan het gevaar waarin ons "arme volk verkeerde, d ar hadden ze geen tijd voor".

Ter verduidelijking nog even: dit is een resumé van een enquête, die wij hebben laten houden in Holland. We zouden dit résumé punt voor punt kunnen ontzenuwen, maar dat is de moeite niet waard. Dat is zonde van de inkt en het papier. Wij hebben alleen deze antwoorden: Wij walgen van deze schijnheilige mooipraterij en het achterbakse gekonkel en gefit. Deze lieden moeten zelf eens in onze schoenen staan en voelen! Deze mensen vragen zich niet af wat de consequenties waren van niet gaan. Zij vragen zich niet af wat onderduiken kost en wie dat moet betalen. Rustig thuis zitten babbelen. Daar was nog al gelegenheid voor. Herinneren deze mensen zich misschien December en dan de actie in Februati? En dan komt zo'n krantje als de Geus ons verwijten dat we in onze vrije tijd ontspanning zoeken? Maar de heren ontzeggen zichzelf niets. Zij gaan naar het concert, opera, theater en bioscoop. Zij zitten in de gezellige huiselijke kring, maar de nood van de duizenden Nederlanders in de vreemde zien en kennen ze niet.

Weten zij wat het voor een eenvoudige arbeider betekent per week te ontvangen 25 Mark, nodig te hebben 15 Mark en van de overige 10 Mark kun vrouw en kind te onderhouden? Dergelijke gevallen kennen wij. Deze mensen moeten geholpen worden en aan ons studenten is de taak deze mensen te helpen. Zie dat is een van de punten waar wij hier als "intellectueel" leiding en raad geven. En zo kunnen we nog uren doorgaan maar waarom zullen we het doen? Het is volkomen nutteloos en doelloos. Isegrim zal beweren dat dit komt voor de invloed van de propaganda. Daarop is alleen mijn antwoord: Komt, ziet en overtuigt U!

En dan horen wij van semi officiële zijde dat het helemaal niet uitgesloten is, dat we binnenkort, na tekening ener verklaring, naar huis terug kogen. Dan rijst de vraag of je voor zo'n stelletje achterklap je principe er aan moet geven. En dan, ja dan blijkt dat er bij ons nog een gezonde Hollandse Geest heerst, het Holland uit de 80-jarige oorlog. Dan blijkt tenminste dat het gros als antwoord heeft: "Nooit!" Nooit zullen wij capituleren. Maar ook blijkt dat er mensen zijn die dat wel doen. Deze mensen, hoofdzakelijk medici en enkele groepen die het niet zo goed hebben, durven het niet aan. Zij leggen het af. Ook deze mensen kunnen wij gevoegelijk afschrijven, want wie niet tegen de moeilijkheden nu opgewassen is, wie is het dan dadelijk in het latere leven?

Onwillekeurig schoten mij de woorden te binnen van het vers: "Jongen in Duitsland". En ik roep het U toe allen ginds in het Vaderland:

.....Wees wat wij allen toch reeds van U dachten,
Een Hollands volk, met echt Hollands bloed.

Bovendien gaat het bij ons niet om het naar Duitsland gaan, maar om het niet tekenen. En dat schijnt men vergeten te zijn.

U zult wel eigenaardig kijken bij dit betoog, maar het zat ons tot onze keel, en het waren dingen die hoog nodig eens gezegd moesten worden, en die in Nederland eens bekend moeten worden. Wij beschouwen ons heus niet als helden en martelaren, maar wij deden onze plicht, en daarmee basta.

Ik ontving vandaag het pakket via de Dienstpost met brood en kaas en een pakketje van Kloosterman. Hartelijk dank. Verder ontving ik 2 brieven, n.l. van Moeder van 17 en 25 October. Ik zal de fam. Olie zo spoedig mogelijk schrijven, ook Dr H. Grothe. Ook alle pakketjes via de H. ontvangen en genoten van de inhoud. Fijn dat U door de bemiddeling van Tep nog een paar schoenen kunt of heeft kunnen bemachtigen. De schoenen die ik nu heb, beginnen in het bovenleer gaatjes te vertonen. Het gaat nu nog, maar als er regen of sneeuw komt, dan heb ik ook pracht natte voeten.

Tevens de brieven van Henny van 15 en 25 October. Ik zal haar nog wel een brief apart schrijven over een bepaalde kwestie. Hoe gaat het verder met haar. Reeds weer wat beter, en van Sien dd. 11 October. Allen hartelijk dank.

Vandaag een fijne wandeltocht van 15 km gemaakt. Het werd georganiseerd door de Nederlandsche Wandelsport Bond. Directe behoefte aan iets heb ik momenteel niet. Meer nieuws is er ook niet. Ik schrijf nog een brief aan Hen en dan is het weer mooi geweest voor dit weekend. Wil krijgt volgende week wel weer een brief. Ik hoop dat deze brief goed begrepen wordt en de moraal van het geheel doorzien.

Tot spoedig ziens. De hartelijke groeten aan allen. Een zoen van

JAAP.

Straks drink ik een slok genever op
Uw gezondheid Vader. Denk er aan ± 8 uur.

2 Nov. '43

18.30 uur.

Ik ontving nog een brief van Tante Annie Schmidt. Kan ik volgende keer mijn blauwe wollen winterpak ontvangen? Het bruine komt dan weer terug. Verder gaarne cigarettenvloetitjes (nijpend gebrek), blocnote en wat enveloppen. Ik heb nog 4 velletjes, dus voor nog een week. Verder vernam ik graag of ik via oom Joh. B. en relaties een nieuwe pas kan ontvangen. Oude heb ik nog. Verder krijgen we verlof. Wanneer weet ik niet precies, men zegt tegen Kerstma's. Of we naar huis kunnen is een vraag aangezien geen off. verloftreinen tussen 10 Dec. en Jan. '44. Indien niet ga ik proberen Ger Olie op te zoeken in Stanislau!

Cheerio JAAP.

Berlijn, 7 November 1943.

48

Lieve Alleenmaal,

Zes maanden. Dat is het parool van deze brief. Gisteren zes maanden geleden gingen we van huis, en in de loop van deze week zijn we zes maanden in Berlijn. In deze tijd is heel wat gebeurd. Veel lief, maar ook veel leed. Vele nieuwelingen kwamen, vele ouden gingen, en bij alles de vraag: "Wanneer ik?". Wanneer sirenes loeien dan is de vraag onwillekeurig: zou magere Hein ook op mij leeren? En wanneer iemand met een treinkaartje richting huis toe in zijn zak loopt is de vraag: Wanneer zal ik zo gelukkig zijn? Maar wij piekeren maar niet te hard over al deze dingen. Gisteravond zijn we daarom maar eens naar een van de idiotenste films geweest die hier op het ogenblik draait. En vandaag heb ik de tweede Rejaarswandeltocht over 15 km gelopen. Een pracht traject dwars door het Grüne Wald waarbij wij veel plezier gehad hebben ondanks de..... sneeuw! Het heeft hier namelijk de gehele dag gesneeuwd, ofschoon het natte sneeuw was bleef zij toch lang liggen, zodat U zich wel een voorstelling van het natuurschoon, dat deze tocht door de heuvelige bossen ons boodt. Volgende zondag vindt de derde en laatste tocht plaats. Deze loopt over Nikolasee en Wannsee, dwars door de bossen, naar de beroemde Reichsbahn, de Avus, naar het Avusstadion, waar na afloop de voetbalwedstrijd Nederland-België plaats vindt. Ook daar gaan we heen en na afloop van het geheel terug naar het kamp en ter bedde. Hoe vond U de foto's die via den heer A. meekamen? Het waslijstje was wat alerdig geschreven, maar dat waren notities voor deze brief.

Hier volgt het geheel nog eens: Geerne ontving ik nog: mijn oorkleppen, wat toiletzeep, ongezien deze saelt als sneeuw voor de zon. Verder mijn camera met statief en balhoofd, zonnekapje en het geel, groen en oranje filter en mijn Fractos-Junior belichtingsmeter + 10 films, waar het lichtbeeld wel hulp in verschaffen kan. Ik heb nog films liggen in Karatpatronen (zwarte busjes) en verder onversneden in oranje Leica patronen in de grote droogbus in mijn boekenkast, de meest rechtse.

En verder de verlofskwastie. Ik wil proberen de week na Kerstais vrij te krijgen en dan ook of ik bij wijze van uitzondering een visum en verlof pas voor Holland kan krijgen. Dan was mijn plan om Kerstnacht naar huis te komen, waar ik dan t/m 1 Januari blijven kan, om 's-Dondags met de dagtrein terug te keren. Mocht me dit niet lukken, dan zal ik toestemming vragen Ger Olie op 1e Kerstdag te bezoeken. De toestemming krijg ik wel, maar dan moet ook Ger die aanvraag indienen. Dus schrijf of laat hem dat gauw schrijven.

Verder ga ik van de week op visite bij Dr Heinrich Grote, en zal eens zien wat ik bij hem bereik. U ziet ook ik zit niet stil en probeer van alles en zo gauw als maar enigszins mogelijk weer eens thuis te zijn. Mocht het mij lukken met K. thuis te zijn, dan meld ik dat nog wel, maar ik wil die week rust hebben, dus ga ik geen familie en kennissen bezoeken, en als ze mij zien willen, komen ze maar eens kijken of zo. Verder sluit ik de gelukwensen met de verjaardag in, van mevrouw Stibbe, Lex Bickers en tante Riek Kloosterman. Ook Joh Burgij en De de Vey moet ik toch eens schrijven, dus zal ik die ook beden nog een briefje pennen. Krijg ook snel weer wat postpapier. Ik heb nog 2 velletjes, dus met een beetje goede wil kan ik volgende week niet schrijven!!! Verder staat tante Annie ook op het postlijstje, dus U ziet nog het nodige te verwerken.

Van

Van de week ontving ik het pakket uit Zwitserland. De inhoud was: 250 gr. koffie, 250 gr. cacao en 5 blikjes sardienen. Dus ik behoef nu geen koffie van thuis te hebben! Voorlopig heb ik voldoende. Wie moet ik nu schrijven voor meerdere pakketten Sandoz of Halder?

Voordat ik het nu weer vergeet. Voor mijn fototoestel heb ik nog een bewijs van Nederlandschap nodig. Dit kost / 0,25 en is te verkrijgen in Bellevue hoek Bezuidenhout/Rijnstraat bij den Inspecteur van Invoerrechten en Accijnzen.

11 November 1943.

Vandaag 6 maanden hier. Veel gaat er zo door me heen. Voor alles beschouw mijn vorige brief niet als een klacht, maar wel als een aanklacht tegen een bepaalde volksgroep.

Mijn schrift is niet fraai, maar dat komt omdat ik met m'n rechter wijvinger tussen een neersuidende haas en een stuk stal heb gezeten. Resultaat: lichte kneuzing.

Aangezien geen verder nieuws, eindig ik maar weer. De hartelijke groeten aan allen en een zoen van

Jaap.

16 November 1943.

Vandaag bij de H. geweest en Uw koffer met overvloedige inhoud ontvangen. Het was een lust voor het oog en een streling voor de tong en de maag. Alleen het bericht van de evacuatie bevalt mij niet. In ieder geval zal ik nu helemaal proberen zo snel mogelijk verlof te krijgen. Wilt U even aan de Moeder van Lauw zeggen dat hij nu dernaast genoeg heeft, dat hij geen pakketjes meer nodig heeft. Ook wou Hans V. graag weten hoe of het met zijn zaak staat. Anders zal hij proberen ook van zijn kant verlof te krijgen en naar huis te komen.

Nog steeds is mijn schrift niet fraai, maar dat komt door het vinger-tje.

Veel nieuws is er deze dagen niet te melden. Zondag een reuze gezellige dag gehad met de N.W.B'ers. Gezellig gegeten en een wandeling gemaakt.

Nu luitjes de hartelijke groeten en tot spoedig ziens. Een zoen van

Jaap.

Berlijn, 19 November 1943. 49

Lieve Allessaal,

Het was weer feest vanocht. Een tamelijk zware bomaanval, waardoor weer het hele kamp verbrand. Gelukkig echter zijn we er ook weer allen ongehuwend afgekomen. Om met mezelf te beginnen was het verlies 1 washandje, 2 paar sokken, 2 beerdjes, 1 onderbroekje, zijnde de juist gereinigde vuile was. Verder is wat zeep en m'n naaigerei en m'n tabaksgoed verloren gegaan. Van Lauw is gered: zijn saken. Hans Voorzant en Jaap Snijders niets, Jaap Seydel 1 pyama. Frank tot niets. Dat van degenen, die niet thuis waren. De anderen hebben hun spulletjes nog bij elkaar. Zilt U een en ander melden aan de betreffende families.

We gaan nu naar een lager in Mariendorf, dus vlakbij. Hopelijk zullen ze ons nu eens met rust laten. Ik heb mijn buik er nu wel vol van. Je kunt ja misschien dan ook wel voorstellen hoe ik mij voelde toen het "geliefde fluiten" weer begon. Ik heb zitten rillen als een rietje.

Na beste mensen meer nieuws, na dit, heb ik niet. De hartelijke groeten en een zoen van

Jaap.

Berlijn-Mariensfelde, 28 November 1943.

Lieve Allessaal,

De hele familie hoor ik een zucht van verlichting slaken uiteindelijk een brief te ontvangen. Ja de laatste 10 dagen zijn niet ongeschokt aan ons voorbijgegaan. Eerst Donderdag voor een week ons eigen lager verbrand tengevolge van een bombardement en nu deze week avond aan avond luchtalarm met grote bombardementen. Als ik nu een Amerikaan was en ik schreef deze brief als een hoofdstuk voor een boek, dan zou ik dit hoofdstuk tot titel geven: "Ik zag Berlijn branden". Gisteren hebben we een wandeling gemaakt van anderhalf uur dwars door Schönenberg naar Charlottenburger Ekie. Het was alles pijn en nog eens pijn. Ook Potsdamer Platz, Stadtmitt, Friederichsstrasse, Unter den Linden, Alexander Platz, Spittelmarkt, Belle Alliancestrasse, Stettiner Bahnhof en omgeving, Hunsbeldthain, Kaiserdamm, Deutschlandhallen, Nederl. Gezantschap, het alles min of meer of totaal weg. Verdelijk Rotterdam is er niets bij. Reken dat van Berlijn vernietigd is een oppervlakte zo groot als Den Haag.

Van Mevr. Seyffert ontving ik bericht dat ze een pakket voor mij had. Ik zou vandaag bij haar komen, maar ook haar huis is weg en ik weet niet waar zij is, alleen dat zij in Potsdam woont. Maar waar? Overigens zal dat pakket ook wel verloren zijn. Geluk heb ik dan niet wat dat betreft.

Ik schrijf naar naar het Noordeinde, aangezien ik niet weet hoe of het met de evacuatie staat en of U nog in het oude vertrouwde huis woont.

De achterstallige post gaat morgen via Scholten weg, zodat U die ook met een dag of tien heeft. Ook Wil krijgt spoedig haar brieven. Ik zal ze tennate met dezelfde post verzenden, ook via S.

Frank tot is nu ook naar huis met 14 dgn. verlof. Hij woont Bismarck-Lekkerland A 106g. Dus stelt U eens met hem in verbinding. Hij zou U even een kaartje schrijven, dat alles O.K. is.

Ik

Ik hoop spoedig weer wat van U te horen, want ik ben reuze benieuwd hoe of het thuis is.

Ik ben door alle ellende enkele verjaardagen vergeten en hoop dat de verschillende "slachtoffers" me dit wel willen vergeven en alsmog mijn hartelijke gelukwensen in ontvangst willen nemen.

Hoe of het huis van mijnheer de H. er af gekomen is weet ik niet, en ik kan van de week waarschijnlijk slecht naar hem toe gaan aangezien ik nachtdienst heb. Ik zal zien wat er van komt. Anders wacht ik maar bericht van hem af.

Na beste mensen, tot spoedig ziens. Ontvangt allen de hartelijke groeten en tot zeer spoedig ziens!, en een zoen van

Jaap.

MASCHRIFT

Bindelijk weer eens bericht en wel langs twee verschillende kanten. De gebruikelijke wijze van briefwisseling is thans niet meer mogelijk, dus berichten zijn slechts onregelmatig en met groote tusschenpoelen te verwachten.

Op 1 December is in Berlijn des avonds om half acht een telegram aan een mijner relaties verzonden "Alles in bester Ordnung" ^{vos} post Berlijn.

Na dien datum heeft er weer een zwaar bombardement plaats gevonden, waarover wij nog geen nadere berichten uit Berlijn ontvangen hebben.

DIRK VOS.

Berlijn, 19 November 1943.

hij 49

Lieve Allemaal,

Het is nu half tien 's morgens en de laatste berichten zijn, dat er geen slachtoffers of gewonden onder de arbeiders van Fritz Werner zijn. Ons hele Lager heeft het voorbeeld van het vorige gevolgd. Ondanks alle narigheden is ons humeur opperbest, dus daar hebben we ook niet over te klagen. We zijn zo dankbaar dat we er weer allen het leven afgebracht hebben!

Toen de kerels op de fabriek kwamen kregen ze warme koffie met brood en jam voorgezet. Ook hebben we al een nieuw Lager waar we in de loop van deze morgen naar toe gaan. Een volkomen nieuw kaap, waar alles al aanwezig is, n.l. kasten, bedden, dekens etc. Dus een dak hebben we beven ons hoofd en een bed om te slapen. Wat hebben we nog meer te wensen? Om half twee krijgen we hier een warme maaltijd. Nu loopt dus wél alles van een leien dakje. Dus zorgen hoeven jullie niet over ons te maken.

Alle Hollanders liggen teminste weer in 66a barak. De ligging is voor wat we gewend zijn idaal n.l. te midden van allemaal woonhuizen en vercholen onder boeren. Het geheel is erg klein, totaal ± 200 man. De barak is eigenlijk een grote kamer, maar de kamers van vroeger zijn toch min of meer gehandhaafd. Ook is de afstand naar de fabriek tot 10 min. tramsen beperkt. Het is zelfs in een 25 min. te lopen. Wel is het tamelijk koud, want drie kleine kachelletjes moeten het geheel verwarmen. Ook is er helemaal geen gelegenheid om ergens te zitten of te schrijven, dus zijn we helemaal op de fabriekscantine aangewezen en natuurlijk op de restauratie in de stad. Ons eten krijgen we weer helemaal in de cantine, dus daarover is ook geen klagen. Alles is nu eenmaal een noodtoestand en achter de bouw van het kamp in Lichtenrade wordt de grootste spoed gezet.

Lauw.

Den Haag, 23 November 1943.

Op 22 November is mondeling bericht binnengekomen, dat het Lager, waar Jaap zich bevindt door het bombardement te Berlijn omstreeks 18 November wederom geheel vernietigd is, maar dat hij persoonlijk ongedeerd gebleven is.

Tevens ontvingen wij bericht, dat hij in staat geweest is het merendeel van zijn bezittingen ditmaal te redden.

Ik heb nog geen nadere berichten gekregen omtrent de gevolgen van het bombardement omstreeks 22 November en dit bericht kan ik ook eerst in begin December ontvangen. De bijzondere gelegenheid, die mij openstond berichten aan hem te verzenden en van hem te ontvangen, bestaat op het oogenblik niet meer. Hij zal het zeker op prijs stellen, indien U rechtstreeks van tijd tot tijd aan hem schrijft aan het oude adres:

Gemeinschaftslager 11

Daislerstrasse 111

BERLIN-MARIENFELDE

waarbij U er wel mee rekening dient te houden, dat de censuur verscherpt blijkt te zijn. In het bijzonder moet in de correspondentie het gebruik van cijfers verraeden worden, alsmede berichten welke de censuur ongevallig zouden kunnen zijn.

2 op 3 December '43 50

1/28 tijdens luchtalarm

Nachtdienst.

Lieve Allemaal,

Het is, zoals U uit het opschrift leest, luchtalarm en nu zit ik in de kelder van de fabriek aan U te schrijven. Eventuele zwarte vlekken wilt U wel verontschuldigen, maar mijn handen zijn natuurlijk niet schoon.

Dan in de allereerste plaats mijn hartelijke gelukwensen met de verjaardag van tante Joh. van R. op wier gezondheid ik hedennacht een flinke slok uit de jeneverfles genomen heb. Toen dit gebeurde was tante er vast nog niet van bewust dat zij jarig was, want het was om 1 uur 's nachts.

In de tweede plaats een vraag, waarop zo spoedig mogelijk antwoord gewenst is. We willen op Kersta ond-nacht een gewijde avond houden o.l.v. de theologische studenten. Nu zou ik trachten een belangrijk aandeel daarin te leveren d.m.v. een kerstverhaal. Nu had ik gedacht of U Ds. Straatsma of Ds. Leerman of beiden daarvoor strikken kunt. Indien U een bijdrage ontvangt kunt U die dan via Sch. naar mij zenden, zodat ik het voor Kerstais in mijn bezit heb. Bij voorbaat mijn dank.

3 Dec. 1943

Ik moest ophouden omdat ik te hard zat te schudden. In de barak schrijf ik nu even verder. Registreren hebben we kleren gekregen, n.l. 1 pak, 1 pr. sokken, 1 stel ondergoed (zeer goed) 1 das (rommel) en 1 pr. bretels (zeer goed). Wat niet van een bijzondere aantekening voorzien is: matig.

Gaarne ontving ik ook nog het adres van Sandoz, opdat ik hem kan bedanken voor het pakket.

Ik ontving Vaders brief van 5 November. Tot mijn vreugde lees ik hieruit, dat mijn speciale brief tenminste door U goed begrepen is. Maar aanleiding hiervan kan ik U zeggen, dat de voorzitter van de Nederl. Wandelsport Bond, die kort geleden hier was, openlijk aan ons verklaarde dat men in Nederland geen begrip had van de omstandigheden waarin wij leefden. Hijzelf had slechts een flauwe afspiegeling van het geheel. Toen hij wegging was hij volledig ingelicht en overtuigd van de betekenis die sport en ontspanning voor ons hebben.

En nu beste mensen eindig ik weer. Zoals U uit deze brief merkt leef ik tot op heden nog - dat is 6 Dec. - en hoop U spoedig weer te zien. De hartelijke groeten aan allen, aan alle jarigen mijn gelukwensen en een zoen van

Jaap.

P.S. Uw dienstpostpakket met ham, enz. nog niet ontvangen.

JV.

Berlijn, 14 December 1943. 51

Lieve Allessal,

Na zeer vele belevenissen heb ik vandaag den heer Krasser gesproken. Het pakketje kan ik morgen in ontvangst nemen. Als speciale verzoeken en mededelingen het volgende: Maak alles in orde voor een officiële medische (af)herkeuring, want mocht ik onverhoopt met verlof komen dan is dat toch onverwacht, en is het dan misschien te kort dag. Verder staat het kantoor van Steinhilber nog. Het magazijn heeft alleen wat glaseschade. Verder ontvang ik graag weer naaigerei, met blauwe en grijze stoppel en schenpostspullen. Verder schreef ik gisteren per Bf ook om toiletzeep en scheerzeep, lange veters en een nieuwe zakagenda (een Bijenkorf of succes-agenda zijn preferent). Verder ontvang ik graag ook zo spoedig mogelijk de curaus "Geluidsfilmtechniek" van het Radiotechnisch Instituut uit Voorburg (A-B). Geheel compleet + antwoorden. Kosten / 42,-. Dit in verband met hernieuwde pogingen om bij de Ufa geplaatst te worden. Het is daardoor waarschijnlijk ook niet onmogelijk dat ik me aan zal moeten wieden als camera-assistent bij de Nederlandsche Kultuurkamer, afd. Film. Daarvan krijgt U dan nog wel bericht.

Ik hoop dat de verhuizing vlot verlopen is en U nu in Uw nieuwe "woning" bent, al zal het daar dan nog niet geheel op orde zijn. Enfin met Kerstmis zit U tenslotte beter dan. Denkt U nog aan de Kerstvertellingen? Tweede Kerstdag gaan Lauw, Hans Voorzent en ik naar een Kerstfeest van de Nederlanders bij de Ufa in Sabelsberg. Dat zal best gezellig worden. En zo hopen we dan deze dagen door te rollen, zo goed en zo kwaad als het gaat. Prettig zal het niet zijn, maar ja het moet nu eenmaal, dan gaat het ook.

Met den heer Krasser zal ik nog enige mogelijkheden bespreken om een eventueel verlof te organiseren en te bespoedigen en tevens om die Ufa kwestie te vereenvoudigen.

Van de hak op de tak. Ook mijn enveloppen-voorraad raakt op.

En nu gij gheerde lezaren en lezers, zij die gaan slapen groeten U. Wij wensen U, zij het dan wat vroeg, een gezegend Kerstfeest en tot spoedig ziens. De hartelijke groeten en een zoen van

Jaap.

Zoo juist kregen wij bericht, dat heden, 17 December, door een der studenten bij Werner telefonisch vanuit Berlijn naar Amsterdam werd doorgegeven, dat alle bij Werner tewerkgestelde studenten na het bombardement van Donderdag op Vrijdag (16-17 Dec.) behouden zijn.

Berlijn, 23 December 1943.

52

Lieve Ouders en zus,

Aan de Vooravond van Kerstmis begin ik op een na de laatste brief van dit jaar aan U. Door een gelukkige omstandigheid krijgt U deze brief van de week nog. Wij gaan hier echt Hollandse Kerstfeest vieren en wel van 24 op 25 December o.l.v. onze theologen. Ik zou dan het Kerstverhaal verzorgen. Tot nog toe heb ik dat niet ontvangen, maar we zullen ons nog tijdig trachten te dekken.

Ik hoop, dat U ondanks alles een gezegend Kerstfeest zult hebben.

En dan Uren, dagen, maanden, jaren,
zij vliegen als een schaduw heen.

Ja, ook de jaarswisseling nadert. Dit jaar heeft veel goeds, maar ook veel nars gebracht. Wanneer we zo onze gedachten laten gaan komen we niet uitgepikerd. We zullen er dan ook niet aan beginnen deze op papier te zetten, ten eerste om de eenvoudige reden, dat ik dan mijn hele bloemlente vol zou schrijven, hetgeen een nadeel genoemd mag worden en ten tweede zou het een groot lied van ellende zijn, van alle ellende die we hier zien.

Ik hoop echter, dat we het volgende jaar weer in goede gezondheid vereend de vrede mogen vieren. Dat is ons aller wens.

Wens allen familie en bekenden het beste voor 't volgende jaar. Ik kan er niet aan beginnen een iedereen te gaan schrijven.

Mu zindig ik weer. De hartelijke groeten en tot spoedig ziens, en een zoen van uw zoon en broer

Jaap.

Wij voegen onze Nieuwjaarswensen bij die van onze zoon Jaap. Het nieuwe jaar is helaas niet prettig voor hem begonnen. In de nacht van 1 op 2 Januari is Marienfelde hevig gebombardeerd, terwijl ook in de nacht van 2 op 3 Januari een bombardement op Berlijn plaats vond. Uit den aard der zaak hebben wij nog geen bericht van Jaap ontvangen, hoe hij het er ditmaal afgebracht heeft.

Familie BIRE VOS.

Berlijn, 2 Januari 1944. 53

Lieve Allemaal,

1944 staat er boven deze brief. Een nieuw jaar met nieuwe beloften. Laat ons hopen dat de wensen die wij koesterden bij het slaan der klok, uitkomen, en dat dit jaar ons de lang verbeide vrede brengt.

Post beantwoorden kan ik niet, aangezien ik zeker een maand lang niets geen post ontvangen heb. Ook, buiten het pakket dat via den heer Kraemer kwam, heb ik niets in stoffelijke geven ontvangen.

Hoe is de evacuatie verlopen? Is U al enigszins ingericht? De kerst- en nieuwjaarsviering zijn hier in hoofdzaak op Franse wijze, d.w.z. in samenwerking met de Fransen gevierd. We hebben het ons zo prettig mogelijk gemaakt, en het sodanig ingericht dat we zo min mogelijk konden denken en piekeren.

Overigens is het hier weer een paar keer raak geweest en zijn we ternauwernood met ons lagertje er tussendoor gekomen. We hebben n.l. vorige week weer eens een stelletje brandbommen te incasseren gehad, die we echter onschadelijk hebben kunnen maken.

Ook vannacht hebben de heren weer stevig geknikkerd maar het was gelukkig niet te dichtbij.

Verder nog een verzoek. We wilden graag ontvangen zeer veel schlagers, d.w.z. de piano-partijen en de teksten. Ik bedoel die dingetjes zo van / 0,50 en / 1,-- , en meestal uitgegeven door Smit Amsterdam. Renny weet wel zo'n beetje wat ik bedoel. Hier enige voorbeelden: Konink Madaira, Het was een zomersnachtsfeest, De maan, enz. Het geheel kan via van Stockholm naar hier gezonden worden. Ook de kosten die er aan verbonden zijn wilde ik graag weten, daar we het opul zelf betalen. Wilt U het één en ander zo snel mogelijk verzorgen, aangezien we begin Februari hier met een bonte avond uit willen komen voor de buitenlanders bij Werner. Bij voorbaat mijn dank.

En nu ga ik weer eindigen. Veel beleven we hier niet en wat we beleven is steeds hetzelfde. Dus de hartelijke groeten aan allen en happy landings for the new year met een soen van

Jaap.

Ontvangen op 11 Januari 1944. 54

Lieve Allemaal,

Even een berichtje, dat alles OK is. Brief Moeder 26/12 en Oene 16/12 + pakket uit Finsterwolde ontvangen. Pakket op Oudejaarsavond en Nieuwjaarsdag gesneuveld. Verlofkwestie volop in behandeling. Hoop op succes. Indien iets bijzonders zend dit dan naar ommestaand adres. Laatste post op Vrijdag 14 Januari. Daarna komt het nog wel door, maar nu hoor en zie ik het reeds de d.a.v. Zondag.

Alle vergeten jarigen van harte gelukkigwens en nadere gelukwensen volgen per brief. De hartelijke groeten en tot spoedig ziens,

Jaap.

Lieve Allemaal,

Vorige week vol goeden moed een brief aan U begonnen, maar na 6 of 7 woorden was het uit met de inspiratie. Nu zit ik dan terneder om aan mijn verplichtingen jegens U te voldoen en enige letteren op papier te kladden. Ik zou natuurlijk domweg het a.b.c. neer kunnen schrijven, als teken dat ik nog leef en gezond ben; echter U ziet natuurlijk liever een aaneenschakeling van deze letters tot woorden en zinnen, welk geheel een brief vormen.

En na deze zeer langdradige inleiding beginnen we maar eerst met het zakelijke gedeelte: en wel enige schulden die betaald moeten worden: abonnement Cinema en Theater fl. 7.30. Economisch Statistische Berichten f 13.-, H.O.C. f 20.- verder in April f 0.50 aan de Ned. Lawn Tennis Bond en indien nog verschijnt f 4.50 voor het Sportblad der N.L.T.B. Hoe staat het met Focus en kleinbeeldfoto? Verschijnen ze nog, en zo ja moeten deze abonnementen aangehouden worden. Verder ontving ik post van Oene van December en Mevr. Beunderman dd. 4 Jan., verder Moeders brief van 26 Dec. en Vaders brief van 20/12 en 4 Jan. Ook het pakketje met zeep en stopwol, bloonote, enveloppen, veters en schoensmeer is gearriveerd. Hiervan gold weer eens het beroemde spreekwoord: Als de nood het hoogst is, is de redding nabij. Juist de dag voordat ik het ontving was mijn laatste stukje zeep geneuveld. Nu nog een verzoek. Als ik mij niet vergis moet ik nog ergens scheermesjes hebben, merk Cufac gold, in een doosje van die Engelse creosoot pastilles. Indien ik juist gok, stuurt U die dan eens op? Intussen zal ik proberen of ik hier ook mesjes kan bemachtigen, want thuis zijn ze op de bon, dus kunt U ze moeilijk missen.

Dan zijn jarig geweest, is vandaag jarig en zullen verjaren Mevr. Kloosterman-Peenstra (1), Tante Dop (3), Rita v/d Houten (13), Jacq. Struys Jr (16), de Bode (19) en Oom Jaap. Al dezen alsnog of alvast mijn hartelijke gelukwensen, en ... volgend jaar beter. Door nieuwe postmaatregelen kan ik alle gelukkigen enz. niet persoonlijk schrijven. Twee personen in de maand zullen de gelukkigen zijn. Dus weest U niet boos als op Uw verjaardag of bij andere heugelijke feiten geen persoonlijk schrijven ontvangen wordt. Het is zoals de Fransen zeggen: Chacun à son tour.

Nog een vraag: de adressen van Jap: Lager der H.G. Werke Stube? Watenstedt bij Braunschweig en Louis Struys, Lager 6/41 Stadt der Kd.F Wagens Fallersleben zijn zo juist? Schrijft U ze in ieder geval even? Bij voorbaat mijn dank. Met de Kerst zijn wij bij vrienden in Babelsberg geweest. We hebben daar heerlijk gegeten en een reuze gezellige 2e Kerstdag gehad. Met oud en nieuw zijn we in barak gebleven en om een uur of één erin gedoken. Intussen heb ik 5 van mijn 6 dagen binnenlands verlof gehad en ondanks alle pogingen ook van mijn meester heb ik geen kans gezien een reis-vergunning te krijgen en dus niet naar huis kunnen komen.

Verder heb ik met veel genoegen Vaders brief gelezen en zitten schudden van de lach. Ik begreep één ding en dat is dat U ondanks alles Uw moed niet verliest. Toch denk ik dat wij stukken optimistischer zijn dan men in Holland is. Men voelt hier dat het dit jaar buigen of barsten wordt, maar hoe de uitslag wezen moge, de oorlog hier in het Westen zijn einde snel nadert.

Ingesloten zijn nog een brief van L. Petri aan zijn zus in Poortugaal, Molendijk 55. Wilt U die even verzorgen? en een voor Willy. Van haar heb ik ook reeds sedert 2 maanden niets vernomen. Enfin dat schrijf ik haar zelf wel.

Hoe gaat het met Henny. Al weer wat beter? Ik hoop van wel. Ik zal haar spoedig ook weer eens een brief sturen. Om echter rustig een brief te schrijven is tegenwoordig een hele toer. Enfin ook daar hebben we weer een oplossing voor gevonden.

- En -

En nu beste lieden eindig ik. Ik hoop dat het Woensdag gezellig geweest is, en U veel visite gehad heeft, al zal menig gezicht door afwezigheid geschitterd hebben.

Ik wens U allen het beste, ontvangt allen de hartelijke groeten en tot spoedig ziens met een houd moed en een houd vol groet van

JAAP.

Brief voor Willy niet bijgesloten.

56

Lebenszeichen von Jacob Vos, aus Berlin-Marienfelde,
Daimlerstrasse 111.

Datum: 31 Januari 1944 (Inhalt zugelassen höchstens 10
Worte Klartext).

Alles in orde. Ook met de anderen. Groetend Jac. Vos.

Berlijn 9-2-1943.

Lieve Allemaal,

Even een kort berichtje dat alles nog goed gaat. Ik ben op de fabriek en tijdens het werk schrijf ik dit frasis, daarvandaan de "schone vlekken". Zoals U wel gehoord zult hebben heb ik uw pakket per post dd. 18 Jan. ontvangen en ook van mijnheer de H. enige nuttige dingen. Hartelijk dank daarvoor. Ook foto's van Henny's verjaardag zijn aangekomen en enkele brieven van Vader (copieën) waardoor ik bemerkte dat nog al wat post is verloren gegaan. Ook het pakket waar Moeder over schreef mocht ik niet ontvangen, of is dit nog niet afgezonden? Overigens ben ik elk weekeinde bij vrienden in Babelsberg, waar het iets gezonder is dan Berlijn, zangezien ook Zondags vrij blijven van luchtalarmen.

Kan Vader mij nog 5 paar wapen manchethknoten (A'daz-Nederl.) sturen? Ik kan daar n.l. eten voor krijgen en mijn eigen paar geef ik niet. Zo ziet U hoe of wij hier scharrelen.

Verjaardagen: 4-II Mijnh. Olie, 7-II Tante Mien en Ditte, 10-II H. Veuger en 28-II Mevr. Kloosteraan. Allen mijn hartelijke geluksensen.

Door het uitvallen van Scholte krijgt U van nu af slechts 2 brieven per maand (onregelmatig). Of is er een oplossing?

Verder geen nieuws. Tot spoedig ziens. De hart. groeten en rozen van

Jaap.

P.S. Binnenkort zend ik wat boeken en tijdschriften op. Wordt nog nader aangekondigd.

56A

VITREKSEL uit een schrijven van één van de kampgenooten van Jaap die bij het laatste bombardement alles verloor en dus profiteerde van de gaven in natura door uit Berlijn afgevaardigde ^{studenden} in Holland voor dit doel verzameld. Begenen die voor een dergelijk doel bijdragen zien uit dit schrijven hoe deze bijdragen op prijs gesteld worden.

Deze brief moet dan beginnen met een beroerde tijding, al is het gelukkig niet zo ernstig, dat er er over in de put hoeven te gaan zitten. Er is n.l. hier in D. een verordening afgekomen, dat vanaf gisteren iedereen, de Duitsers inclusie, per maand slechts twee brieven naar het buitenland mogen schrijven. Hoe men dit te organiseren denkt is mij nog niet bekend, maar als het scherp doorgevoerd wordt, dan is het een enorme inkrieping. Ik zal dan in de toekomst alleen maar naar Moeder schrijven, dan moet zij maar voor verdere distributie zorgen. Het is wel een beroerde maatregel, waar ik voorlopig nog geen oplossing voor weet. Voor jullie is dit dus het meest vervelende, voor mij minder, hoewel ik het altijd een van de gezelligste bezigheden vind. Gelukkig echter is voorlopig het aantal briefkaarten nog vrij, dus zullen we die wel per dozijnen versturen.

Maandagmiddag kwam ten lange leste het eerste gedeelte van de pakketten aan, die Bob Smits en de anderen in Holland waren wezen "halen". Mijn koffer moet wel is waar nog komen, maar dat "wonderpakket" is nu in mijn bezit. De inhoud was werkelijk te overatelpend en te rijk om op te noemen, en trouwens wanneer ik de hele inhoudelijst ging verselden, blijft er op dit papier geen ruimte meer over. Ik ben er enorm dankbaar voor, en ik weet werkelijk niet hoe ik voor al die heerlijkheden danken moet. Maar dergelijke hoeveelheden is toch heus niet nodig. Een klein extra'tje is natuurlijk altijd welkom, maar honger lijden doen we toch heus niet. Ik veronderstel, dat Bob Smits, evenals trouwens vrijwel alle verlofgangers, de objectiviteit bij hun verhalen enigszins uit het oog verloren heeft. Ik maakte tenminste uit Moeders brief van 6/1 op, dat jullie in Holland je erg ongerust maken over ons eten en kleding. Ik heb altijd getracht in mijn berichtgeving zo objectief mogelijk te blijven, maar als je hier een tijdje zit, dan zijn je eisen aan het leven zo verminderd, dat je taltijke voorvallen als vanzelfsprekend neemt, terwijl hierover jullie haren misschien te berge zouden rijzen. Toch mogen jullie je hierover geen zorgen maken, want wij hebben ons volkomen er bij neergelegd en lijden er zeker niet onder, want anders zou het leven hier helemaal niet te harden zijn. We hebben nu eenmaal andere maatstaven en zijn er onder gegeven omstandigheden nog min of meer tevreden over. Zorgen over deze punten moeten jullie je dus niet maken, want wij doen dit ook niet. Als er werkelijk punten zijn, waarbij we moeilijkheden zouden hebben en jullie thuis ons misschien op een of andere manier zouden kunnen helpen, dan zal ik heus niet nalaten jullie er over te schrijven. Daar kunnen jullie van op aan, wees daarvan overtuigd.

Mijn levensmiddelenpositie is tegenwoordig juist uiterst florissant, daar ik de hele maand December door mijn niet werken aan veel minder behoefte had en juist volop gelegenheid had om in de stad te gaan bijeten. Dus heb ik alles bewaard en aldus heb ik nu een mooi voorraadje.

- Overigens -

Overigens gaat alles hier weer zijn gewone gangetje. De laatste veertien dagen was het betrekkelijk rustig in de lucht en hadden we geen aanvallen meer te verduren. Alleen bij mijn werk op de fabriek is de eentonige regelmaat enigszins verbroken, aangezien ik er tegenwoordig een leerjongen op na houd, die ik ons vak moet leren. Hij is een van de Nederlandse studenten, die tot nu toe op een andere afdeling gewerkt heeft. Dit geeft dus enige gezelligheid en afleiding. Het is overigens net of je jezelf in de eerste tijd weer aan het werk ziet, zo stuntelig en onbeholpen als je in de beginne vreemd staat tegenover de machine. Vanaf morgen kom ik helemaal zelfstandig te werken aan mijn eigen machines, die in de grote hal verplaatst zijn. Ze staan nu helemaal achteraf in een rustig hoekje, dus zal ik van controle van den meester vermoedelijk maar weinig last hebben. Een en ander zal de "concentratie" wel bevorderen.

Afgelopen Zondag waren enige Hollanders door de Fransen uitgenodigd om een bridgewedstrijd te spelen. Ik zelf zal ook in de Hollandse ploeg en dus hadden we het erg genoegelijk. Het deed wel vreemd aan om in 't Frans te moeten bieden en steeds deze taal te moeten spreken, maar dit deed aan de gezelligheid niets af! Het eindresultaat was een glanzrijke Nederlandse overwinning.

Dit weekend zit ik helemaal, samen met Jaap en Hans op de fabriek voor Luftschutzwache en genieten er van weer eens in een behoorlijk bed te slapen. Mijn brandwachtcollega, een duitser, was heel geschikt. O.a. kreeg ik wittebroodjes met boter en worst van hem. Alles bij elkaar bevalt het me best. In de cantine is het lekker warm en kun je fijn brieven schrijven. Alleen biedt de verzending nog steeds moeilijkheden! Echter ook daarop zullen we wel wat vinden. Hopenlijk krijgen jullie dezelfde beperkingen niet, want anders krijg ik nog minder brieven.

Berlijn 22 Mei 1944.

Lieve Allenaal,

Eindelijk weer eens een brief zult U wel zeggen, maar door verschillende oorzaken zijn er enkelen uitgevallen. Wij hebben tot nog toe de bombardementen overleefd en op geen enkele wijze schade geleden, omdat ze bij wijze van uitzondering eens niet bij ons gegooid hebben.

Overigens heb ik vernomen dat Jan de Veij werkzaam is bij de Knorr-Bremse in Berlijn! Tableau.

Adri Schotel is, zoals vermoedelijk reeds bekend, door de Gestapo verhaftet. Verder bericht ontbreekt tot nog toe. Ik hoop spoedig weer wat van Millenaar te horen.

Vandaag kreeg ik een brief van Henny 13 Mei, waarin ze zegt nog geen antwoord van mij ontvangen te hebben. Dat zal er intussen wel gearriveerd zijn.

In oude correspondentie kwam ik de vraag tegen of ik iets ontvangen had aan stoffelijke gaven. Een antwoord meer in het algemeen moge hier op zijn plaats zijn. Dit jaar heb ik behalve een algemeene Kerst- en Paasbrief niets gehoord, noch van het Jeugdkerkwerk als van de Jeugdcommissie niets gehoord. Berlijk gezegd heeft mij dit ten zeerste verwonderd en ook enigszins pijn gedaan dat de Haagse gemeente zich zo weinig om z'n leden bekommert. Veel zal ik er verder niet van zeggen, maar de andere gemeenten zijn anders. Het gaat niet daarom dat je elke week een mooie preek ontvangt, maar een beetje medeleven is voor ons meer waard dan men zo zou denken. Binnen enkele weken gaan onze laatste 2 theologische studenten weg naar huis en daarmee is dan onze geestelijke verzorging uit! Hoe reageert nu onze kerk in Nederland. Zestig Hollanders zonder geestelijke verzorging en niet alleen ons lager maar ook de anderen.

Nu, beste mensen eindig ik weer. Ontvangt alle de hartelijke groeten en hopelijk tot spoedig ziens.

Een zoen van

JAAP.

24-5-'43 19 uur

Alles wel. Niets gebeurd met ons.

JAAP.

Telefonisch bericht op 12 juni dus na drie dagen bombardement: bij Fritz Werner alles wel.

DIRK VOS
Jozef Israëlslaan 42.

Den Haag, 6 November 1943.

Beste vrienden!

Van harte zeg ik U allen dank voor de overstelpende hartelijkheid, waarmede Gij allen er toe hebt bijgedragen, mij de eenigszins wrange bijmaak van mijn verjaardag eenige uren vrijwel te doen vergeten.

Nog zijn we onder den indruk van het overlijden van onze goede Moeder Dijkshoorn, die ditmaal voor het eerst aan onzen kring ontbrak

Moeder Vos toeft in het Gemeenteziekenhuis aan de Zuidwal in afwachting van de diagnose, die Dr. van Wely eerst na een zéér grondig onderzoek zal kunnen stellen.

Dus zonder Moeders ditmaal.

Toen wij op den 2en November 's Ochtends ontwaakten, was het niet als van ouds vreugde in het gezin. Want eerst gingen onze gedachten - ja heel onze ziel - uit naar onzen zoon Jaap, die toen al urenlang had moeten reizen en sjuuwen om zijn hoogst onplezierige dagtaak te beginnen. Hoe kon bij afwezigheid van hem onze dankbaarheid voor het wederom geschonken volle levensjaar goed tot uiting komen? Sterker nog dan andere dagen schijnt juist dan het verdriet en moeilijker dan ooit is het juist deze dag om het hoofd te buigen, te aanvaarden, te berusten, te danken.

En onze ijverige dochter Hen, altijd in de weer, altijd zich moeite gevend het leed, veroorzaakt door de afwezigheid van Jaap, voor ons te verzachten, lijdt hevige pijnen door die allerellendigste infectie van haar tandvleesch. En al waardeeren we haar streven, ons dit te doen vergeten en al moeten wij dit streven beloonen, door er niet met haar over te praten, toch heb je er hinder van.

Moet ik het nog hebben over de vele beslommeringen van onze lieve Moeder Piet, die zonder noemenswaardige hulp, zonder dienstbode toch wilde zorgen, dat alles in orde was en dat het de te verwachten bezoekers niettegenstaande de moeilijke tijden niet zou ontbreken aan de gebruikelijke versnaperingen en wat daar zoo bij hoort?

En door al die dwarrelende gedachten die nieuwe ellende van de dreigende evacuatie. Zou het moeten? of zouden we mogen blijven? Het ziet er somber, héél somber uit.

Zei ik niet dat de dag, die ons altijd zooveel vreugde bracht, een eenigszins wrange bijmaak had?

En toen kwam de zon door de wolken. De blijken van belangstelling kwamen, bloemen en gaven, vruchten en rookgerei! En al die belangstelling voor mij en de mijnen, al die hartelijkheid, die steeds herhaalde wensch van U allen, dat onze Jaap weer spoedig

moge terugkeeren, die trof ons zoo en droeg er toe bij,
dat zoo niet uitbundigheid dan toch gezelligheid en de
juiste stemming ontstond, die de dag toch tot een schoone
dag maakte.

Dat Gij daartoe hebt willen bijdragen, daarvoor zullen
wij U dankbaar blijven.

D. K. Vos.

Ik moest z66 veel beantwoorden. Wilt U mij vergeven, dat
ik ditmaal deze vorm aan mijn brief geef? Geloof mij, dat
het even oprecht gemeend is als een persoonlijk geschreven
brief, ja misschien nog beter dan dat mijn gevoelens eerst
zouden worden afgestompt, door ze tien of twintig maal of
nog meer, weer te moeten neerpennen

D. K. Vos.

Wiel be dankt voor het kostelyke fruit!
t is een weelde lezen woordig!

Berlin 6/ Juni 43

Leer Geachte Mevrouw Posthoff

Kenn'ere even een kaartje om te danken
voor de blyken van medeleven die u aan mijn
ouders deed toe komen. Zij zullen u al wel
meer gederd hebben dat de zaken gewoon
don gaan. Mijn gezondheid is tamelyk,
het nogal erg last van bronchitis, maar dat
gaat wel weer over, zij het slechts eenpraam.

Het werk is laai en vervelend, bovendien nogal
dinnar. We werken van 8 morgens 1/27 tot
10 middags huast over o. j. Aan tussen drie
kwartie van ontbijt (15 min) en middageten.
Dat is wel prettig. Ik hoop dat u allen het goed
maakt, en dat ik u spoedig weer terug zie.
Betrooft u in middelen met uw moeder
mijn hartelyke groeten en de beste wensen
van de toekomst

J. G. W.

P.S. Laat u thuis even
elke kaart lezen. U zult
wel vernemen waarom.
Zij ook dat de andere de...

Absender: Jac. W. Gemeinshafte Leger
Berlin/Marienfelde
 Wohnort, auch Zestell- oder Leitpostamt
Daimlerstrasse 111
 StraÙe, Hausnummer, Gebäudeteil, Stockwerk oder Postschließfachnummer

Ontvangen den Haag
11 Juni 43

3832

EINSCHREIBEN.
R Berlin-Marienfelde 1
 995 a

6 DEUTSCHES REICH 6
 15 DEUTSCHES REICH 15
 15 DEUTSCHES REICH 15

Mevrouw L. J. van Gijland-
Posthoff
Madhouderstaam 2
48
4 Arnhem

NEDERLAND
 StraÙe, Hausnummer, Gebäudeteil, Stockwerk oder Postschließfachnummer

2008 02 19 001 (59)

Berlin / Wilhelmstrabe 12 Sept 43

Leer Geachte Mevrouw en Mejuffrouw van
Cuypland - Oosterhoff;

Uitdrukkend dank eens een brief van mij. In de
allereerste plaats alsnog mijn hartelijke gelukwensen
met de jaardag van de mevrouw. Ik hoop dat de
nog vele jaren in goede gezondheid met de dochter de
ze dag moogt herdenken.

Tevens mijn hartelijke dank voor beide
brieven, die ik helaas niet eerder kon beantwoor-
den. De cultuur natuur bij van thuis wel alles ge-
hoord hebben, en daarin een verontschuldiging vin-
den voor het lange uitblijven van mijn brief.

Voor uw medeleven en uw bijdragen dank ik
u hartelijk en spoedig hoop ik dat nog eens persoon-
lijk bij u te komen doen.

Ik hoop dat de gezondheidswaard van
Mevrouw weer zodanig is, dat de uw dagelike
wandelingje weer kunt maken.

Berlijn heeft inderdaad mooie plekken, maar
voor ons is daar geen behoring aan. Ik loop liever
door het Haagse Bos, alom door de enorme
bossen in Potsdam en Pischelsberg en ik zie liever

de Hofvijver dan de Havel of Spree.

Ik ik eindig maar weer eens. Ik zend
u mijn hartelijke groeten en... tot zeer spoedig
kens

Jaap Vos.

Mevrouw de Weduwe D. S. J. F. van Gybland-
bosterhoff - geb. Neys,

Stadhouserslaan 2

2 - Grewenhage